

**УУР АМЬСГАЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ТУХАЙ
ХУУЛИЙН ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГЫН
ТАНДАН СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН**

Улаанбаатар хот

2025 он

НЭГ. АСУУДАЛД ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ ХИЙХ	3
1.	3
1.1. Монгол Улсын уур амьсгалын өөрчлөлт, хүлэмжийн хийн ялгарлын өнөөгийн нөхцөл байдал	3
1.1.1. Хүлэмжийн хийн ялгарал	3
1.1.1. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн эмзэг байдал, сөрөг нөлөөлөл, эрсдэл	3
1.2. Хууль, эрх зүйн орчны дүн шинжилгээ	4
1.2.1. Олон улсын гэрээ, конвенц	5
1.2.2. Үндэсний тодорхойлсон хувь нэмрийн зорилт, төлөвлөгөө	5
1.2.3. Бодлогын баримт, бичиг	7
1.2.4. Хууль	8
1.3. Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой процессын хувьд зохицуулах шаардлагатай асуудлууд:	11
1.4. Инстиутиц, хүний нөөцийн дүн шинжилгээ	11
1.4.1. Хүлэмжийн хийн тооллого болон ҮТХН-ийн хэрэгжилтийн ил тод байдал, хэмжиж, тайлагнах, нотлох тогтолцоо	11
1.4.2. Уур амьсгалын үндэсний хороо	13
1.4.3. Уур амьсгалын өөрчлөлт, судалгаа, хамтын ажиллагааны төв	13
1.4.4. Байгаль орчин, уур амьсгалын сан	14
1.4.5. Хүний нөөцийн бодлого	14
1.4.6. Олон улсын хамтын ажиллагаа, мэдээллийн сан	15
1.5. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн санхүүгийн тогтолцоо	15
1.6. Ногоон таксаноми:	17
1.7. Өнөөгийн төсөв, санхүүгийн систем болон ногоон зорилт хоорондын уялдаа	19
1.8. Стратегийн төлөвлөлт болон дунд хугацааны төсвийн хүрээ (Олон улсын болон Монгол Улсын туршлага)	21
ГУРАВ. АСУУДЛЫГ ЗОХИЦУУЛАХ ХУВИЛБАРУУДЫГ ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА	24
ДӨРӨВ. ХУУЛИЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХУВИЛБАР ТҮҮНИЙ ҮР НӨЛӨӨ	28
ТАВ. ОЛОН УЛСЫН ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА	29
5.1. Их Британи Улс	29
5.2. Герман Улс	30
5.3. Австри Улс	31
5.4. Йордан Улс	32
5.5. Пакистан улс	35
5.6. Балба улс	37
5.7. Филиппин улс	40
5.8. Кени улс	43
ЗУРГАА. ЗӨВЛӨМЖ	52

НЭГ. АСУУДАЛД ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ ХИЙХ

1.1. Монгол Улсын уур амьсгалын өөрчлөлт, хүлэмжийн хийн ялгарлын өнөөгийн нөхцөл байдал

1.1.1. Хүлэмжийн хийн ялгарал

Монгол Улсын хүлэмжийн хийн ялгарал нь дэлхийн нийт хүлэмжийн хийн ялгаралд бага (0.09%) хувийг эзлэх боловч, нэг хүнд ноогдох хүлэмжийн хийн ялгарал нь дэлхийн дунджаас 2.7 дахин их юм. Монгол Улс 2014 онд нийт 34,482.73 мян. т CO₂ -эв. (газар ашиглалт, газар ашиглалтын өөрчлөлт ба ойн салбарыг тооцоогүй) ялгаруулсны 50.08% нь эрчим хүч, 48.51% нь хөдөө аж ахуй, 0.95% нь аж үйлдвэр, үлдсэн 0.46% нь хог хаягдлын салбараас ялгарсан байна. Хүлэмжийн хийн бүтцээр нь авч үзвэл 46.41%-ийг нүүрсхүчлийн давхар исэл буюу нүүрсхүчлийн хий (CO₂), 32.89%-ийг метан хий (CH₄), 20.42%-ийг азотлог исэл (N₂O), 0.28%-ийг гидрофторт нүүрстөрөгч (HFCs) тус тус эзэлж байна.¹

1.1.1. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн эмзэг байдал, сөрөг нөлөөлөл, эрсдэл

Монгол Улсын сүүлийн 80 гаруй жилийн хугацаанд агаарын температурын жилийн дундаж хэм 2.25°C-ээр нэмэгдсэн нь дэлхийн дундаж өөрчлөлттэй харьцуулахад өндөр үзүүлэлт юм. Сүүлийн 45 жилд хүйтэн өдрийн тоо дунджаар 15 хоногоор буурч, халуун өдрийн тоо 24 хоногоор нэмэгджээ. Дулааны улиралд орох хур тунадас буурч хуурайших хандлагатай байна².

Монгол улсын далайд гарцгүй газар зүйн байршил, агаарын температур нь эрс тэс, өндөр хэлбэлзэл, жилийн дундаж температур нь -8°C-ээс +6°C –ийн (зуны дундаж температур 10°C-26°C, өвлийн дундаж температур -15°C-аас -30°C) хооронд хэлбэлздэг, жилийн нийт хур тунадас нь говийн бүсэд 50 мм, нутгийн хойд уулархаг нутагт 400 мм ордог нь монголыг уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөхцөлд илүү өртөмтгий, эмзэг байдалд оруулдаг байна.

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн талаар 2009 болон 2014 онуудад хийсэн үнэлгээгээр³ монголын экосистем ихээхэн эмзэг, эдийн засаг нь мал аж ахуйгаас хамааралтай, хур борооны хэмжээнээс шуудхамааралтай газар тариалантай, хүн ам нь хурдацтай нэмэгдэж байгаа, уламжлалт нүүдлийн ахуйтай боловч хотжилтын хандлага давамгайлж байгаа зэрэг олон хүчин зүйл нь Монгол улсыг уур амьсгалын өөрчлөлтөд маш эмзэг, өртөмтгий болгож байна гэсэн дүгнэлт хийсэн байна.

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн сөрөг нөлөөлөл нь:

- (1) Усны хомсдол - өндөр уулсын цас, мөсөн голууд хайлж, гадаргын усны нөөц цөөрснөөр,
- (2) Цөлжилт - хөрсний болон газар, бэлчээрийн доройтол нэмэгдсэнээр,
- (3) Ойн экосистемийн доройтол - хортон шавж, түймрийн аюул ихэссэнээр
- (4) Ядуурал, хүнсний аюулгүй байдал нь байгалийн нөөц баялаг, хөдөө аж ахуй, газар тариалангийн нөөц, хомсдол үүссэнээр,
- (5) Хүний эрүүл мэндийн хохирол - экологийн тэнцвэрт байдлын алдагдал, байгаль

¹ Үндэсний тодорхойлсон хувь нэмэр тайлан 2019,

² Үндэсний тодорхойлсон хувь нэмэр тайлан 2019,

³ Монгол Улсын уур амьсгалын өөрчлөлтийн үнэлгээний тайлан 2009, 2014 он,

орчны бохирдсоноос,

- (6) Биологийн олон янз байдлын доройтол нь дээрх сөрөг нөлөөллийн улмаас зарим төрөл зүйлийн ургамал, зэрлэг ан амьтан устаж, тоо толгой цөөрснөөр,
- (7) Үер, ган, зуд, газар хөдлөлт зэрэг байгалийн гамшигт үзэгдлийн улмаас нийгэм, эдийн засгийн их хэмжээний хохирол, хор уршгийг үзүүлж байгаагаар тус тус илэрч байна.

Тухайлбал, судлаачдын тогтоосноор 1971 оны байдлаар нийт газар нутгийн 63%-д олон жилийн цэвдэг тархсан байсан бол 2016 онд 29.3% болсон байна. 2000-2015 оны хооронд нийт нуур цөөрмийн 21%, гол мөрний 12%, горхи булгийн 15% нь хатаж ширгэсэн гэсэн судалгаа байдаг. Гэхдээ мөсөн гол, цэвдгийн хайлалтын улмаас зарим газар булаг шанд эргэн сэргэх, шинээр гарах тохиолдол бас ажиглагдаж байна. Манай улсад хүчтэй салхи, цасан шуурга, аадар бороо, аянга цахилгаан, үер, ой хээрийн түймэр, ган, зуд зэрэг цаг агаарын гаралтай аюулт, гамшигт үзэгдэл жилд дунджаар 54 удаа тохиодог бөгөөд харин тэдгээрийн давтамж сүүлийн 20 жилд хоёр дахин нэмэгджээ⁴.

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн сөрөг нөлөөлөл, үр дагаврыг байгалийн нөөц, экосистемийн гол бүрэлдэхүүн болон нийгэм-эдийн засгийн гол салбаруудаар хураангуйлан тоймлосныг Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үнэлгээний 2014 оны тайланд тусгажээ⁵. Үүнд (1) өнөөгийн уур амьсгалын элементүүдийн өөрчлөлт, (2) байгаль, нийгэм-эдийн засгийн салбарт гарсан гол нөлөөлөл, (3) ирээдүйн нөлөөлөл, эмзэг байдал, эрсдэлийн үнэлгээний гол үр дүн, (4) шаардлагатай авч хэрэгжүүлэх, арга хэмжээ, үйл ажиллагаа зэргийг оруулсан байна (Хавсралт 1).

Монгол улсын уур амьсгалын нөлөөлөл, эмзэг байдал, эрсдэлийн тоо баримт, мэдээллүүдээс үзэхэд Монгол орны нутаг дэвсгэрт бүх улирлын агаарын температур цаашид тогтвортой нэмэгдэж дулаарах, хур тунадас өвөл нэмэгдэх хэдий ч, зуны улиралд нэмэгдэхээргүй төсөөлөгдөж байгаа явдал нь ерөнхийдөө уур амьсгалын ган, хуурайшлыг улам эрчимжүүлж, манай орны байгаль, нийгэм-эдийн засгийн салбаруудад шууд ба шууд бус байдлаар нөлөөлөхөөр байна.

Иймд цаашид Монгол Улс уур амьсгалын өөрчлөлт, хүлэмжийн хийн ялгарлын өнөөгийн болон ирээдүйн стратегийн үнэлгээг холбогдох салбаруудаар гаргах, түүний үр дүнг үндэслэн хүлэмжийн хийг бууруулах, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох зорилт, арга хэмжээ, үйл ажиллагааг хууль, бодлого, стратеги, төлөвлөлттэй үялдүүлж хэрэгжүүлэх хууль, эрх зүйн тодорхой орчныг бий болох шаардлагатай байна.

1.2. Хууль, эрх зүйн орчны дүн шинжилгээ

⁴ Үндэсний тодорхойлсон хувь нэмэр 2019,

⁵ Монгол Улсын уур амьсгалын өөрчлөлтийн үнэлгээний тайлан 2014,

1.2.1. Олон улсын гэрээ, конвенц

1992 онд “НҮБ-ын Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай суурь конвенц”-ийг НҮБ-ын гишүүн улс орнууд баталсан. Уг конвенцыг хэрэгжүүлэх гол хөшүүрэг болсон “Киотогийн протокол” баримт бичгийг 1997 онд гишүүн орнууд гарын үсэг зурж албажуулсан. Улмаар 2015 онд “Парисын хэлэлцээр”-ийг хэлэлцэж дэмжсэн юм. Парисын хэлэлцээрийн голлох зорилт нь түүнд нэгдсэн улс орнууд хөгжлийн зорилтоо тодорхойлохдоо “тогтвортой хөгжил”-ийг баримталж дэлхийн агаарын дундаж температур өсөлтийг 19 дүгээр зууны дунд үетэй харьцуулахад цельсийн 2 хэмээс хэтрэхгүй байх, цаашлаад 1.5 хэм дотор барих гэж заасан. Энэ зорилттой уялдуулж 2015 онд Парисын хэлэлцээрт нэгдэх сонирхол бүхий улс орнууд уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулахад оруулах үндэсний зорилтот хувь нэмэр (ҮЗХН) буюу INDC (Intended National Determined Contribution) гэсэн баримт бичгийг боловсруулж Конвенцын нарийн бичгийн дарга нарын газарт хүргүүлсэн.

Монгол Улс ҮЗХН баримт бичгээ бусад улс орны нэгэн адил боловсруулж 2015 оны 10 дугаар сард Конвенцын нарийн бичгийн дарга нарын газарт хүргүүлсэн бөгөөд 2016 онд Парисын хэлэлцээрийг соёрхон баталсан. Ийнхүү соёрхон баталснаар энэхүү олон улсын гэрээ үндэсний хууль тогтоомжийн нэгэн адил хүчин төгөлдөр болсон⁶.

2016 оны 12 дүгээр сард Парисын хэлэлцээр хүчин төгөлдөр болж улмаар улс орнуудын өмнөө хүлээсэн ҮЗХН буюу INDC баримт бичиг нь Үндэсний Тодорхойлсон Хувь Нэмэр (ҮТХН) буюу National Determined Contribution (NDC) болж нэгэн адил хэрэгжих болсон.

1.2.2. Үндэсний тодорхойлсон хувь нэмрийн зорилт, төлөвлөгөө

Олон улсын гэрээний тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасны дагуу Монгол Улсын Засгийн газар нь Монгол Улсын олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргийн биелэлтэд хяналт тавьж, хэрэгжилтийг зохион байгуулах үүрэгтэй. Энэхүү үүргийн хүрээнд Засгийн газар 2019 оны 407 тоот “Зорилт батлах тухай” тогтоолоор Парисын хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх үндэсний хэмжээнд тодорхойлсон хувь нэмрийн зорилт-ийг баталсан.

Олон улсын гэрээ буюу Парисын хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх зорилтын хүрээнд Засгийн газрын 2019 оны 407 дугаар тогтоолоор Үндэсний хэмжээнд тодорхойлсон хувь нэмрийн 2 том зорилтыг⁷ тодорхойлсон. Үүнд:

1. Монгол Улсын хүлэмжийн хийн ялгарлыг бууруулах зорилт:

2030 он гэхэд үндэсний хүлэмжийн хийн ялгарлыг бууруулах зорилтыг дараах салбарын түвшинд тодорхойлов:

- 1) Эрчим хүчний үйлдвэрлэл, хангамжийн салбарт 8.34 сая тонн нүүрсхүчлийн хийтэй дүйцэхүйц хэмжээгээр бууруулах;
- 2) Хөдөө аж ахуйн салбарт 5.28 сая тонн нүүрсхүчлийн хийтэй дүйцэхүйц хэмжээгээр бууруулах;
- 3) Аж үйлдвэрийн салбарт 1.28 сая тонн нүүрсхүчлийн хийтэй дүйцэхүйц хэмжээгээр бууруулах;
- 4) Зам тээврийн салбарт 1.05 сая тонн нүүрсхүчлийн хийтэй дүйцэхүйц хэмжээгээр бууруулах;

⁶ Монгол Улсын Олон Улсын гэрээний тухай хууль,

⁷ Засгийн газрын 2019 оны 407 дугаар тогтоолын хавсралт

- 5) Барилгын салбарт 830 мянган тонн нүүрсхүчлийн хийтэй дүйцэхүйц хэмжээгээр бууруулах;
- (1) Хог хаягдлын салбарт 106.1 мянган тонн нүүрсхүчлийн хийтэй дүйцэхүйц хэмжээгээр бууруулах.

Нэгдсэн дүнгээр Монгол Улс үндэсний хүлэмжийн хийн ялгарлаа нийт ялгаруулах суурь нөхцөлтэй харьцуулахад 2030 он гэхэд 22.7 хувиар буюу 16.89 сая тонн CO₂-тэй дүйцэхүйц хүлэмжийн хийг бууруулах боломжтой, газар ашиглалт болон ойн салбарын хүлэмжийн хийн шингээлтийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр арга хэмжээ авснаар үндэсний хүлэмжийн хийн ялгарлыг нэмэлт 11.2 хувиар бууруулах боломж бүрдэх ба Монгол Улс нийт хүлэмжийн хийн ялгарлаа 2030 он гэхэд 33.9 хувиар бууруулах боломжтой гэж тусгагдсан.

2. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн дасан зохицох зорилт:

Уур амьсгалын өөрчлөлтөд эмзэг дараах салбарын хүрээнд дасан зохицох чиглэлийн зорилтуудыг тодорхойлов. Үүнд:

- 1) Мал аж ахуй: Мал аж ахуйн салбарын уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөлөл, эрсдэлийг бууруулж, салбарын тогтвортой хөгжлийг ханган, бүтээгдэхүүнийг нэмэгдүүлэх;
- 2) Газар тариалан: Газар тариалангийн салбарт уур амьсгалын өөрчлөлтийн эерэг нөлөөг зохистой ашиглах, сөрөг нөлөөг сааруулах замаар тариалангийн бүтээгдэхүүнээр хүн амыг эрүүл хүнсээр, мал аж ахуйг тэжээлээр, хөнгөн, хүнсний үйлдвэрийг түүхий эдээр тогтвортой хангах нөхцөлийг бүрдүүлэх;
- 3) Усны нөөц: Усны нөөцийг нэмэгдүүлэх, оновчтой хэрэглээг нэвтрүүлж, чадавхыг сайжруулах;
- 4) Ойн нөөц: Ойн тогтвортой менежментийг хэрэгжүүлж, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицсон ойн эко-системийг бий болгон нүүрстөрөгчийн хуримтлалыг нэмэгдүүлэх;
- 5) Биологийн олон янз байдал: Уур амьсгалын өөрчлөлтөд эмзэг, өртөмтгий биологийн олон янз байдлын дасан зохицох боломж, нөхцөлийг бүрдүүлэх;
- 6) Байгалийн гамшгаас хамгаалах: Уур амьсгал, ус, цаг уурын гаралтай аюултай болон гамшигт үзэгдлээс үүсэх гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, дасан зохицох замаар үндэсний гамшгийг тэсвэрлэх чадварыг бий болгох;
- 7) Нийгмийн эрүүл мэнд: Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс хүний эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөөллийг судалж, учирч болох аюул эрсдэлийг эрт сэрэмжлүүлэх, хариу арга хэмжээ авах, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг сайжруулах;
- 8) Иргэдийн амьжиргаа, нийгмийн хамгаалал: Уур амьсгалын өөрчлөлтөд өртөмтгий, эмзэг нийгмийн бүлгүүдийг тодорхойлж, тэднийг чадавхжуулах, эмзэг байдлыг арилгахад чиглэсэн халамж, хамгааллын, даатгалын, урьдчилан сэргийлэх тогтолцоог бүрдүүлэх.

2021 онд “Парисын хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх үндэсний тодорхойлсон хувь нэмрийн зорилтыг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө”-г Байгаль орчин аялал жуулчлалын яамны захиалгаар Нэгдсэн үндэстний байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр (UNDP), Азийн хөгжлийн банк (ADB), Германы олон улсын хамтын ажиллагааны нийгэмлэг (GIZ), Азийн сан (Asia foundation), Гоулд Стандарт болон Уур Амьсгалын Ногоон Сангийн санхүүжилтээр “Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан

зохицох төлөвлөлтийн процессыг боловсронгуй болгох Үндэсний чадавхыг бэхжүүлэх (NAP)” төслийн дэмжлэгтэйгээр боловсруулсан.⁸

2019 оны Засгийн газрын 407 дугаар тогтоолын 2 дугаар заалтаар ҮТХН-ийн зорилтыг батлан, НҮБ-ын суурь конвенцийн нарийн бичгийн дарга нарын газарт хүргүүлж, цаашид хэрэгжилтийг нэгдсэн удирдлага, зохион байгуулалтаар хангаж ажиллахыг БОАЖ-ын сайдад, хүлэмжийн хийн ялгарлыг бууруулах салбар тус бүрийн зорилтыг хэрэгжүүлж ажиллахыг холбогдох яамдын сайд нарт даалгасан байна.

Уур амьсгалын үндэсний хорооны 2021 оны 07 дугаар сарын 06-ны өдрийн 01/21 тоот тогтоолоор “Парисын хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх үндэсний хэмжээнд тодорхойлсон хувь нэмрийн зорилт”-ийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөг баталсан.

ҮТХН-ийн зорилтыг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах санхүүгийн эх үүсвэрийн 90 хувь нь гадаадын зээл тусламжаар, үлдсэн 10 хувь улс, орон нутгийн төсвөөс санхүүжихээр тусгагдсан, зорилтыг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөнд салбар яамдын оролцоо голлох үүрэгтэй байгаа бөгөөд салбар яамдын хамтран хэрэгжүүлэх арга хэмжээнүүд ихэнх байна. Санхүүжилт хангалтгүй болон салбар яамдын чиг үүргийн оновчтой тогтолцоог бий болгохгүйгээр тус төлөвлөгөө хэрэгжихэд хүндрэлтэй байна. Иймд ҮТХН-ийн зорилт, үйл ажиллагааны төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг хангах тогтвортой санхүүгийн эх үүсвэрийг шийдвэрлэж, салбар хариуцсан яамдын чиг үүргийг тодорхойлох шаардлагатай байна.

1.2.3. Бодлогын баримт, бичиг

Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой олон тооны бодлогын баримт бичгүүдийг батлан гаргасан бөгөөд тэдгээрийн хэрэгжилтийг үнэлсэн, үнэлгээнд тулгуурлаж санал, дүгнэлт, зөвлөмж гаргасан тайлан, судалгаа цөөн байна.

2011 онд УИХ-аас баталсан Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний хөтөлбөр 10 жилийн хугацаанд 2 үе шаттай хэрэгжээд 2021 онд дууссан. Энэхүү хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн үр дүн, түүнээс сургамж авах, цаашид анхаарах асуудлын талаарх тайлан, илтгэл байхгүй байна.

Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичиг болох “Алсын хараа 2050”-д II үе шат буюу 2031-2040 онд уур амьсгалын өөрчлөлтийн шинэ хэлэлцээрийн хүрээнд хүлэмжийн хийн үндэсний ялгарлыг бууруулж, нүүрстөрөгчийн шингээлтийг нэмэгдүүлнэ, III үе шат буюу 2041-2050 онд уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах арга хэмжээг хэрэгжүүлж, хүлэмжийн хийн ялгарал ба шингээлтийн зөрүүг тэглэнэ гэсэн зорилтыг дэвшүүлсэн.

Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт түүний удирдлагын тухай хуульд зааснаар “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийг хэрэгжүүлэх 7 зорилтот хөтөлбөртэй байхаар тус хуульд тусгагдсан ба эдгээр хөтөлбөрийн нэг нь “Байгаль орчны зорилтот хөтөлбөр” юм. Уур амьсгалын өөрчлөлт нь зөвхөн байгаль орчны бодлого төдийгүй, хөдөө аж ахуй, эрчим хүч, уул уурхай, барилга, хот байгуулалт, эрүүл мэнд зэрэг эдийн засгийн бүхий л салбарт хамааралтай буюу салбар дундын асуудал болж байна.

⁸ Парисын хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх үндэсний тодорхойлсон хувь нэмрийн зорилтыг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө, 2021 он.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт “3.4.Байгаль орчин, уур амьсгалын өөрчлөлт, ногоон санхүүжилтийн хүрээнд хүлэмжийн хийн тайлагналын тогтолцоог бэхжүүлж, нүүрстөрөгчийн кредит тооцох, арилжаанд оролцох нөхцөлийг бүрдүүлэн ногоон санхүүжилт, хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн салбар дундын зохицуулалтаар хангах эрх зүйн орчныг сайжруулна, уур амьсгалын өөрчлөлтийн олон улсын хүчин чармайлтад хувь нэмэр оруулах, хувийн хэвшлийн үйл ажиллагааг өргөжүүлэх зах зээлийн болон зах зээлийн бус хэрэгслийг ил тод, байгаль орчны үр нөлөөг тооцож, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлнэ. Гэж заасан.

Монгол Улсын хөгжлийн 2025 онд баримтлах бодлогын тэргүүлэх чиглэлд “1.4.Ногоон хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлж, байгаль орчны тэнцвэртэй байдлыг хангана. 1.4.1.1.Хүлэмжийн хийн тайлагналын тогтолцоог бэхжүүлж, нүүрстөрөгчийн кредит тооцох, арилжаанд оролцох нөхцөлийг бүрдүүлэн ногоон санхүүжилт, хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн салбар дундын зохицуулалтаар хангах эрх зүйн орчныг сайжруулна, эрчим хүчний хэмнэлттэй, гамшигт тэсвэртэй, дэвшилтэт технологи бүхий амины болон нийтийн орон сууц, дэд бүтцэд олгох ногоон зээлийн хүртээмжийг нэмэгдүүлнэ, ногоон хэрэглээг нэмэгдүүлэх бодит хөшүүргүүдийг үе шаттай бий болгож, төрийн худалдан авалтад ногоон худалдан авалтыг дэмжинэ, байгальд ээлтэй, хаягдал багатай, үр ашигтай үйлдвэр, технологийг хөгжүүлэн, ногоон хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлнэ. гэж заасан.

1.2.4. Хууль

1.2.4.1. Агаарын тухай хууль

Монголд Улсад Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай бие даасан хууль байхгүй Агаарын тухай хуулиар зарим асуудлыг зохицуулж байна. Агаарын тухай хуулийн зорилго нь хүрээлэн байгаа агаарыг хамгаалах, бохирдохоос урьдчилан сэргийлэх, агаар бохирдуулах бодисын хаягдлыг бууруулж хяналт тавихтай холбогдсон харилцааг зохицуулж байгаа бөгөөд уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой суурь харилцааг зохицуулах зорилгогүй байна. Агаарын тухай хуульд тусгагдсан Уур амьсгалын өөрчлөлтийн талаарх хэм хэмжээний зохицуулалт, түүний хэрэгжилттэй холбоотой асуудлыг дараах байдлаар тоймлон авч үзлээ. Үүнд:

1. Хуулийн нэр томъёонд зөвхөн “хүлэмжийн хий”-г тодорхойлж тусгажээ. Уур амьсгалын өөрчлөлт, хүлэмжийн хийн ялгарал, шингээлт гэх мэт бусад нэр томъёог тодорхойлоогүй байна;
2. Тус хуулийн 6.1.1-д заасны дагуу Засгийн газар нь Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний хөтөлбөрийг батлах, түүний хэрэгжилтийг зохион байгуулах бүрэн эрхтэй. Харин 2011 онд Улсын Их хурлаас Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний хөтөлбөрийг 2011-2021 онд хоёр үе шаттай байхаар боловсруулж баталсан ба 2021 онд хэрэгжиж дууссан.
3. Тус хуулийн 6.1.2-т заасны дагуу Засгийн газар нь Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын суурь конвенц /цаашид “Конвенц” гэх/-ийг хэрэгжүүлэх, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох, экологийн эмзэг байдлыг болон уур амьсгалын өөрчлөлтийн сөрөг нөлөөллийг бууруулахтай холбогдсон арга хэмжээг улсын хэмжээнд зохион байгуулж, нэгдсэн удирдлагаар хангах үүрэг бүхий Уур амьсгалын үндэсний хороо байгуулах бүрэн эрхтэй. 2021 оны байдлаар Уур амьсгалын үндэсний

хороог Монгол Улсын Ерөнхий сайд тэргүүлж бүтэц, ажиллах журмыг шинэчилсэн байна.

4. Тус хуулийн 24.1 дэх хэсгийн Уур амьсгалын өөрчлөлтийн ажлын албаны талаарх тусгайлсан заалтыг 2015 онд хүчингүй болгож ажлын албыг татан буулгажээ.
5. Мөн тус хуулийн 24.3-т “аж ахуйн үйл ажиллагааны явцад хүлэмжийн хийг ихээр ялгаруулах эх үүсвэрээс ялгарах хүлэмжийн хийн зөвшөөрөгдөх дээд хэмжээг төрийн захиргааны төв байгууллага холбогдох бусад байгууллагатай хамтран батлах”-аар тусгасан хэдий ч одоо болтол тус журам батлагдаагүй байна.

Агаарын тухай хууль нь уур амьсгалын талаар зохицуулах шаардлагатай асуудлыг зохицуулаагүй буюу хийдэлтэй, төрийн байгууллагын чиг үүргийг оновчтой хуваарилаагүй, тогтолцоог бүрдүүлээгүй, хуулийг хэрэгжүүлэх арга механизм тодорхойгүй буюу уур амьсгалын өөрчлөлтийн хууль, эрх зүйн орчныг бий болгож чадаагүй байна.

Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой нэр томъёонуудыг нэгдсэн байдлаар хуулийн хүрээнд тодорхойлоогүй тул хууль зүйн хувьд нэршил, агуулгын зөрүүтэй тодорхойлолт түгээмэл байгаа нэр томъёоны тайлбар хийх шаардлагатай байна.

1.2.4.2. Ойн тухай хууль

ҮТХН-ийн ойн хүлэмжийн хийн ялгарлын шингээлтийг 2030 11% нэмэгдүүлэх, 2030 он гэхэд ойгоор бүрхсэн талбайг 9%-д хүргэх, Засгийн газраас Тэрбум мод хөтөлбөр хэрэгжүүлэх, ойн түймрийн дундаж талбайг 2025 онд 35%, 2030 онд 70% хүртэл бууруулна, ойн хөнөөлт шавж, өвчний хөнөөлийн тархалтын голомтыг 2025 онд 50% хүртэл бууруулж, 2030 онд бүрэн хяналтад авна гэсэн зорилтууд тусгагдсан байна.

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлын хүрээнд ойн шингээлт, хүлэмжийн хийн тооллогыг салбарын судалгааны хүрээлэн, байгууллагаар хийлгэх, холбогдох стандарт, журмыг бий болгох, уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбогдуулан дүйцүүлэн хамгаалал, магадлан итгэмжлэх асуудлыг шийдвэрлэх, арчилгаа, цэвэрлэгээний огтлолт зэрэг ойн аж ахуйн арга хэмжээг тогтмол хэрэгжүүлэх замаар ойн бүтэц, төлөв байдлыг сайжруулан өндөр бүтээмжтэй, уур амьсгалын өөрчлөлтөд тэсвэртэй ойг бий болгох зэрэг асуудлыг хууль, эрх зүйн хүрээнд зохицуулах шаардлагатай байна.

1.2.4.3. Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль

Тус хуулийн 3.1.3-т "байгаль орчны стратегийн үнэлгээ" гэж улсын болон бүс нутаг, салбарын хэмжээнд баримтлах бодлого, хэрэгжүүлэх хөгжлийн хөтөлбөр, төлөвлөгөөг боловсруулах явцад түүний хэрэгжилтээс байгаль орчин, нийгэм, хүний эрүүл мэндэд учирч болзошгүй эрсдэл, сөрөг нөлөөлөл, үр дагаврыг уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиг хандлага, гамшиг, аюулт үзэгдэл, осол, аюултай уялдуулан тодорхойлохыг гэсэн байх бөгөөд одоогоор нэг ч бодлого, төлөвлөгөө, баримт бичигт стратегийн үнэлгээ хийгдээгүй байна. Мөн байгаль орчны нарийвчилсан үнэлгээнд уур амьсгалын өөрчлөлтийг асуудлыг зохицуулаагүй байна.

1.2.4.4. “Эрчим хүчний тухай хууль”, “Сэргээгдэх эрчим хүчний тухай хууль”, “Эрчим хүчний хэмнэлтийн тухай хууль”

Эрчим хүчний салбарын хүрээнд хийн ялгарлын бууралтыг хэмжих, тайлагнах, баталгаажуулах чиг үүргийг хуваарилж, эрх зүйн тогтолцоог бүрдүүлэх, сэргээгдэх эрчим хүч, эрчим хүчний үр ашгийг хүлэмжийн хийд хувиргаж тооцдог зохицуулалт, эрчим хүчний хэмнэлтийг CO₂-ээр хэмжиж эхлэх, холбогдох аргачлалыг батлах тухай зохицуулалт тусгах, нүүрсхүчлийн зах зээлийг эрчим хүчний аудиттай уялдуулж хөгжүүлэх зэрэг зохицуулалт зэргийг хуульд нэмж тусгах шаардлагатай байна.

1.2.4.5. Хөдөө аж ахуй, газар тариалангийн багц хууль

Хөдөө аж ахуй, газар тариалангийн салбарын хүрээнд хүлэмжийн хийн ялгарлын бууралтыг хэмжих, тайлагнах, баталгаажуулах хууль эрх зүйн тогтолцоог бүрдүүлэх, оролцогч талуудын эрх, үүрэг, хариуцлагыг тодорхой болгох, уур амьсгалын өөрчлөлт, онцгой нөхцөл байдал, эрсдэлийн нөлөөллийг үнэлэх, нөлөөллийг бууруулах, дасан зохицох төлөвлөгөө, түүний гүйцэтгэлийг үнэлэх хууль, эрх зүйн орчныг бий болгох шаардлагатай байна.

1.2.4.6. Хог хаягдлын тухай хууль

Үндэсний хорооноос салбар яамдын хүрээнд хог хаягдлын менежментийн стратеги боловсруулж хэрэгжүүлэх зохицуулалтыг бий болгох, салбар яамдаар дамжуулан салбарын аж ахуйн нэгж, байгууллагуудыг Үндэсний статистикийн хорооны үүсгэсэн Хог хаягдлын дансны мэдээллийг бүрдүүлэх зохицуулалтыг бий болгох шаардлагатай байна.

1.2.4.7. Гамшгаас хамгаалах тухай хууль

Гамшгийн эрсдэлийн менежмент, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох асуудлыг салбарын болон орон нутгийн хөгжлийн төлөвлөгөө, төсөвт суулгах, гамшгийн эрсдэлийн менежмент, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох салбарын төлөвлөгөөнүүдийг нэгтгэн Үндэсний төлөвлөгөө боловсруулах, уялдуулах, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох асуудлыг барилга байгуулалт, бүсчлэл болон холбогдох бусад хууль, тогтоомжид тусгах, олон талт гамшгийн эрсдэлийн үндэсний дүр зургийг боловсруулан тогтмол шинэчлэх, уур амьсгалын өөрчлөлтийн загварчлалын хувилбаруудыг үндэсний гамшгийн эрсдэлийн төлөвлөлтөд тусгах шаардлагатай байна.

1.2.4.8. Эрүүл мэндийн тухай хууль

Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс хүний эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөөллийн судалгаа, үнэлгээ хийх, түүнийг дасан зохицох төлөвлөлтөд ашиглах хууль, эрх зүйн орчны зохицуулалтыг бий болгох болгох, уур амьсгалын өөрчлөлт, хоол тэжээл, хүнсний аюулгүй байдалд үзүүлэх нөлөөллийн үнэлгээ хийх зохицуулалтыг хуульд тусгах шаардлагатай байна.

1.2.4.9. Статистикийн тухай хууль

Хүлэмжийн хийн ялгарлын тооллогын мэдээ, мэдээлэл хангалтгүй, хуулийн зохицуулалтгүй байгаа тул тус хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар холбогдох мэдээ мэдээллийг хуульд заасан шаардлагад нийцүүлэн цуглуулах, сайжруулах асуудлыг тусгах шаардлагатай.

1.3. Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой процессын хувьд зохицуулах шаардлагатай асуудлууд:

Хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа хууль эрх зүйн хүрээнд уур амьсгалын өөрчлөлтийн талаар зарим үйл ажиллагааны эрх зүйн үндэслэлийг бүрдүүлээгүй, хийдэлтэй, нэг удаагийн шинжтэй тогтоол, шийдвэрийн хүрээнд хэрэгжүүлж байгаа тул дараах асуудлыг хууль, эрх зүйн хүрээнд хуульчлан зохицуулах шаардлагатай байна.

1. Үндэсний хорооны чиг үүрэг, ажиллах журам, чиг үүргийг хуульчлах;
2. Салбар дундын зохицуулалт, дэд болон салбар хороо байгуулах, тэдгээрийн эрх, үүрэг, хариуцлагын тогтолцоог бий болгох асуудлыг шийдвэрлэх;
3. Үндэсний болон салбарын түвшинд мэдээлэл солилцох, гаргаж өгөх асуудлыг зохицуулж, мэдээллийн сангийн асуудлыг нэмж тусгах;
4. Үндэсний тодорхойлсон хувь нэмрийн баримт бичгийг боловсруулах (ҮТХН), түүнийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөг боловсруулах, хянах, мөшгөх, үнэлэх, тайлагнах процессыг хуульчлах;
5. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлаарх үндэсний Хэмжих, Тайлагнах, Нотлох (ХТН) тогтолцоог бий болгох, процессын зохицуулалтыг салбаруудын үйл ажиллагаатай уялдуулан нэгдсэн зохион байгуулалтаар хангах;

1.4. Инстиутиц, хүний нөөцийн дүн шинжилгээ

1.4.1. Хүлэмжийн хийн тооллого болон ҮТХН-ийн хэрэгжилтийн ил тод байдал, хэмжиж, тайлагнах, нотлох тогтолцоо

НҮБУАӨСК-ын Киотогийн протоколын хүрээнд Монгол Улс үндэсний хүлэмжийн хийн тооллогыг IPCC-ийн зааврын дагуу боловсруулж, тогтмол хүргүүлж байх, ил тод байдлын тогтолцоог бүрдүүлэх үүргийг тус тус хүлээсэн. Ил тод байдал нь уян хатан-ҮТХН, ил тод, тогтмол давтамжтай, нотлох/нягтлах шаардлагуудтай байх ба ҮТХН-ийн хэрэгжилтийг хангах, үнэлэх, тодорхойлох гол арга зам байна.

Цаашид Парисын хэлэлцээрийн дагуу заавал мөрдөх буюу албан ёсны шаардлага, хангахыг зөвлөж буй шаардлага болон сайн дурын нэмэлт шаардлага тус бүрд нийцсэн дараах мэдээллийг Ил тод байдлын тайланд тусган, 2024 оноос хойш 2 жил тутамд НҮБУАӨСК-ын Нарийн бичгийн газарт хүргүүлэх үүргийг мөн Монгол Улс хүлээсэн. Үүнд:

- Суурь мэдээлэл;
- Үндэсний Хүлэмжийн хийн тооллого;
- Үндэсний хувь нэмрийн зорилтын хэрэгжилтийн явц ба түүний хураангуй;
- Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөлөл ба дасан зохицохуй;
- Дэмжлэгийн хэрэгцээ ба дэмжлэг авсан талаарх мэдээлэл;

- Нүүрстөрөгчийн санхүүжилт ба Олон улсад шилжүүлсэн сааруулах үр дүн (ITMOs).

Хэмжих, тайлагнах, нотлох (ХТН) нь уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой тоо мэдээ, мэдээллийг үнэлэх, тооцох, хянаж, шинжлэн, ил тодоор тайлагнадаг механизм бөгөөд үүнийг үр дүнтэй хэрэгжүүлснээр үндэсний, орон нутгийн түвшинд, иргэд, аж ахуйн нэгж, үйлдвэрийн салбарууд буюу бүх оролцогч талууд хүлэмжийн хийн ялгарлаа бууруулж, ялгарал багатай үйл ажиллагаа руу шилжих боломжийг бүрдүүлдэг суурь ойлголт юм.

Монгол Улсын хувьд энэхүү тогтолцоог улсын хэмжээнд сайжруулах, ҮТХН-ийн хэрэгжилтийг бодиттойгоор үнэлэхэд дараах хүндрэл тулгарч байна. Үүнд:

1. ХТН үйл ажиллагаа, тогтолцоо нь НҮБУАӨСК-ын тайлагнах тогтолцоо дээр төвлөрсөн байдаг бөгөөд уур амьсгалын арга хэмжээний мэдээллийг үндэсний хүлэмжийн хийн тооллогод тусгах, үр дүнг магадлан нотлох чиглэлд төвлөрөөгүй байдаг. Иймд энэхүү тайлагнах тогтолцоог үндэсний түвшинд тодорхойлж, талуудын хүлээх чиг үүргийг тодорхой хугацаатайгаар тодорхойлох шаардлагатай байна.
2. Хэмжих: Үндэсний хүлэмжийн хийн тооллого хийх болон уур амьсгалын өөрчлөлтийг хянаж, шинжлэх зорилготой нэгдсэн тогтолцоо бүрдүүлэх. Тухайлбал, Үндэсний статистикийн хороо, Цаг уур, орчны шинжилгээний газар, Ус цаг уур, орчны судалгаа, мэдээллийн хүрээлэн болон Байгаль орчны мэдээллийн төв, Газар зохион байгуулалт, геодези зурагзүйн газар, Ойн судалгаа хөгжлийн төв, Эрчим хүчний зохицуулах хороо гэсэн байгууллагуудын мэдээллийг зөвхөн үндэсний хүлэмжийн хийн тооллого хийхэд ашигладаг бөгөөд уг тооллогыг Уур амьсгалын өөрчлөлтийн судалгаа, хамтын ажиллагааны төв (УАӨСХАТ) олон улсын санхүүжилт, төсөл хөтөлбөрийн хүрээнд хариуцан гүйцэтгэж байна.
3. Тайлагнах: Уур амьсгалын өөрчлөлтийн талаарх салбар дундын, нэгдсэн судалгаа, төлөвлөлт нь зөвхөн байгууллага хооронд санамж бичиг байгуулах замаар зохицуулагдаж байна. Мөн НҮБУАӨСК-д хүргүүлэх тайланг боловсруулах ажлыг гүйцэтгэх хүний нөөц болон техникийн чадавх хязгаарлагдмал байна.
4. Нотлох: Монгол Улсын хүлэмжийн хийн ялгарлын тооллогыг (2017) Конвенцын 20/СР.19 шийдвэрийн дагуу IPCC-2006 арга зүйг баримтлан үндэсний түвшинд боловсруулан хүргүүлсэн ба уг тооллогод олон улсын түвшинд Олон улсын мэргэжилтнүүдийн баг дүн шинжилгээ (ICA)-г хийн баталгаажуулж, цаашид сайжруулах зөвлөмж өгсөн байна. Харин чанарын баталгаа (QA)-г хүлэмжийн хийн ялгарлын тооллого хийж гүйцэтгэсэн баг гүйцэтгэдэг. 2017 оны тооллогыг бие даасан зөвлөх баг нягталсны дараа НҮБУАӨСК-д хүргүүлсэн. Үндэсний чанарын баталгааны зөвлөх нь нийт тооллогыг бүхэлд нь нягталж, ингэхдээ мэдээллийн чанар, бүрэн бүтэн байдал, нарийвчлал зэргийг магадлан, нотолдог. Энэхүү багийг хүлэмжийн хийн тооллогын адил мэргэжлийн Зөвлөхүүдээс бүрдүүлж төслийн хэмжээнд санхүүжүүлж байгаа бөгөөд цаашид салбарын яам, мэргэжилтнүүдийн оролцоотой байгуулах шаардлагатай байна.
5. ХТН тогтолцооны санхүүжилтийн эх үүсвэр тодорхойгүй, зөвхөн төсөл хөтөлбөрийн хүрээнд санхүүжүүлж байгаа тул цаашид тогтмол санхүүжилтийг бий болгох хэрэгтэй байна.

6. Одоогийн тогтолцоо нь олон улсын дэмжлэгтэй төслийн санхүүжилтээс бүрэн хамааралтай бую төвлөрсөн тогтолцоотой, ганц байгууллага болох УАӨСХАТ-д хариуцуулж, бусад төрийн байгууллагын чиг үүрэг хуулиар тодорхойлогдоогүй тул оролцоо байхгүй байна.
7. Үндэсний онцлогт тохирсон Ил тод байдлын тогтолцоо, түүний бүтэц, зохион байгуулалтыг бэхжүүлж, тогтвортой байдлаар хөгжүүлэхэд боловсон хүч, санхүү болон технологийн нөөц бололцоог эрх зүйн орчин бүрдүүлэх замаар шийдвэрлэх;

2021 онд боловсруулсан “Парисын хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх үндэсний тодорхойлсон хувь нэмрийн зорилтыг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө”-ний тайланд үндэсний хэмжээнд хүлэмжийн хийн ялгарлын тооллого болон ҮТХН-ийн хэрэгжилтийг ил тодоор хэмжих тайлагнаж нотлох одоогийн тогтолцоог⁹ өөрчлөх хувилбарыг¹⁰ гаргажээ.

1.4.2. Уур амьсгалын үндэсний хороо

Агаарын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.2-д Үндэсний хороо байгуулах бүрэн эрхийг Засгийн газарт олгосон хэдий ч өнгөрсөн хугацаанд Уур амьсгалын үндэсний хороог өөр хэлбэрээр байгуулах, татан буулгах, өөрчлөн байгуулах зэргээр тогтвортой ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлээгүй байна. 2019 онд Засгийн газар Уур амьсгалын үндэсний хороог Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайдаар ахлуулан байгуулсан байна. Үндэсний хорооны дарга нь 2019 оны 01 тоот тогтоолоор Үндэсний хорооны дүрмийг, 2021 оны 01/21 тоот тогтоолоор “Парисын хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх үндэсний хэмжээнд тодорхойлсон хувь нэмрийн зорилт”-ийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөг тус тус баталсан байна. Мөн Үндэсний хорооны 2021 оны 02/21 тоот тогтоолоор Үндэсний хорооны дэргэд ажиллах Мэргэжлийн зөвлөлийн бүрэлдэхүүн, ажиллах журмыг баталжээ.

Засгийн газрын 2023 оны 155 тоот тогтоолоор Уур амьсгалын Үндэсний хорооны ажиллах журмыг баталсан байна.

1.4.3. Уур амьсгалын өөрчлөлт, судалгаа, хамтын ажиллагааны төв

Засгийн газрын тогтоолоор Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой үйл ажиллагааг үндэсний хэмжээнд зохицуулах зорилгоор 2011 онд Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайдын удирдлага дор Уур амьсгалын өөрчлөлтийн ажлын албыг байгуулсан. НҮБ-ын Уур амьсгалын өөрчлөлтийн суурь конвенцоор хүлээсэн үүргээ биелүүлэх зорилгоор БОНХАЖЯ (хуучин нэрээр) нь 2015 онд Уур амьсгалын өөрчлөлтийн ажлын албанд түшиглэн Уур амьсгалын өөрчлөлтийн төсөл хэрэгжүүлэх нэгж (УАӨТХН)-ийг Байгаль хамгаалах сан (хуучин нэрээр)-гийн харьяанд байгуулсан ба 2021 оныг хүртэл Байгаль орчин, уур амьсгалын сангийн дор үйл ажиллагаагаа явуулж байсан.

2020-05-20-нд “Уур амьсгалын өөрчлөлтийн судалгаа, хамтын ажиллагааны төв” Төрийн өмчит аж ахуйн тооцоот үйлдвэрийн газрыг Засгийн газрын 181 дүгээр тогтоолоор байгуулсан бөгөөд Уур амьсгалын өөрчлөлтийн төсөл хэрэгжүүлэх нэгжийн чиг үүргийг 2021 оны Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайдын А/37

⁹ Хавсралтаар оруулав.

¹⁰ Хавсралтаар оруулав.

тушаалаар Уур амьсгалын өөрчлөлтийн судалгаа, хамтын ажиллагааны төвд шилжүүлсэн байна.

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн судалгаа, хамтын ажиллагааны төв нь төрийн өмчит, аж ахуйн тооцоот үйлдвэрийн газрын статустай бөгөөд Төрийн өмчийн бодлого зохицуулалтын газар харьяалагдаж, БОАЖЯ-ны мэргэжил, арга зүйн удирдлага дор ажиллахаар дүрэмд тусгажээ. Мөн тус төв нь олон улсын Уур амьсгалын ногоон сангийн итгэмжлэгдсэн байгууллага, Монгол Улс болон Япон Улсын Засгийн газар хоорондын “Нүүрстөрөгч багатай хөгжлийн түншлэл” хэлэлцээрийн хүрээнд Хамтарсан кредит олгох механизмын нарийн бичгийн газрын үүргийг гүйцэтгэх байгууллага, “Уур амьсгалын үндэсний хороо”-нд мэргэжил, арга зүйн туслалцаа үзүүлэх, Уур амьсгалын нөхцөл байдал, өөрчлөлтийн чиглэлээр эдийн засаг, нийгмийн салбар дамнасан олон улсын дэмжлэг, санхүүжилт бүхий төсөл, хөтөлбөр боловсруулах, хэрэгжүүлэх, Мэргэжлийн зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэх чиг үүргийг гүйцэтгэж байна.

Тус төв нь аж ахуйн тооцоот үйлдвэрийн газрын статустай болохын хувьд үйл ажиллагааны орлогоосоо санхүүжих бөгөөд энэ нь судалгаа, шинжилгээ, тайлан, мэргэжлийн үйл ажиллагаагаа явуулахад хүндрэлтэй байдлыг үүсгэж байгаа бөгөөд цаашид тус байгууллагын гүйцэтгэж буй чиг үүрэгт тохирсон эрх зүйн статустай болгох, санхүүжилтийг шийдвэрлэх шаардлагатай байна.

Тус төвийн гүйцэтгэж буй чиг үүргийн хүрээнд нийтээр дагаж мөрдөх холбогдох аргачлал, заавар, дүрэм, журмыг эрх бүхий байгууллагуудаас батлах шаардлагатай байгаа тул эдгээр нийтээр дагаж мөрдөх хэм, хэмжээний актыг батлах эрх зүйн үндэслэлийг бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

1.4.4. Байгаль орчин, уур амьсгалын сан

Байгаль орчин, уур амьсгалын сан нь “Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль”-ийн 34 дүгээр зүйлд заасныг үндэслэн Засгийн газрын 1998 оны 188 дугаар тогтоолоор анх “Байгаль Хамгаалах Сан” нэртэйгээр байгуулагдсан. Засгийн газрын 2012 оны 189 дүгээр тогтоолоор “Байгаль Хамгаалах Сан”-гийн зохион байгуулалт, орон тооны хязгаарыг шинэчлэн баталж бие даан үйл ажиллагаа явуулсан. 2019 онд Засгийн газрын тусгай сангийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулж “Байгаль хамгаалах сан”-гийн үйл ажиллагааг өргөтгөн “Байгаль орчин, уур амьсгалын сан” болгон өөрчлөн байгуулсан байна.

Засгийн газрын тусгай сангийн тухай хуулийн дагуу Байгаль орчин, уур амьсгалын сангийн эх үүсвэр нь улсын төсвөөс санхүүждэггүй бөгөөд хуульд заасны бүрдүүлэх эс үүсвэрүүдийн орлого хангалттай бус байна. Тухайлбал, 2017-2021 оны дундаж жилийн орлого нь 160.0-230.0 сая төгрөгийн хооронд байна. Мөн тус хуулийн дагуу сангийн орлогыг 11 төрлийн арга хэмжээнд зарцуулахаар заасан бөгөөд Уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах, дасан зохицох, хүлэмжийн хийг бууруулах үйл ажиллагаанд “дэмжлэг үзүүлэх” гэсэн ерөнхий зохицуулалт тусгагдсан байгаа ч ямар арга хэмжээнд яаж зарцуулах нь тодорхойгүй байна. Тус сангийн орлогоос Уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах, дасан зохицох, хүлэмжийн хийг бууруулах цогц арга хэмжээнд зарцуулаагүй байна.

1.4.5. Хүний нөөцийн бодлого

Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой асуудлыг нарийн мэргэжлийн боловсон хүчний оролцоогүйгээр төлөвлөх, үнэлэх, хэрэгжүүлэхэд төвөгтэй бөгөөд олон улсад мэргэжлийн байгууллага, судалгаа шинжилгээний байгууллагад тусгайлан бэлтгэгдсэн нарийн мэргэжлийн болон салбарын мэргэжилтнүүдэд

нэмэлт сургалтын хүрээнд бэлтгэж байна. Харин Монгол Улсын хувьд энэ талаар дараах анхаарах асуудлууд байна.

1. ҮТХН-ийн баримт бичигт тусгагдсан дүгнэлтээс үзэхэд, энэ талын мэргэжилтнүүд дутагдалтай байгаа бөгөөд тэдний нийгэм, эдийн засгийн эрх зүйн баталгааг хангах, салбарын хүрээнд тогтвортой ажиллуулах хэрэгцээ шаардлагатай байна.
2. Тухайн салбар яамдын тухайн асуудал хариуцсан мэргэжилтнүүдийг нэмэлт сургалтад хамруулах, ажлын байрны чиг үүрэгт уур амьсгалын асуудлыг хариуцахаар нэмэлт оруулах, цалингийн тодорхой хувийн нэмэгдэл оруулах асуудлыг хууль, эрх зүйн хүрээнд шийдвэрлэх нь чухал байна.
3. Олон улсын төсөл, хөтөлбөрийн санхүүжилтийн хүрээнд цөөн тооны мэргэжилтнүүдийн хүрээнд ҮТХН-ийн баримт бичгийг боловсруулах бус салбар яамд болон холбогдох байгууллагуудын оролцоо, санал, санаачилга шаардлагатай байна.
4. Уур амьсгалын Үндэсний хороо, салбар яамд, нийслэл, орон нутаг, УАӨСХАТ, Ус цаг уур, орчны судалгаа, мэдээллийн хүрээлэн болон салбарын мэргэжлийн байгууллагууд, иргэн, аж ахуйн нэгжийн эрх, үүрэг, хариуцлагыг тодорхой болгох хэрэгцээ шаардлага байна.

1.4.6. Олон улсын хамтын ажиллагаа, мэдээллийн сан

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлаар Олон улсад Монгол Улсыг төлөөлөн Уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудал хариуцсан Тусгай элч ажиллаж байна. НҮБУАӨСК-ийн талуудын бага хурлуудад үндэсний хорооны дарга, конвенцын үндэсний зохицуулагч болон БОАЖЯ-ны Уур амьсгалын өөрчлөлт, гадаад хамтын ажиллагааны газар, зарим тохиолдолд том хэмжээний төлөөлөгчдийн бүрэлдэхүүнтэй оролцож, бүрэлдэхүүнд нь Засгийн газар, нутгийн захиргааны байгууллагын болон хувийн хэвшлийн төлөөлөл оролцож байна.

Гадаад харилцааны яамны оролцоо, түүний төлөөллийн эрхийг хууль, эрх зүйн хүрээнд тодорхой болгох, Уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлаар Монгол Улсыг төлөөлөх “Мандат”-ыг хэрхэн тодорхойлох, эрх, үүрэг, хариуцлагын талаарх тусгайлсан зохицуулалтыг бий болгох нь зүйтэй юм.

Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой төсөл, хөтөлбөрүүдийг олон яамд, агентлагууд зэрэг бүртгэж байна. Сангийн яам Олон улсын зээл, тусламжаар хэрэгжиж буй уур амьсгалын чиглэлийн төслүүдийн мэдээллийг авдаг, нэгэн зэрэг Даян дэлхийн байгаль орчны сан, Уур амьсгалын ногоон сан, Дасан зохицох сан, Хамтарсан кредит олгох механизмын хүрээнд хэрэгжиж буй төслүүдийн мэдээллийг БОАЖЯ хариуцдаг, ашгийн төлөөх төслүүдийг Монгол банк хариуцдаг зэрэг асуудлыг цэгцлэн, тэдгээрийн хэрэгжилтийн уялдаа, холбоог хангах тал дээр анхаарах шаардлагатай байна.

1.5. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн санхүүгийн тогтолцоо

Парисын хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх ҮТХН-ийн зорилтыг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөнд дурдсанаар шаардагдах нийт 7.7 тэрбум ам.долларын санхүүжилт нь 4 төрлийн эх үүсвэртэй байхаар тооцжээ¹³:

¹³ Парисын хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх үндэсний тодорхойлсон хувь нэмрийн зорилтыг хэрэгжүүлэх

1. Улсын болон орон нутгийн төсөв
2. Дотоодын хувийн хэвшлийн салбар
3. Хөгжлийн түнш байгууллагууд
4. Гадаадын хувийн хэвшлийн салбар

ҮТХН-ийн зорилтыг хэрэгжүүлэхэд 2021 оноос 2025 онд шаардагдах нийт санхүүжилт болох 7.7 тэрбум ам.доллар нь тус хугацааны нийт ДНБ-ий 11 хувь, 2019 оны жилийн ДНБ-ий 55 хувьтай тэнцэхээр байна. Гэтэл 2021 оны 10 сарын байдлаар улсын нийт гадаад өр 33 тэрбум ам. долларт хүрч жилийн ДНБ-ээс 2.5 дахин их болжээ. Цаашид цар тахлаас үүдэлтэй эдийн засгийн агшилт, удаашрал үргэлжлэх бөгөөд энэ нь гадаад болон дотоод өрийг үргэлжүүлэн өсгөнө. 2021 оны байдлаар манай өр 2020 оны жилийн ДНБ-ийн 80 хувьд хүрж байгаа нь Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 60 хувийн өрийн хязгаарыг давсан үзүүлэлт юм. Цар тахлын үед төсвийн бус хэлбэрээр зарцуулсан тэтгэврийн зээлийг төрөөс нэг удаа төлөх арга хэмжээ (910 тэрбум төгрөг), цахилгаан дулаан, цэвэр, бохир ус, хогны үнэ төлөх арга хэмжээ (907 тэрбум төгрөг) зэргийг оруулбал нийт өрийн хэмжээ өснө. Төсөв болон өр төлбөрийн ийм нөхцөлд төсвөөс шинэ үйл ажиллагаанд нэмж хөрөнгө хуваарилах, зайлшгүй бус зардлыг санхүүжүүлэх бололцоо хумигдах нь гарцаагүй юм.

Судалгааны хүрээнд уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлд улсын төсвөөс зарцуулж байгаа төсөвт хөрөнгийн хэмжээг тогтоох оролдлого хийсэн. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг бууруулах, дасан зохицох чиглэлд улсын төсвөөс зарцуулсан санхүүжилтийн хэмжээг нарийвчлан гаргах боломжгүй гэсэн дүгнэлтэд хүрлээ. Энэ нь төсвийн зардлын зүйлийн одоогийн ангилалтай холбоотой бөгөөд энэ ангиллаар мэдээлэл бүрэн хэмжээгээр гаргахад хүндрэлтэй байна. 2018 оны төсвийн зардлын задаргаа, одоогийн ангиллаар Монгол Улс хүрээлэн буй орчин, байгаль хамгаалах чиглэлээр ДНБ-ний 0.57 хувь буюу 74.7 сая ам. доллар зарцуулсан байна. Энэ ангилал нь уур амьсгалын өөрчлөлт гэсэн нэршилтэй ойролцоо боловч энэ чиглэлд гарсан зардлыг нарийвчлан үзэхэд дан ганц уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэл гэсэн ангиллаар зарцуулсан төсөвт хөрөнгийн тооцоо судалгаа байхгүй.

Гадаад өр болон эдийн засгийн өсөлт зэрэгтэй уялдуулан авч үзвэл улсын төсөв нь эх үүсвэрийн үүрэг гүйцэтгэж үүсэх хэрэгцээг хангах боломж хомс. Тиймээс санхүүжилтийн эх үүсвэрт шинэ бүрэлдэхүүн нэмж оруулах шаардлагатай.

Хувийн хэвшил санхүүжилтийн эх үүсвэрт нэлээд том үүрэг гүйцэтгэх боломжтой гэж судлаачид үзэж байна. Сэргээгдэх эрчим хүч, эрчим хүчний хэмнэлт, тээвэр, хог хаягдлын менежмент гэсэн салбаруудад хувийн хэвшлийн орон зай байгаа боловч санхүүжилт авах төслүүдийг тодорхойлоогүй, тодорхой төлөвлөгөө, санхүүжилтийн стратеги байхгүй зэргээс үүдэн энэ чиглэлд ахиц гарахгүй байна. Азийн хөгжлийн банкны 2021 оны судалгаагаар¹⁴ шаардлагатай хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн 17 хувь нь санхүүжигдсэн байна. Хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг ҮТХН-ийн зорилтыг хэрэгжүүлэх арга хэмжээнд татан оролцуулах бодит механизм одоо болтол бүрдээгүй байгаа нь энэ чиглэлд дорвитой ажил хийгдэх шаардлагатайг холбогдох судалгаа¹⁵ харуулж байна.

арга хэмжээний төлөвлөгөө, Байгаль орчин аялал жуулчлалын яам, Улаанбаатар, 2021

¹⁴ ADB Energy Sector Action Plan 2021

¹⁵ Mongolia Climate Change Finance Landscape, Technical Assistance Consultant's Report, Michael

ҮТХН-ийн зорилтыг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний санхүүжилтэд гадны хөрөнгө оруулалт эх үүсвэр болох боломжтой ч улсын хэмжээний хөрөнгө оруулалтын дийлэнх нь уул уурхайн салбарт¹⁶ чиглэсээр байгаа нь төрөөс тодорхой бодлого явуулах шаардлагатайг харуулж байна.

Судалгааны хүрээнд уур амьсгалын талаар олон улсын санхүүжилттэй холбоотой тайлан, судалгаануудтай танилцсаны үндсэн дээр Монгол Улсын одоогийн санхүүжилт, төсвийн хөрөнгө оруулалтын нөхцөлтэй уялдуулах тодорхой арга, механизм байхгүй гэж дүгнэж байна.

Одоогийн хууль эрх зүйн орчин, санхүүжилтийн тогтолцооны хүрээнд дараах асуудлуудыг анхаарах шаардлагатай байна. Үүнд:

- (1) Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 2021 оны 10 дугаар сарын 04-ний өдрийн Засгийн газарт чиглэл өгөх тухай 58 тоот Зарлигтай уялдуулан Байгаль орчин, уур амьсгалын сангийн орлогыг төсвөөс бүрдүүлэх тохиолдолд хуулийн төсөлд зарцуулалт, хяналтын тогтолцоог хангах нөхцлийг тусгах;
- (2) Одоогийн байгаа сангийн орлогын эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх тухайлбал олон улсын буцалтгүй тусламж, ногоон санхүүжилтийн арга механизмыг ашиглаж болохоор зохицуулалт оруулах;
- (3) Сангийн зарцуулалтыг ямар арга хэмжээнд зарцуулах, түүнийг жил болгон тогтоож байх уян хатан зохицуулалтыг бий болгох зэрэг болно.

Цаашид ҮТХН-ийн зорилтыг хэрэгжүүлэхэд төрөөс чиглэсэн бодлого боловсруулах, хөрөнгө оруулалт болон бусад эх үүсвэрүүд орж ирэх хууль эрх зүйн болоод тогтолцооны өөрчлөлтүүдийг хийх зайлшгүй нөхцөл үүссэн гэж дүгнэж байна.

Одоогийн тодорхойлоод байгаа эх үүсвэрүүдийг бүрэн ашигласан ч нийт хэрэгцээг хангах хэмжээний төвшинд хүрэхгүй энэ нь нийт эдийн засгийн багтаамж болон хөрөнгө оруулалтыг шингээх чадвар бага, дэд бүтцийн хомсдол, хүний нөөцийн дутагдал, эрчим хүчний хангалт зэрэг суурь нөхцөлүүдтэй холбогдоно.

Дээрх нөхцөлүүдээс үүдэн уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлээр олон улсын хэмжээнд гарч буй шинэ чиг хандлага бүхий эх үүсвэрүүдийг татах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх шаардлага тулгарч байна. Энэ хүрээнд олон улсын түвшинд Алдагдал ба гарз хохирол, Шударга шилжилт гэсэн шинээр үүсэж буй ойлголтуудыг Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хуулийн төсөлд оруулан алдагдал, гарз хохирлын нөхөн төлбөр авах бэлтгэл ажлыг төлөвлөгөөг нэн даруй эхлүүлэх хэрэгтэй юм. Хэдийгээр эдгээр эх үүсвэрүүд олон улсын хэмжээнд туршигдаж эхлээгүй боловч манай улсын хувьд энэ чиг хандлага туршигдаж эхлэхээс өмнө эрх зүйн орчиноо бүрдүүлж, шаардлагатай бүтэц байгуулан тооцоо судалгааны ажлыг эхлүүлэх хэрэгтэй гэж үзэж байна. Бэлтгэл ажилд шаардлагатай бүтэц байгуулах, орон тоо гаргах, мэргэжилтэн сургах зэрэг зардлыг хуулиар төсвөөс санхүүжүүлэх бололцоотой.

1.6. Ногоон таксаноми:

Аж ахуйн нэгж, байгууллага, хөрөнгө оруулагч нарт Байгаль орчинд ээлтэй тогтвортой эдийн засгийн үйл ажиллагааг тодорхойлох, тогтвортой хөрөнгө

Lindfield, Enkhbayar Batmunkh, October 2021

¹⁶ 2019 оны байдлаар гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын 80 хувь нь уул уурхайн салбарт орсон байна. Үндэсний Статистикийн Хороо

оруулалтын шийдвэр гаргахад туслах ангиллын системийг Таксономи буюу Ангилал зүй3 гэж Европын Холбоо тодорхойлсон байна.

“Европын Холбооны Таксономи”-г олон салбарын эрдэмтэд, мэргэжилтнүүд, техникийн шинжээчдийн баг боловсруулсан бөгөөд тухайн таксономи нь шинжлэх ухаан, технологийн өөрчлөлт, дэвшилттэй уялдуулан тухай бүр шинэчлэгддэг. Тус таксономи нь олон улс оронд хүлээн зөвшөөрөгдсөн, шинжлэх ухаанд суурилсан, Европын холбооны хууль, дүрэм, журамтай нийцсэн дэвшилтэт таксономи юм. Мөн “Европын Холбооны Таксономи”-г цахим портал хэлбэрээр бэлтгэн гаргасан нь ашиглахад хялбар байна.

Зүүн Өмнөд Азийн Холбоо (ASEAN)-ны мөрдөж буй “Зүүн Өмнөд Азийн Холбооны Таксономи” нь “Европын Холбооны Таксономи”-ийн зарим зорилтод суурилсан байна. Цаашид олон улс орон “Европын Холбооны Таксономи”-г ашиглан өөрийн улсын таксономиг бий болгох хандлага ажиглагдаж байна.

“Европын Холбооны Таксономи”-д дараах үндсэн зарчмыг баримталж байна.
Үүнд:

1. Эдийн засгийн үйл ажиллагаа нь 6 ногоон зорилтын 1-ээс дээш зорилттой уялдсан байх.
2. Эдийн засгийн үйл ажиллагаа нь бусад ногоон зорилтуудад сөрөг нөлөөгүй байх.
3. Аюулгүй ажиллагааны шаардлага (Хүний эрх, хөдөлмөрийн эрхийн холбогдох хууль, журамтай нийцсэн байх)-ыг хангасан байх.

“Европын Холбооны Таксономи” нь 5 үндсэн бүрэлдэхүүн хэсэгтэй байна.
Үүнд:

1. Салбарын ангилал
2. Эдийн засгийн үйл ажиллагааны ангилал
3. Эдийн засгийн үйл ажиллагааны ангиллын тодорхойлолт
4. Техникийн шалгуур үзүүлэлт
5. ногоон зорилтууд

Хүснэгт. Ногоон зорилтын тодорхойлолт

№	Ногоон зорилтууд	Тодорхойлолт
1	Уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах	Уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах гэдэг нь хүлэмжийн хийн ялгарал нэмэгдэхээс урьдчилан сэргийлэх, улмаар бууруулах, эдгээр хийг агаар мандлаас зайлуулдаг нүүрстөрөгч шингээгчийг нэмэгдүүлэх зорилго бүхий засгийн газар, бизнес эрхлэгчид, хүмүүсийн авч буй арга хэмжээг хэлж буй юм.
2	Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох	Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох гэж цаг агаарын эрс тэс үзэгдэл, гамшигт нөхцөл байдал, далайн түвшний нэмэгдэлт, биологийн олон янз байдлын доройтол,

		хоол хүнс, усны аюулгүй байдал зэрэг уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдсэн өнөөгийн тулгамдаж байгаа болон цаашид тулгарч болзошгүй эмзэг байдл
3	Усны нөөцийн зохистой хэрэглээ болон хамгаалалт	Усны нөөцийн зохистой хэрэглээ болон хамгаалалт гэж усны нөөцийг доройтлоос урьдчилан сэргийлэх, гадаргын болон гүний усны чанарыг сайжруулахад чухал хувь нэмэр оруулах усны нөөцийн зохистой хэрэглээ болон хамгаалалтын арга хэмжээг хэлнэ.
4	Хаягдалгүй тойрог эдийн засаг руу шилжих	Хог хаягдлаас сэргийлсэн, хог хаягдлыг дахин боловсруулах үйл ажиллагааг багтаасан тойрог эдийн засаг нь (i) бүтээгдэхүүнийг хэрэглэх, сэргээн засварлах, нөхөн сэргээх, дахин ашиглах зэрэг бүтээгдэхүүний нэг буюу хэд хэдэн үе шатанд ашиглах, эсвэл сэргээгдэхгүй эрчим хүчний эх үүсвэр, түүхий эд, ус, газар гэх мэт байгалийн нөөцийг шууд болон шууд бусаар ашигладаг бүтээгдэхүүний үр ашгийг сайжруулах (ii) дахин боловсруулах боломжгүй аюултай хог хаягдлаас бусад хог хаягдлыг бий болгох, шатаах, устгахыг багасгах ; (iii) хог хаягдлыг хаях нь байгаль орчинд урт хугацаанд ихээхэн хохирол учруулахгүй байхыг хэлнэ.
5	Бохирдлоос урьдчилан сэргийлэх, хянах	Бохирдлоос урьдчилан сэргийлэх, хянах гэж агаар, ус эсвэл газарт бохирдуулагч бодисын ялгарлыг мэдэгдэхүйц бууруулдаг үйл ажиллагаа юм.
6	Биологийн олон янз байдал болон экосистемийг нөхөн сэргээх, хамгаалах	Биологийн олон янз байдал болон экосистемийг нөхөн сэргээх хамгаалах үйл ажиллагаа гэж биологийн олон янз байдлыг хамгаалах, хадгалах болон нөхөн сэргээх, экосистемийг сайн нөхцөлд хүргэх, эсвэл сайн нөхцөлд байгаа экосистемийг хамгаалах үйл ажиллагааг хэлнэ.

Эх сурвалж: Ногоон төсвийн ангилал зүй боловсруулж, төсвийг ногоон

Зорилттой холбох үйл ажиллагааг гүйцэтгэсэн тайлан (туршилт) Г. Цэвээндорж нар

1.7. Өнөөгийн төсөв, санхүүгийн систем болон ногоон зорилт хоорондын уялдаа

Монгол Улсад ногоон зорилтыг төсөв, санхүүгийн тогтолцоонд нэгтгэх, төсөв, хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийг ногоон зорилтыг хэрэгжүүлэх, уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох зорилтод хүрэхэд илүү үр дүнтэй зохион байгуулах зайлшгүй шаардлага тавигдаж байна. ОУВС (ОУВС 2021)-аас ногоон зорилтыг төсөв, санхүүгийн тогтолцоонд нэгтгэх цар хүрээг Зураг 2 -т үзүүлсэн байна. Тус хүрээ нь зөвхөн улсын төсвийн зарлагыг хамарсан бөгөөд төсвийн орлого болон орон нутгийн төсвийг хамруулаагүй байна. ОУВС ногоон зорилтыг төсвийн бүтэн цикл буюу дараах 4 үе шат тус бүрээр нарийвчлан авч үзсэн байна. Үүнд:

- Стратегийн төлөвлөлт болон дунд хугацааны төсвийн хүрээ
- Төсөв боловсруулах болон батлах
- Төсвийн хэрэгжилт, бүртгэл, тайлагнал
- Хяналт, аудит

Зураг 1. Ногоон зорилтыг Төсөв, санхүүгийн тогтолцоонд нэгтгэх цар хүрээ

Эх сурвалж: Олон Улсын Валютын Сан (2021)

Олон улсын туршлага дээр үндэслэн Монгол улсын өнөөгийн төсөв, санхүүгийн тогтолцоо нь ногоон зорилттой хэрхэн уялдаж байгаа талаар Зураг 2 дээрх 4 үе шат тус бүрт нөхцөл байдлын дүн шинжилгээг товч байдлаар хийж гүйцэтгэсэн. Нөхцөл байдлын дүн шинжилгээг хийхдээ Хүснэгтэд туссан баримт бичгүүдийг ашигласан.

Хүснэгт. “Ногоон зорилт”-ыг төсөв, санхүүгийн тогтолцоонд хэрхэн тусгасан талаар дүн шинжилгээ хийхэд ашиглагдсан баримт бичгийн жагсаалт

#	Хөгжлийн төлөвлөгөө, төсөв, аудитын тайлан, дүгнэлтийн жагсаалт	Хамрах хугацаа
1	“Алсын хараа-2050”	2020-2050
2	“Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл”	2021-2025
3	Монгол Улсын хөгжлийн жилийн төлөвлөгөө	2023, 2024
4	Дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдэл	2023-2025, 2024-2026
5	Төсвийн төсөл бэлтгэх удирдамж,	2023, 2024
6	ТЕЗ-ын төсвийн төсөл (Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам, Эрчим хүчний яам, Хүнс, хөдөө аж ахуйн яам, Барилга, хот байгуулалтын яам, Зам, тээврийн хөгжлийн яам, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яам)	2023, 2024
7	Засгийн газраас боловсруулсан жил бүрийн төсвийн төсөл	2023, 2024
8	Үндэсний аудитын газрын төсвийн төсөлд өгсөн дүгнэлт, зөвлөмж	2023, 2024
9	Батлагдсан төсөв (Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалт, Гадаадын зээл, тусламжийн хөрөнгөөр санхүүжих төсөл, арга хэмжээ)	2024
10	Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн гүйцэтгэлд хийсэн аудитын тайлан	2023
11	Засгийн газрын нэгтгэсэн санхүүгийн тайланд хийсэн аудитын дүгнэлт	2023
12	Улсын хөгжлийн 2023 оны жилийн төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн үр дүнд хийсэн аудитын тайлан	2023

Эх сурвалж: Ногоон төсвийн ангилал зүй боловсруулж, төсвийг ногоон

Зорилттой холбох үйл ажиллагааг гүйцэтгэсэн тайлан (туршилт) Г. Цэвээндорж нар

1.8. Стратегийн төлөвлөлт болон дунд хугацааны төсвийн хүрээ (Олон улсын болон Монгол Улсын туршлага)

Стратегийн төлөвлөлт болон дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдэл нь Засгийн газрын бодлогын тэрүүлэх чиглэлийг тодорхойлох, төсвийн харилцаа, төсвийн процесс, төсвийн хязгаарлалтыг тогтооход ашиглагддаг чухал баримт бичиг юм. Мөн “ногоон төсөв (уур амьсгалын өөрчлөлтийн төсөв)”-ийг нэвтрүүлэх хамгийн эхлэлийн цэг нь стратеги төлөвлөлт юм. Иймд ногоон зорилт, уур амьсгалын өөрчлөлтийн зорилтыг стратегийн төлөвлөлт, дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдэлд нэгтгэх шаардлагатай талаар ОУВС зөвлөмж өгсөн байна.

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн зорилтыг Үндэсний хөгжлийн төлөвлөлт, төсвийн процесст нэгтгэх төсвийн шинэчлэлийн үндсэн нөхцөл бол сайтар тодорхойлогдсон хууль, эрх зүй, бодлогын хүрээ юм. Дийлэнх улс орнууд Үндэсний хөгжлийн төлөвлөгөөндөө уур амьсгалын өөрчлөлтийн талаар оруулдаг

(тухайлбал, Хятад, Индонез, Ирланд, Непал, Өмнөд Африк гэх мэт). Энэ үйл явц нь хэд хэдэн үе шатаас бүрдэх бөгөөд эхний шатанд салбар дундын асуудлыг хамарсан ерөнхий хэсгийг оруулдаг. Тухайлбал, тус хэсэгт төрийн бодлого, шийдвэр гаргагч нар, яамдын мэргэжилтнүүд, хувийн салбар, иргэдэд уур амьсгалын өөрчлөлтийн талаар өгөх мэдлэг, мэдээллийг оруулдаг. Дараагийн шатанд, уур амьсгалын өөрчлөлтийн зорилтыг Үндэсний хөгжлийн төлөвлөгөөний харгалзах салбар бүрийн төлөвлөгөөнд нэгтгэж оруулах, ялангуяа уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох зорилтод эерэг хувь нэмэр оруулах салбарын хөтөлбөр, бодлогод тусгадаг. Олон тооны төрийн бодлого нь уур амьсгалын өөрчлөлтөд шууд болон шууд бус үр нөлөөг үзүүлж байдаг. Иймд уур амьсгалын өөрчлөлтийн зорилт нь үндэсний хөгжлийн төлөвлөгөө, салбарын төлөвлөгөө, бодлогын баримт бичигт тусгагдах ёстой юм.

АСУУДЛЫГ ШИЙДВЭРЛЭХ ЗОРИЛГЫГ ТОМЬЁОЛСОН БАЙДАЛ

Энэхүү судалгааны хүрээнд уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлаар одоогийн тодорхойгүй байгаа эрх зүйн зохицуулалтуудыг тодорхой болгох, нэр томьёоны зөрүүг жигдлэх, олон улсын жишигт нийцсэн, практик шаардлагад тулгуурласан хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх буюу Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай хуулийн төсөл боловсруулах нь зүйтэй байна. Тиймээс голлох зохицуулалтын асуудлыг судалгааны явцад гаргаж дараах асуудлуудыг хуульд тодорхойлох нь зөв гэж үзлээ. Үүнд:

- (1) Уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах, дасан зохицох, хүлэмжийн хийг бууруулах чиглэлд Монгол Улсын баримталж буй урт хугацаанд баримтлах Зорилтыг тодорхойлох;
- (2) Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээнд зохицуулах асуудлуудын хамрах хүрээг Алсын хараа, дунд хугацааны бодлогын зорилтууд болон ҮТХН-ийн баримт бичгүүдтэй уялдуулан хэрэгжүүлэх дунд хугацааны бодлогын баримт бичигтэй байх асуудлыг хуульчлах;
- (3) Уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлыг хариуцах төрийн байгууллагын бүтэц, зохион байгуулалт, тэдгээрийн эрх үүрэг, хариуцлагыг тодорхойлох;
- (4) Аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэд болон бусад байгууллагуудын эрх, үүрэг хариуцлагын тогтолцоог бий болгох;
- (5) Нутгийн захиргааны байгууллагын чиг үүргийг тодорхойлох;
- (6) Үндэсний хороо, салбар хоорондын - дэд хороо, орон нутагт - салбар хороо, шаардлагатай тохиолдолд ажлын хэсэг, төслийн баг байхаар зохицуулсан одоогийн зохицуулалтыг анхаарах, мөн Мэргэжлийн зөвлөлийг тусгайлан бүтцэд бий болгох;
- (7) Хүлэмжийн хийн тооллого болон ҮТХН-ийн хэрэгжилтийг үнэлэх, тайлагнаж, хэмжих тогтолцоо, зохицуулалтыг бий болгох;
- (8) Санхүүжилтийн тогтолцоо, Сангийн зохицуулалтыг тусгах, бий болгох;
- (9) Мэдээллийн сан, ил тод байдал, түүний хэрэгжилтийг хангах.

ГУРАВ. АСУУДЛЫГ ЗОХИЦУУЛАХ ХУВИЛБАРУУДЫГ ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА

Хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах аргачлалын дагуу асуудал зохицуулах хувилбаруудыг тогтоох, эерэг болон сөрөг талыг харьцуулан үзэх ажлын хүрээнд зохицуулалтын дараах хувилбаруудыг авч үзсэн байна. Үүнд:

- 1) “тэг” хувилбар буюу шинээр зохицуулалт хийхээс татгалзах;
- 2) хэвлэл мэдээлэл болон бусад арга хэрэгслээр дамжуулан олон нийтийг соёнгэгээрүүлэх;
- 3) зах зээлийн механизмаар дамжуулан төрөөс зохицуулалт хийх;
- 4) төрөөс санхүүгийн интервенц хийх;
- 5) төрийн бус байгууллага, хувийн хэвшлээр тодорхой чиг үүргийг гүйцэтгүүлэх;
- 6) захиргааны шийдвэр гаргах;
- 7) хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах.

Зохицуулалтын хувилбаруудыг тулгамдаад байгаа асуудлаар зорилгод хүрэх байдал болон тэдгээрийн эерэг, сөрөг тал, тухайн асуудлыг шийдвэрлэсэн бусад орны сайн туршлага зэргийг харьцуулан судалсны үндсэн дээр хууль, тогтоомжийн төсөл боловсруулах зохицуулалтын хувилбарыг сонгосон болно.

“Тэг” хувилбар буюу шинээр зохицуулалт хийхээс татгалзах, хэвлэл мэдээлэл болон бусадарга хэрэгслээр дамжуулан олон нийтийг соён гэгээрүүлэх, зах зээлийн механизмаар дамжуулан төрөөс зохицуулалт хийх, төрөөс санхүүгийн интервенц хийх, төрийн бус байгууллага, хувийн хэвшлээр тодорхой чиг үүргийг гүйцэтгүүлэх, захиргааны шийдвэр гаргах зэрэг хувилбарууд нь тулгамдаад байгаа асуудлыг үр нөлөөтэй, бодитой шийдвэрлэх боломжгүй болохыг судлан тогтоов.

№	Хувилбар	Зорилгод хүрэх байдал	Зардал, үр өгөөжийн харьцаа	Үр дүн
1.	“тэг” хувилбар буюу шинээр зохицуулалт хийхээс татгалзах;	УАӨ-ийг сааруулах, хүлэмжийн хийг бууруулах, дасан зохицохтой холбогдох хуулийн зохицуулалтыг шинээр бий болгохгүй байх нь, тус асуудал одоогийн түвшиндээ гацах, шинэчлэл, сайжруулалт явагдахгүй	Нэмэлт зардал гарахгүй ч, сөрөг үр дагавар улам бүр нэмэгдэнэ.	Үр дүн сөрөг.

		байх, зохицуулалтын нэгдсэн удирдлагагүйгээр, мэдээллийн ил тод байдал, хяналт үнэлгээний асуудал сайжрахгүй байх нөхцөл бүрдэж, олон улсын жишигт хүрэх боломжгүй байдал үүсэх бөгөөд энэ нь тулгараад буй асуудлыг шийдвэрлэхэд үр нөлөө үзүүлэхгүй.		
2.	Хэвлэл мэдээлэл болон бусад арга хэрэгслээр дамжуулан олон нийтийг соён гэгээрүүлэх;	УАӨ-ийн асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөж байгаа хуулиудын хүрээнд олон нийтэд сурталчлан таниулах ажил өрнүүлэх нь зорилгыг хангах арга зам биш юм. Хууль, эрх зүйн зохицуулалтын хувьд дутагдалтай хуулийг олон нийтэд хэвлэл мэдээлэл болон бусад хэрэгслээр дамжуулан ухуулах нь тухайн үйл ажиллагааг бүрэн зохицуулах, хяналт, хариуцлагыг тодорхой болгох боломжийг бүрдүүлэхгүй.	Ухуулга, сурталчилгаатай холбоотой зардал гарах ба энэ нь олон нийтийн УАӨ-ийн талаарх мэдлэгийг зарим талаар нэмэгдүүлэх үр нөлөөг авчирч болох ч асуудлыг үүсгэж байгаа гол шалтгааныг арилгахад нөлөөлж, сөрөг үр дагаврыг бууруулж чадахгүй.	Тодорхой үр дүнд хүрэхгүй.
3.	Зах зээлийн механизмаар дамжуулан төрөөс зохицуулалт хийх;	Төрийн зохицуулагч байгууллагаас ногоон эдийн засаг бий болгох, ногоон үйл ажиллагаатай буй байгаль орчинд ээлтэй хэлбэрийн тогтолцоог компанидаа нэтрүүлсэн аж ахуй нэгж, хуулийн этгээдийг урамшуулах, хөнгөлөлттэй зээл олгох зэрэг эдийн засгийг хөшүүргийг ашиглах боломжтой боловч, тулгараад буй асуудал нь зөвхөн эдийн засгийн хүрээнд шийдэгдэх боломжгүй.	Зах зээлийн эдийн засгийн хэрэгслээр бий болгох тодорхой үр дүн гарах хэдий ч асуудлыг дан ганц энэ хөшүүргээр шийдвэрлэхэд учир дутагдалтай.	Асуудлыг бүрэн шийдвэрлэхгүй.

4.	Төрөөс санхүүгийн интервенц хийх;	Энэхүү хувилбарыг ашиглан төрөөс интервенц хийх нь хуулийн зохицуулалттай холбоотой цогц асуудлыг шийдвэрлэхгүй тул энэхүү хувилбарыг хэрэгжүүлснээр зорьж буй үр дүнд хүрэх боломжгүй буюу асуудлын шалтгааныг арилгахад нөлөөлж, сөрөг үр дагаврыг бууруулахгүй.	Төрөөс санхүүгийн интервенц хийх нь зардал хөрөнгө зарцуулах сөрөг талтайгаас гадна асуудлыг шийдвэрлэх гол үр дүн үзүүлэхгүй.	Тодорхой үр дүнд хүрэхгүй.
5.	Төрийн бус байгууллага, хувийн хэвшлээр тодорхой чиг үүргийг гүйцэтгүүлэх;	УАӨ-ийн асуудал нь салбар эрх зүйн бүрд хамаарах нийтлэг асуудал болж байна. Гэтэл төрийн бус байгууллагын тодорхойлсон чиг үүрэг нь ихэвчлэн тухайлсан салбарт харьяалагдах асуудлыг бүрэн хамарч чадахгүй байх тул асуудлыг шийдвэрлэх зорилгод хүргэхгүй.	Тодорхой зардал гаргаж болох хэдий ч үр өгөөжийн хувьд асуудлыг шийдвэрлэх гарц болохгүй.	Тодорхой үр дүнд хүрэхгүй.
6.	Захиргааны шийдвэр гаргах;	УАӨ-тэй холбоотой асуудлын дүрэм, журмыг баталж тодорхой асуудлуудыг шийдвэрлэж болох хэдий асуудлыг цогц байдлаар шийдвэрлэхэд голлох нөлөө үзүүлэхгүй.	Асуудлыг үүсгэж байгаа шалтгааныг арилгахад нэгдмэл байдлаар шийдвэрлэх, зорилгод тусгагдсан үр дүнд хүрэх боломжгүй.	Шаардлагатай үр дүнд хүрэхгүй.
7.	Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах;	УАӨ-ийн өөрчлөлтийн тулгамдаад байгаа бэрхшээл, асуудлыг системтэйгээр, цогц байдлаар шийдвэрлэх бөгөөд зорилгод хүрэх боломжтой.	Энэ хувилбар нь асуудлыг үүсгэж байгаа гол шалтгааныг шийдвэрлэхэд чухал нөлөө үзүүлнэ.	Үр дүнтэй

ДӨРӨВ. ХУУЛИЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХУВИЛБАР ТҮҮНИЙ ҮР НӨЛӨӨ

Хууль санаачлагчийн зүгээс Монгол Улсын хувьд өнөөгийн нөхцөл, байдалтай уялдуулан Уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлыг шинэ шатанд гаргаж, хууль, эрх зүйн тодорхой орчныг бүрдүүлэх зорилгын хүрээнд Уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлуудыг өөрийн орны онцлог, дэлхий нийтийн чиг хандлагад нийцүүлэн тодорхойлж, олон улсын шинэлэг зохицуулалтыг нэвтрүүлэх, уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах, түүнд дасан зохицох чадавхыг бүрдүүлэх, хүлэмжийн хийг бууруулах цогц бодлого хэрэгжүүлэхэд хууль эрх зүйн зөв, тогтвортой орчныг бий болгох зайлшгүй шаардлагатай гэж үзсэн бөгөөд Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай хуулийн зохицуулалтын хувилбарыг сонгосон болно.

Хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах аргачлалын дагуу асуудлыг зохицуулах үндсэн хувилбар нь хуулийн төсөл боловсруулж, батлах асуудал болохыг тогтоосон бөгөөд энэхүү хуулийн зохицуулалтын хувилбарын хүний эрх, эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөөг тандан судлахдаа холбогдох аргачлалд дурдсан суурь ойлголтуудыг харьцуулан дүгнэлт хийв.

Сонгосон хувилбарын үр нөлөөг Хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах аргачлалын 6.2-т заасан ерөнхий асуултуудад хариулах замаар дүгнэлтийг нэгтгэн гаргалаа. Хүний эрх, эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөөг шалгуур асуултын дагуу тандсан байдлыг хавсралтаар харуулав.

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай шинэ хууль батлагдан гарснаар хүний эрх нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчинд сөрөг үр дагавар гарахгүй бөгөөд УАӨ-ийн хүрээнд оновчтой, зөв бодлогыг тодорхойлж, байгаль орчны доройтол, цөлжилтөөс сэргийлэх, хүний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг баталгаажуулах боломж бүрдэнэ.

Хуулийн төсөлд хүний эрхийг хууль бусаар хязгаарлах, ялгаварлах, гадуурхах зэрэг хүний эрхийн зөрчлийг агуулсан зохицуулалт байхгүй гэж дүгнэж байна.

Хуулийн төслийн хүрээнд иргэн, хуулийн этгээдэд ямар нэгэн нэмэлт зардал үүсгэхгүй ба харин эсрэгээрээ ногоон, хэмнэлттэй эдийн засгийг бий болгоход чиглэгдсэн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх боломж бүрдэх юм. Нөгөө талдаа хэмнэлтийг бий болгох, хүлэмжийн хийг бууруулахад олон нийт, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, салбарын аж ахуйн нэгжүүдийн үүрэг, оролцоог тодорхой болох, ногоон санхүүжилтийг нэвтрүүлэх, уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй доройтол, цөлжилтийг арилгахад томоохон үр дүнтэй байх болно.

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай шинэ хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль болон хүний эрхийн Монгол Улсын олон улсын гэрээнд нийцэх бөгөөд өнөөдөр үйлчилж байгаа бусад хууль тогтоомжийг аливаа хэлбэрээр зөрчөөгүй, хүний эрх, эрх чөлөөг дээдлэн хүндэтгэх, хууль тэгшээр үйлчлэх зарчимд бүрэн нийцэж байгаа болно.

ТАВ. ОЛОН УЛСЫН ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА

5.1. Их Британи Улс

2008 онд Их Британи улс Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хууль¹⁷ (Climate Change law)-ийг баталснаар энэ чиглэл дэх анхдагч болж улс орнуудын уур амьсгалын чиглэлээр гаргаж мөрдүүлэх хууль эрх зүйн баримт бичгийн суурь болсон. Олон орнууд Их Британи улсын уур амьсгалын өөрчлөлтийн хуулиас (1) нүүрстөрөгчийн ялгарлын төсөв болон хугацаа, (2) бие даасан хүчтэй хяналтын тогтолцоо, (3) шинжлэх ухааны салбар болон мэргэжилтнүүдийн оролцоо зэрэг ойлголтуудыг¹⁸ суурь болгон авсан байна.

Хуулийн гол зорилго нь “2050 гэхэд хүрэх хүлэмжийн хийн ялгарлын бууралтын хэмжээг тогтоох; нүүрстөрөгчийн ялгарлын төсвийн тогтолцоог бий болгох; Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хороо байгуулах; хүлэмжийн хийн ялгарлыг хязгаарлах, эсхүл ялгарлыг бууруулах, эсхүл агаар мандлаас хүлэмжийн хийг зайлуулах үйл ажиллагааг дэмжих зорилгоор арилжааны тогтолцоо бий болгох эрхийг олгох; уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох талаар зохицуулалт хийх; ахуйн хог хаягдлыг бага үйлдвэрлэх, үйлдвэрлэсэн хог хаягдлыг дахин боловсруулахад санхүүгийн урамшуулал олгох тогтолцоо бий болгох эрхийг олгох; ахуйн хог хаягдлыг цуглуулах талаар зохицуулалт хийх; нэг удаагийн уутны төлбөр авах тухай зохицуулалт хийх эрхийг олгох; 2004 оны Эрчим хүчний тухай хуулийн сэргээгдэх тээврийн түлшний үүргийн тухай заалтад өөрчлөлт оруулах; нүүрстөрөгчийн ялгарлыг бууруулах зорилтын талаар заалт оруулах; уур амьсгалын өөрчлөлтийн талаар бусад заалт оруулах” гэж заасан байна.

Их Британийн Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хууль нь дараах гол онцлог санаа, зохицуулалттай. Үүнд:

- Хуульд зааснаар 2050 он гэхэд нүүрстөрөгчийн ялгарлын хэмжээг Их Британи улсын 1990 оны төвшинд хүртэл 100 хувиар бууруулна (2019 онд өөрчлөлтөөр) гэж хүрэх зорилтоо тодорхойлсон.
- Нүүрстөрөгчийн ялгаралд төсөвлөх санааг оруулсан. Төсөв нь нүүрстөрөгчийн ялгарлын хэмжээ хэдэн онуудад ямар хэмжээнд хүрэхийг харуулдаг өөрөө хэлбэл үечилсэн хугацаа болон хэмжих үзүүлэлттэй. Хуулийн анхлан баталсан хувилбарт нүүрстөрөгчийн төсөв нь 2008-2012, 2013-2017, 2018-2022 гэсэн 5 жилийн үечлэл бүхий хугацаануудад хуваагдаж дараагийн үечлэлийг 2020 оны 6 сарын 31-ээс өмнө тогтоохоор заасан байна. Нүүрстөрөгчийн ялгарлын хэмжээг 2020 он хүртэлх хугацаанд 1990 оны төвшинтэй харьцуулахад 34 хувиар бууруулах, дараагийн хугацаануудад хамгийн багадаа 34 хувиар бууруулснаар 2050 онд 1990 оны төвшинд 100 хувь хүргэхээр тооцжээ.
- Хуулийн дагуу нүүрстөрөгчийн ялгарлын төсөвт өөрчлөлт оруулах боломжтой боловч Засгийн газар төсөвт ямар нэгэн өөрчлөлт оруулахаар бол Уур амьсгалын өөрчлөлтийн Хороо (Committee on Climate Change) болон бусад албан ёсоор томилогдсон төлөөллүүдтэй заавал зөвлөлдөх ёстой. Төсөвт оруулах өөрчлөлтийг Засгийн газар эсвэл Уур амьсгалын өөрчлөлтийн Хорооны санал, зөвлөмжийг үндэслэхээс гадна дараах шалтгаануудыг харгалзана. Үүнд:
  - 1) уур амьсгалын өөрчлөлтийн талаарх шинжлэх ухааны мэдлэг;
  - 2) уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой технологи;

¹⁷ Climate Change Act 2008 (с.27)

¹⁸ Climate laws in Europe good practices in net-zero management, net zero 2050, Eco logic, February 2020

- 3) эдийн засгийн нөхцөл байдал, ялангуяа эдийн засгийн талаарх шийдвэрүүдийн нөлөөлөл, эдийн засгийн тодорхой салбаруудын өрсөлдөх чадварт үзүүлэх нөлөөлөл;
  - 4) төсвийн нөхцөл байдлууд ялангуяа татвар ногдуулалт, төсвийн зарцуулалт, засгийн газар зээл авах зэрэгт гаргасан шийдвэрүүдийн нөлөөлөл;
  - 5) нийгмийн нөхцөл байдлууд ялангуяа эрчим хүчний хомсдолд гаргасан шийдвэрийн нөлөөлөл;
  - 6) эрчим хүчний бодлого, ялангуяа эрчим хүчний нийлүүлэлт, нүүрстөрөгчийн чиглэл мөн эдийн засаг дахь эрчим хүчний эрчимжилтийн талаарх шийдвэрийн нөлөөлөл;
  - 7) Англи, Уэльс, Шотланд, Умард Ирландын нөхцөл байдлын ялгаанууд;
  - 8) Европын болон олон улсын нөхцөл байдлууд;
  - 9) Төсвийн хугацаанд олон улсын агаарын тээвэр болон тээврийн үйл ажиллагаанаас хамаарсан хүлэмжийн хийн ялгарлын тооцоолсон хэмжээ.
- Хуульд мөн хүлэмжийн хийнд нийт 6 төрлийн хийг нэрлэж оруулснаас гадна Засгийн газрын шийдвэрээр хүлэмжийн хийн ангилалд хамруулах бусад хийг мөн оруулахаар заасан. Мөн нүүрсхүчлийн хийнээс бусад 5 төрлийн хүлэмжийн хийн ялгарлын хэмжээг жишиж хэмжин суурь онуудыг тогтоосон. Тухайлахад, метаны суурь он нь 1990 он гэх мэт.

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн Хороо (Committee on Climate Change) нь 2050 онд хүрэх зорилтын хүрээнд нүүрстөрөгчийн ялгарлын төсөвтэй холбоотой зөвлөмж өгнө, мөн олон улсын агаарын тээвэр болон тээврийн үйл ажиллагаанаас хамаарсан хүлэмжийн хийн ялгарлын асуудалд зөвлөмж өгнө. Үүнээс гадна парламентад явцын талаар мэдээлэх болон шаардлагатай зөвлөмжийг Засгийн газрын төлөөллийн хүсэлтээр өгнө. Хороо нь гэрээ хийх, өмч хөрөнгө авах, эзэмших, шилжүүлэх, мөнгө зээлэх, мөнгөөр хөрөнгө оруулалт хийх эрхтэйгээс гадна мэдээлэл цуглуулж судалгаа, шинжилгээ хийх, энэ төрлийн ажилд бусад этгээдийг хөлслөх, судалгааны үр дүнг хэвлэх, нийтлэх эрхтэй. Засгийн газрын төлөөлөл нь хуульд заасан нөхцөл бүрдсэн гэж үзвэл Хороонд тодорхой мөнгөн тэтгэлэг өгч болно.

5.2.Герман Улс

Герман улс Уур амьсгалын өөрчлөлтийн холбооны хууль¹⁹ (Federal Climate Change law) -аа 2019 онд анхлан баталж 2021 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан. Хуулийн зорилго нь уур амьсгалын үндэсний болон Европын зорилтод хүрэх замаар дэлхийн дулаарлын нөлөөллөөс хамгаалах хамгаалалт бий болгох явдал гэж тодорхойлсон. Хууль нь 5 бүлэг 15 зүйлтэй. Дараах гол онцлог санаа, зохицуулалттай. Үүнд:

- Хуулийн үндэслэл нь Парисын хэлэлцээрийн дагуу Герман улсын хүлээсэн үүрэг гэж хуульдаа тодотгосон.
- Хүлэмжийн хийн ангилалд нийт 7 төрлийн хийг нэр болон химийн томьёоны хамт тодорхойлж оруулсан.
- Уур амьсгалын үндэсний зорилтыг “хүлэмжийн хийн хэмжээг 1990 оны төвшинд хүртэл бууруулна, мөн 2030 гэхэд хүрэх зорилтот хэмжээний 55 хувьд хүргэнэ” гэж тодорхой хугацаа, зорилтот хэмжээ зааж оруулсан.

¹⁹ Federal Climate Change Act of 12 December 2019 (Federal Law Gazette I, p. 2513)

- Тухайн жилийн хүлэмжийн хийн ялгарлын төсвийг (emission budget) 6 салбараар 2030 он хүртэл тооцож анхлан баталсан 2019 оны хуульд хавсралт болгон дараах байдлаар оруулсан:

Салбарууд	Жилийн хүлэмжийн хийн ялгаруулалтын төсөв, мянган тонн CO ₂										
	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Эрчим хүч	280		257								175
Аж үйлдвэр	186	182	177	172	168	163	158	154	149	145	140
Барилга	118	113	108	103	99	94	89	84	80	75	70
Тээвэр	150	145	139	134	128	123	117	112	106	101	95
Хөдөө аж ахуй	70	68	67	66	65	64	63	61	60	59	58
Хог хаягдал	9	9	8	8	7	7	7	6	6	5	5

Эх үүсвэр: Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хууль, Герман улс, 2019 он

- Засгийн газар 2025 онд хүлэмжийн хийн ялгарлын төсвийг 2030 оноос хойших хугацаануудад шинээр тогтооно.
- Хүлэмжийн хийн ялгарлын дата, мэдээллийг Байгаль орчин, байгаль хамгаалал, цөмийн энергийн аюулгүй байдлын яамны харьяа Хүрээлэн байгаа орчны агентлаг дээрх салбар бүрээр цуглуулж бүрдүүлнэ, мөн хэвлэж Уур амьсгалын өөрчлөлтийн мэргэжилтнүүдийн зөвлөлд хүргүүлнэ.
- Уур амьсгалын үйл ажиллагааны төлөвлөгөө (Climate action plan) нь Парисын хэлэлцээрийн амлалтыг хэрэгжүүлэх урт хугацааны стратегийн баримт бичиг бөгөөд Герман улсын Засгийн газар 2016 оны 11 сард баталсан. Энэхүү төлөвлөгөө дээр үндэслэн тухайн жилд хийгдэх үйл ажиллагаануудыг багтаасан Уур амьсгалын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг (Climate action programmes) баталдаг.
- Уур амьсгалын өөрчлөлтийн мэргэжилтнүүдийн зөвлөл (Council of expert on climate change) нь цаг уур, хүрээлэн байгаа орчин, эдийн засаг, нийгмийн салбарт мэргэшсэн 5 мэргэжилтнээс бүрдэнэ. Зөвлөл нь 6 салбараар гаргасан Хүлэмжийн хийн ялгарлын дата, мэдээллийг төсөвлөсөн хэмжээтэй харьцуулж шалгах, мөн Засгийн газарт зөвлөмж өгөх үүрэгтэй. Энэ зөвлөл Засгийн газраас уур амьсгалын өөрчлөлтийн эсрэг явуулж байгаа үйл ажиллагаанууд, Хүлэмжийн хийн ялгарлын дата, мэдээлэл, явуулж бүрэн бие даасан дүгнэлт, зөвлөмж гаргах эрхтэй, Уур амьсгалын үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, хөтөлбөрт санал, зөвлөмж өгнө.
- Засгийн газар орон нутгийн төлөөлөл, бизнесийн холбоод, иргэний нийгмийн байгууллагууд, уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлд ажилладаг шинжлэх ухааны байгууллагууд, зөвлөхүүдийг уур амьсгалын үйл ажиллагааны хөтөлбөрүүдэд олон нийттэй зөвлөлдөх хэлбэрээр татан оролцуулдаг.

5.3.Австри Улс

Австри улс Уур амьсгалын хамгаалалтын хуулиа²⁰ (Climate protection act) 2011 онд батлан гаргаж өнгөрсөн хугацаанд нэмэлт өөрчлөлтүүд хийсэн. Уур амьсгалын хамгаалалтын хууль дараах гол онцлог санаа, зохицуулалттай. Үүнд:

²⁰ Consolidated federal law; Entire legal regulation for the Climate Protection Act, version dated 05.12.2021

- Хууль нь “уур амьсгалыг хамгаалах үр дүнтэй арга хэмжээг уялдуулан хэрэгжүүлэх боломжийг олгох зорилготой”.
- Хуулиар өмнө нь байгаагүй шинэ бүтэц болох Уур амьсгалыг хамгаалах үндэсний хороо (National Climate Protection Committee)-г шинээр байгуулсан. Энэ хороо өмнө байгуулсан бүтцүүдтэй уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлээр хамтран ажиллах бөгөөд Хорооны үүргийг “Парисын хэлэлцээрийн зорилтуудын хүрээнд Австрийн уур амьсгалын бодлоготой холбоотой үндсэн асуудлууд, ялангуяа нүүрстөрөгч багатай нийгэмд чиглэсэн хүлэмжийн хийн ялгарлыг урт хугацаанд бууруулах, уур амьсгалын өөрчлөлтийн зайлшгүй үр дагаварт дасан зохицох мөн эрчим хүчний үр ашиг, сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрийн эрчим хүчний эцсийн хэрэглээнд эзлэх хувийг нэмэгдүүлэх урт хугацааны хувилбарууд талаар зөвлөгөө өгнө” гэж тодорхойлсон.
- Уур амьсгалыг хамгаалах үндэсний хороог Хөдөө аж ахуй, ой, байгаль орчин, усны асуудал хариуцсан сайд толгойлно.
- Энэ хууль нь Эрчим хүчний хэмнэлтийн тухай хууль (2014), Ногоон Цахилгааны тухай хууль (2011), Уур амьсгал болон эрчим хүчний сангийн тухай хууль (2007), Хүрээлэн байгаа орчны дэмжлэгийн тухай хууль (1993) гэсэн хуулиудаар дамжуулан зорилтоо хэрэгжүүлдэг²¹. Эдгээр хуулиудын зорилтуудад хүлэмжийн хийн ялгарлыг бууруулах нь нэг хэсэг болж орсон нөгөө талаар уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээнд авч хэрэгжүүлэх зохицуулалтууд, авах арга хэмжээнүүд нь чухал салбарууд дээр нарийвчлан туссан. Тийм учраас Уур амьсгалын хамгаалалтын хууль нь эдгээр хуулиудтай нийцэж хэрэгжих бололцоо бүрдсэн, нөгөө талаар хууль нь бүтцийн хувьд олон тооны зохицуулалт, заалт бүхий нүсэр болоогүй.
- Олон улсын гэрээ хэлэлцээрээс Парисын хэлэлцээрийг Уур амьсгалыг хамгаалах үндэсний хорооны үүрэгт тусгасан өөрөөр хэлэлцээрийг дурдаагүй боловч хүлэмжийн хийн ялгарлын босго хэмжээг хог хаягдал, эрчим хүч, үйлдвэр, фторжуулсан хий, барилга байгууламж, хөдөө аж ахуй, тээвэр зэрэг салбаруудад тогтоосон.

5.4.Йордан Улс

Йордан улс уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухайлсан хуульгүй харин энэ хүрээнд хийж байгаа алхмууд нь засгийн газрын бодлого, хөтөлбөрөөр явагддаг. 1999 оноос 2017 оны хооронд нийт 10 төрлийн үндэсний стратеги, төлөвлөгөө, бодлогын баримт бичгүүд гаргасан байна.²²

Тус улс 2013 онд Ойрх Дорнодын орнуудаас анхлан Уур амьсгалын өөрчлөлтийн 2013-2020 оны үндэсний бодлогыг (National climate change policy 2013-2020)²³ баталсан. Энэхүү бодлого нь урт хугацааны 3 зорилттой. Үүнд:

- Йордан улсыг ус болон хөдөө аж ахуйн тогтвортой нөөцтэй, эрүүл экосистем, уур амьсгалд дасан зохицох суурин, нэгдлүүдтэй “бага нүүрстөрөгч бүхий эдийн засгийн хөгжил”-тэй хэвээр байлгаж, уур амьсгалын эрсдэлд уян хатан, илүү идэвх санаачилгатай болгох;

²¹ Climate change legislation in Austria, An expert from the 2015 Global Climate Legislation study, Michael Nachmany and others, Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment, Globe, Interparliamentary Union

²² Climate Change Profile, Jordan, Ministry of Foreign Affairs, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Jordan_2.pdf

²³ The Globe Climate Legislation Study, Fourth Edition, Globe International, 2014

- Уур амьсгалын өөрчлөлтөд ялангуяа усны нөөц болон хөдөө аж ахуйтай холбоотой экосистемийн дасан зохицолтыг нэмэгдүүлэх, сөрөг үр нөлөөг нь бууруулахад бүх боломжийг ашиглаж чадахуйц мөн жендер болон эмзэг бүлгийн нийгмийн асуудлыг хамруулсан тийм суурин, нэгдлүүд болон институтүүдийн дасан зохицох чадавхыг бэхжүүлэх;
- Уур амьсгалын өөрчлөлтийг бууруулах, дасан зохицохыг нэн тэргүүнд тавих, гэхдээ Йордан улсын харьцангуй бага нүүрстөрөгч ялгаруулдаг эдийн засаг болон уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй усны хомсдолд өртөмтгий байдлыг харгалзан дасан зохицохыг илүүтэйгээр чухалчлах.

Энэ үед уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлд тухайлсан хуульгүй, дээрх бодлого нь Сэргээгдэх эрчим хүч, эрчим хүчний хэмнэлтийн тухай хууль болон Цахилгааны тухай хуульд тулгуурладаг байсан.

Тус улс 2017 онд Байгаль орчны хамгаалалтын тухай (Environmental Protection Law) хуулийг баталж 2019 онд энэхүү хуулийн хүрээнд Уур амьсгалын хамгаалалтын тухай тогтоолыг (Climate protection act) гаргасан нь уур амьсгалын чиглэлд тухайлан гаргасан хамгийн сүүлийн эрх зүйн баримт бичиг юм.

Тогтоолын зорилго, агуулга, бүтэц, зохицуулалтаас:

- Энэ тогтоол 9 бие даасан зүйлтэй, хуулийн хэлбэрээр бичигдсэн, уур амьсгалын чиглэлд Йордан улсын хийх ажлын төлөвлөгөө, авах арга хэмжээнүүдийг оруулаагүй харин энэ чиглэлд оролцож төрийн байгууллагууд, албан тушаалтнууд, хариуцах үүрэг зэргийг илүүтэйгээр тодотгосон.
- Энэ тогтоол нь Йордан улсын оролцсон Киотогийн протокол, Парисын хэлэлцээрийг²⁴ иш болгосон анхны баримт бичиг.
- Уур амьсгалын хүрээнд хамрах ойлголтууд, тодорхойлолтууд, нэршил (хүлэмжийн хий, уур амьсгалын өөрчлөлт, дасан зохицох, хүлэмжийн хийн үндэсний тооллого²⁵), нэр томъёо, арга хэмжээнүүдийг тайлбарлаж оруулсан (Зүйл 1),
- Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний хороотой (National Committee Climate Change Committee) байх бөгөөд хороог Байгаль орчны сайд (Minister of Environment) тэргүүлнэ. Хорооны бүрэлдэхүүнд 14 яам, 1 хотын дарга, тусгай статустай хотын 1 төлөөлөгч орно.
- Хороо нь хийх ажлын хүрээнд Байгаль орчны яам голлон харьцдаг байгууллагуудаас (focal points) бүрдсэн ажлын хэсгүүд байгуулах, тухайлсан асуудлаар хөндлөнгийн мэргэжилтэн урих эрхтэй. Хороо дараах эрх, үүрэгтэй:
  1. Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой олон улсын конвенц, хэлэлцээрийг үндэсний тэргүүлэх ач холбогдол, олон улсын хэмжээнд хүлээсэн үүргийн дагуу хэрэгжүүлэх, хянах чиглэлээр салбарын яамдаас ирүүлсэн төслийн саналыг батлах.
  2. Үндэсний тодорхойлсон хувь нэмэр болон Үндэсний дасан зохицох хөтөлбөр хэрэгжүүлэх, шинэчлэх процессыг хянах мөн Йорданы олон улсын үүргийн дагуу бэлтгэх бусад тайлангуудыг батлах.
  3. Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой бодлого, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн мөрөөр холбогдох байгууллагуудад үнэлгээ өгөх; энэхүү үнэлгээний үр дүнд үндэслэн тусгай зөвлөмжүүд бэлтгэх.

²⁴ Climate Change Regulation No.() of 2018 Project, Jordan, 2019

²⁵ “Парисын хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх үндэсний хэмжээний хувь нэмрийн зорилт” тайлангаас энэ нэршлийг авсан

4. Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбогдох шаардлагатай хууль тогтоомжийг үндэсний тэргүүлэх чиглэл, олон улсын өмнө хүлээсэн үүргийн дагуу санал болгох.
  5. Холбогдох байгууллагуудын уялдааг хангах үүднээс үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, нөлөөллийг бууруулах, дасан зохицох хөтөлбөрүүдийг батлах,
  6. “Уур амьсгалын өөрчлөлтийн санхүүжилтийн үндэсний стратеги” (National Climate Change Financing Strategy)-ийг боловсруулах талаар зөвлөмж батлах,
  7. Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой шинээр гарч ирж буй технологийг холбогдох байгууллагуудын санал болгож буй хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн нэвтрүүлэхийг зөвшөөрөх,
  8. Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой байгууллагуудыг чадавхжуулах хэрэгцээ шаардлагыг нь хүлээн авах,
  9. Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой үндэсний судалгаа, судалгааны үр дүнг баталж, тэдгээрийг үндэсний тэргүүлэх чиглэлд тусгах, нэгтгэх.
- Тогтоолд заасны дагуу Байгал орчны яам нь дараах үүрэг, эрхийг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:
    1. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай НҮБ-ын суурь конвенц (UNFCCC), протоколууд болон сангуудын үндэсний төлөөлөгчийг үүрэг гүйцэтгэнэ,
    2. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг хязгаарлах, хүлэмжийн хийн ялгарлыг бууруулах, дасан зохицох бодлого, стратегитай холбоотой төслийн саналыг холбогдох байгууллагуудын салбарт суурилсан стратеги, бодлоготой уялдуулах зорилгоор Засгийн газарт өргөн мэдүүлэх, батлуулахын тулд Хороонд хүргүүлэх,
    3. Үндэсний тодорхойлсон хувь нэмэр, үндэсний мэдээ мэдээлэл, хоёр жил тутмын шинэчилсэн тайлан, Үндэсний дасан зохицох хөтөлбөр болон олон улсын өмнө хүлээсэн бусад баримт бичгийг боловсруулж, шинэчлэх,
    4. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлаарх олон улсын агентлагуудын өмнө Йордан улсыг төлөөлөх,
    5. Хүлэмжийн хийг бууруулах, дасан зохицох арга хэмжээ, уур амьсгалын санхүүжилтийн өгөгдлүүдийг баримтжуулах зорилгоор Үндэсний хүлэмжийн хийн тооллого (National Inventory Registry) зориулан мэдээллийн сан байгуулж, удирдана,
    6. Үндэсний хүлэмжийн хийн тооллогын тайлангийн үр дүнг баталгаажуулахын тулд тусгайлан гаргасан зааварчилгааны дагуу тодорхой шалгуур, стандартаар баталгаажуулах байгууллагуудыг батална,
    7. Олон улсын уур амьсгалын ижил төстэй судалгааны төвүүдтэй харилцаа тогтоох замаар шинжлэх ухааны судалгааны төвүүдэд техникийн дэмжлэг үзүүлнэ.
    8. Хүлэмжийн хийн ялгарлыг богино хугацаанд мэдээлэх тал дээр холбогдох байгууллагуудтай уялдан ажиллах,
    9. Тэргүүлэх чиглэлийн төсөл, хөтөлбөр, төлөвлөгөөний төрлийг тодорхойлсон уур амьсгалын санхүүжилтийн үндэсний төлөвлөгөөг Төлөвлөлт, олон улсын хамтын ажиллагааны яам (Ministry of Planning and International Cooperation) болон холбогдох байгууллагуудтай уялдуулна,
    10. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн зах зээлийн механизмыг холбогдох байгууллагуудтай уялдуулах.
  - Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой байгууллагууд нь тогтоолын дагуу (1) Хороонд тухайн байгууллагыг төлөөлөх төлөөлөгчөө томилох, (2) салбарт суурилсан төлөвлөгөө, хөтөлбөрийг боловсруулах, шинэчлэхдээ уур амьстал

бууруулах үндэсний стратеги, төлөвлөгөө, бодлогын зорилтыг уялдуулах, (3) Байгаль орчны яаманд уур амьсгалын өөрчлөлтийг бууруулах хүрээнд хийгдсэн дэвшлийн талаар мэдээлэх, (4) НҮБ-ын уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай суурь конвенц Жендерийн шаардлага, эмзэг байдлыг харгалзан НҮБ-ын Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай суурь конвенцод нийцүүлэн технологи дамжуулах, чадавхыг бэхжүүлэх чиглэлээр Байгаль орчны яамны хэрэгцээг хангах.

- Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой байгууллагууд нь Үндэсний хүлэмжийн хийн тооллогод бүртгэгддэг хүлэмжийн хийн ялгарал, дасан зохицох үзүүлэлтүүдтэй холбоотой тухайн салбарын хүлэмжийн хийн мэдээллийн жилийн тайлан гаргана, мөн нэр бүхий байгууллагууд (тухайлахад Йорданы Боловсролын яам, Төв банк) Хүлэмжийн хийн үндэсний тооллогыг баталгаажуулах явцад өөрсдийн чиглэлийн дагуу шаардлагатай техник туслалцааг Байгаль орчны яаманд үзүүлнэ.

5.5. Пакистан улс

Пакистан улс 1994 онд Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай НҮБ-ын суурь конвенц, 2005 оноос хойш Киотогийн протоколд нэгдэн орсон. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний бодлогын (National Climate Change Policy) анхны төслийг Байгаль орчны яамнаас нь 2011 оны 4-р сард гаргаад 2012 онд тус улсын Парламент баталж 2013 оноос хэрэгжүүлсэн.²⁶ Энэ баримт бичиг одоо хүртэл хүчин төгөлдөр бөгөөд 2021 онд Парисын хэлэлцээрийн дагуу дахин шинэчилж хүлэмжийн хийн ялгарлыг 2030 он гэхэд 50% -аар бууруулах зорилтоо бодлогод оруулсан²⁷.

Бодлогыг хэрэгжүүлэх хүрээнд гарсан нэг том өөрчлөлт нь 2012 онд Үндэсний гамшгаас хамгаалах яамыг Уур амьсгалын өөрчлөлтийн яам болгон өөрчилж уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой бодлого, хөтөлбөр, төслүүдийг хариуцуулахаар болсон. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний бодлогыг гаргаж байх үед уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай хуульгүй байсан бөгөөд энэ чиглэлд Эрчим хүчний хэмнэлт, нөөцийн тухай хууль (2011), Алтернатив эрчим хүчний хөгжлийн зөвлөлийн хууль (2010) болон Сэргээгдэх эрчим хүчний тухайн хууль (2010) нь тулгуур хууль эрх зүйн баримт бичиг болж байсан. Мөн Үндэсний тогтвортой хөгжлийн стратеги (2010), Үндэсний ойн бодлого (2010), Бохирдолгүй хөгжлийн механизм (2006) гэсэн бодлогын баримт бичгүүдээр дамжуулан Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний бодлогоо хэрэгжүүлж байсан.

2017 онд Пакистаны парламент Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай хуулийг баталсан²⁸. Хууль нь дараах гол онцлог санаа, зохицуулалттай. Үүнд:

- Хууль нь Пакистаны ҮТХН-ийг тухайлан дурдаагүй өөрөөр хэлбэл олон улсын хэмжээнд авсан амлалтыг нарийвчлан харуулж хугацаа болон хэмжих нэгжээр илэрхийлсэн зорилт тусгаагүй. Харин эдгээр амлалтууд нь хэмжээ, хүрэх үр дүн, хугацааны хамт Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний бодлогод туссан.²⁹
- “Олон улсын конвенцын дагуу уур амьсгалын өөрчлөлттэй болон уур амьсгалын өөрчлөлтийн үр нөлөөг арилгахад Пакистан улсын хүлээсэн үүргээ биелүүлэх тухай хууль” гэж хуулиа тодорхойлсон.

²⁶ The Globe Climate Legislation Study, Fourth Edition, Globe International, 2014

²⁷ Pakistan updated nationally determined contributions 2021, UNFCCC

²⁸ Climate change law, Pakistan, 2017

²⁹ National climate change policy 2012 and 2021

- Хууль нь “уур амьсгалын өөрчлөлтөд иж бүрэн дасан зохицох, бууруулах бодлого, төлөвлөгөө, хөтөлбөр, төсөл болон түүнтэй холбоотой бусад арга хэмжээний хүрээнд Пакистаны улсын уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой олон улсын конвенцууд болон хүлээсэн үүргийг биелүүлэх зорилготой”.
- Хуулиар ерөнхий сайдаар ахлуулсан Уур амьсгалын өөрчлөлтийн зөвлөл (Pakistan climate change council)-ийг байгуулж эрх хэмжээ, үүргийг нь тодорхойлсон; Зөвлөлд бараг ихэнх яамдын сайд нар, орон нутгийн амбан сайд нар мөн нэмэлтээр 30 орчим төлөөллийг худалдаа аж үйлдвэрийн тэнхим, төрийн бус байгууллагууд, эрдэмтэд, судлаачид, шинжээчид, боловсролын салбараас оруулахаар заасан.
- Зөвлөл нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлаар хамгийн том эрх мэдэлтэй байх бөгөөд Уур амьсгалын хуулийг хэрэгжүүлэх, энэ чиглэлд олон улсын хэмжээнд хүлээсэн үүрэг амлалтын биелэлтийг шалгах, уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлд гарсан болон гарч байгаа бүх бодлого, хөтөлбөр, төслийг батлах, зааварчилгаа удирдамжийг батлах зэрэг өргөн хүрээний эрх мэдэлтэй.
- Хуулиар энэхүү Зөвлөлийн дор ажиллах Пакистаны уур амьсгалын өөрчлөлтийн алба (Pakistan climate change authority)-ыг байгуулсан. Алба нь шүүхдэлцэх, биет болон биет бус хөрөнгө авах, зарах, мөнгө зээлэх, гэрээ байгуулах, энэхүү хуулиар заасан бусад үүргээ хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай үйл ажиллагаа бие даан явуулах эрхтэй.
- Албаны дарга болон гишүүд нь тухайн салбартаа дор хаяж 15 жилийн туршлагатай эрдэмтэд, академичид, мэргэжилтнүүд, төрийн албан хаагчид, үйлдвэр эрхлэгчид, хөдөө аж ахуй эрхлэгчид байх бөгөөд Ерөнхий сайд нь томилно.
- Албаны үүрэг нь:
  1. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн сөрөг нөлөөллийг бууруулах, дасан зохицох чиглэлд цогц бодлого, төлөвлөгөө, хөтөлбөр, төсөл боловсруулах;
  2. Институтийн болон бодлогын механизм бий болгох;
  3. Олон улсаас болон дотоодын байгууллагуудаас санхүүжилт татах төсөл бэлтгэх;
  4. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай НҮБ-ын суурь конвенцод хүргүүлэх ҮТХН; Үндэсний дасан зохицох хөтөлбөр (National adaptation plan) болон бусад баримт бичгийг боловсруулах;
  5. Бага нүүрстөрөгч ногоон өсөлтийн стратегийг боловсруулж Уур амьсгалын өөрчлөлтийн зөвлөлд оруулж баталсны дараа хэрэгжилтийг нь хангуулах;
  6. Уур амьсгалын чиглэлд бодлого болон хууль, хэрэгжүүлэлтийн хүрээнд засгийн газарт зөвлөх;
  7. Олон улсын уулзалтууд, хэлэлцээрийн бодлогын баримт бичгийг боловсруулахад техникийн туслалцаа үзүүлэх;
  8. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлээр судалгаа хийх, зохин байгуулах, удирдах;
  9. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хуулийн зорилтыг хангуулах шаардлагатай нөөцийг татан төвлөрүүлэх;
  10. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээний стратеги, бодлого, хөтөлбөр, төлөвлөгөөний талаар байнга мэдээлэх, өөрчлөлтийг нь оруулах;
  11. Зөвлөл болон засгийн газраас даалгасан бусад ажлыг хэрэгжүүлэх.
- Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хуулиар бий болгосон бас нэг бүтэц нь Пакистаны уур амьсгалын өөрчлөлтийн сан (Pakistan climate change fund) бөгөөд сангийн эх үүсвэр нь хандив, татаас, тусламж, бэлэг зэрэг бүх хэлбэрээр байж болно. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн алба энэхүү санг удирдана.

- Сангийн хөрөнгө нь дараах үйл ажиллагаанд зарцуулагдана.
  1. Албаны үйл ажиллагааны хүрээнд гарах зардал,
  2. Сангийн үйл ажиллагааны болон удирдлагын зардал,
  3. Дасан зохицох болон бууруулах чиглэлд хийж байгаа төслүүдэд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх,
  4. Зөвлөлөөс Хуулийн зорилтын хангуулахад шаардлагатай гэж үзсэн бусад ажлуудыг санхүүжүүлэх
  5. Алба нь Сангийн хөрөнгийг хангасан төслүүдэд олгох бас санхүүжилтийг нь зогсоох, хөрөнгийг засгийн газрын бонд, хадгаламж болон үнэт цаас худалдан авах зэргээр Сангийн хөрөнгийг удирдах эрхтэй.

Пакистаны Уур амьсгалын хуулийн дүгнэлт:

- 2013 оноос хэрэгжүүлж эхэлсэн Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний бодлого (National Climate Change Policy) нь тухайлсан хуульгүй байснаас үүдэн хэрэгжүүлэхэд төвөгтэй байдал үүссэн байх талтай.
- Мөн уур амьсгалын өөрчлөлтийг бүхэлд нь хариуцах үндэсний хэмжээний эрх мэдэлтэй байгууллага шаардлагатай болсон.
- Уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлд ажиллах тухайлсан алба мөн хөрөнгө эх үүсвэртэй сан шаардлагатай болсон.
- Пакистан улс Парисын хэлэлцээрийн дагуу олон улсын хэмжээнд ҮТХН-ийн амлалт авсан учраас уур амьсгалын чиглэлд илүүтэй анхаарч ач холбогдол өгч мөн эрх мэдэл бүхий Зөвлөл, Алба байгуулж, сан бий болгох зайлшгүй шаардлага үүссэн байх талтай.

5.6.Балба улс

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн бодлого Балба улс 2011 онд Уур амьсгалын өөрчлөлтийн бодлого (The Climate Change Policy) баталсан нь 2019 он хүртэл тус улсын уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлээр гаргасан үндсэн баримт бичиг байсан. Энэ бодлогын баримт бичиг нь суурь хуульд үндэслээгүй, харин Үндэсний дасан зохицох хөтөлбөр (National Adaptation Programme of Action) болон Үндэсний усны төлөвлөгөө (National Water Plan) гэсэн бодлогын баримт бичгүүдтэй уялдаж хэрэгжихээр зохицуулагдсан. Бодлогын баримт бичгийг 2019 онд Байгаль орчныг хамгаалах тухайн хууль батлагдсаны дараа дахин шинэчилсэн.

2011 оны Бодлого нь дараах тусдаа хэсгүүдээс бүрдэнэ.

1. Бодлогын ерөнхий танилцуулга
2. Өнгөрсөн хугацаанд хийсэн ажлууд
3. Одоогийн нөхцөл байдал
4. Үүссэн асуудлууд болон бэрхшээлүүд
5. Бодлого гаргах шаардлага
  - a. Алсын хараа
  - b. Эрхэм зорилго
6. Зорилго
7. Зорилтууд
8. Явуулах бодлогууд
  - a. Уур амьсгалын дасан зохицох, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах
  - b. Нүүрстөрөгч багатай хөгжил
  - c. Санхүүгийн эх үүсвэрүүд, ашиглалт
  - d. Хүний нөөц бүрдүүлэх, хүмүүсийн оролцоо

- e. Судалгаа, шинжилгээ
  - f. Технологийн хөгжил, дамжуулалт, ашиглалт
  - g. Уур амьсгалд сөрөг нөлөөгүй нөөцийн удирдлага
9. Бодлогыг хэрэгжүүлэх стратеги
  10. Институтийн бүтэц
  11. Уур амьсгалын сан
  12. Хууль эрх зүйн хүрээ
  13. Хяналт үнэлгээ
  14. Эрсдэл

Бодлогын үзэл санаа нь “тогтвортой хөгжил болон байгаль орчныг хамгаалах замаар хөдөө аж ахуй, усны нөөц, биологийн төрөл зүйл ба ой, аялал жуулчлал, хүний эрүүл мэнд, амьдралын чанар, болон дэд бүтцийн хөгжил зэрэгт уур амьсгалын өөрчлөлт нөлөөлөхийг хязгаарлах” гэж тодорхойлсон. Бодлогын хоёр гол зорилго нь (i) уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг бууруулах, дасан зохицох арга хэмжээгээр иргэдийнхээ амьжиргааны боломжийг нэмэгдүүлэх, (ii) уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээнд үндэсний болон олон улсын хэмжээнд авсан амлалтуудыг дагаж мөрдөхийн зэрэгцээ нүүрстөрөгч багатай хөгжлийг бий болгох явдал юм³⁰. Эдгээр ерөнхий хүрээний зорилгуудаас гадна Уур амьсгалын төв шинээр байгуулах; Киотогийн протоколын цэвэр хөгжлийн механизмаас³¹ ашиг хүртэх нүүрстөрөгчийн арилжааны³² стратегийг бэлтгэх; нүүрстөрөгч багатай нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн стратеги боловсруулах; 2013 он гэхэд нутаг дэвсгэрийн олон хэсэгт уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийн улмаас гарсан гарз ба ололтын судалгаа хийх; засгийн газарт зөвлөгөө өгөх; орон нутагт дасан зохицох арга хэмжээг эхлүүлж үр дүнд нь хяналт тавих гэх мэт нарийвчилсан зорилгыг бодлогодоо оруулсан байна.

2011 оны Уур амьсгалын өөрчлөлтийн бодлогод туссан өөр нэг сонирхолтой заалт нь эрсдэлийн тухай бөгөөд энэ хэсэгт бодлого хэрэгжихгүй байх 8 төрлийн эрсдэлт нөхцөлүүдийг дурдсан байна. Эдгээр эрсдэлт нөхцөлүүдэд (1) бодлогыг хэрэгжүүлэх хууль байхгүй, (2) бодлого, хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилтийг удирдан чиглүүлэх бололцоо муу, шаардлагатай техникийн болон санхүүгийн нөөцийг удирдах чадамжгүй, (3) одоогийн байгууллагуудын хоорондын уялдаа байхгүй зэргийг оруулсан байна. Харин 2019 онд шинэчилсэн³³ Уур амьсгалын өөрчлөлтийн бодлогод эрсдэлт нөхцөлд (1) санхүүгийн нөөцийн хуваарилалт, (2) шинэлэг технологийн хэрэглээ, (3) сонирхогч талуудыг зохицуулах гэсэн 3 эрсдэл оруулсан байна. Шинэчилсэн бодлого дээр мөн Парисын гэрээ болон ҮТХН-ийг дурдаж оруулсан.

Байгаль орчныг хамгаалах тухайн хууль³⁴: Балба улс 2019 онд Байгаль орчныг хамгаалах тухайн хууль (The Environment Protection Act) -ийг батлах хүртэл уур амьсгалын өөрчлөлтийг тухайлсан хуулиар бус бодлогод суурилсан хэлбэрээр явуулдаг улсын нэг байсан.

Хууль нь дараах гол онцлог санаа, зохицуулалттай. Үүнд:

- Хуулийн зорилгодоо Балба улсын зүгээс олон улсад хүлээсэн үүрэг, амлалт, Парисын хэлэлцээрийг оруулаагүй, хуулийн бусад хэсэгт ч мөн адил

³⁰ Climate Change Policy, Government of Nepal, January 17, 2011

³¹ Clean development mechanism

³² Carbon trade

³³ National climate change policy, 2076 (2019), Government of Nepal

³⁴ The Environmental Protection Act, 2019 (2076), Act No. 9 of the year 2019, Government of Nepal

- дурдаагүй. Хуулийн зорилгыг “иргэн бүрийн эрүүл, цэвэр орчинд амьдрах язгуур эрхийг хамгаалах, байгаль орчныг доройтол, бохирдлын улмаас хохирсон хохирлыг бохирдуулагч этгээдээр нөхөн төлүүлэх, байгаль орчин болон хөгжил хоорондын зохистой тэнцвэрийг хадгалах, биологийн төрөл зүйлд үзүүлэх байгаль орчны сөрөг нөлөөллийг бууруулах, уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй сорилттой тулгарах зэргээс үүдэн энэхүү хуулийг гаргаж байна” гэж томъёолсон.
- Хуульд зааснаар бүтээн байгуулалтын төслүүдийг эхлүүлэхээс өмнө Байгаль орчны судалгаа (Environmental study) заавал хийх, ийм судалгаа хийгдээгүй тохиолдолд төслүүдийг эхлүүлэхгүй байхаар заасан. Төсөл санаачлагч нь төслөө хэрэгжүүлснээр байгаль орчинд үзүүлж болзошгүй сөрөг нөлөөллийн талаар нарийвчилсан дүн шинжилгээ хийж, эдгээр нөлөөллийг бууруулахын тулд хэрэгжүүлж болох хувилбаруудыг гаргаж, уг саналыг хэрэгжүүлэхэд тохирсон хувилбар, үндэслэл, шалтгааныг санал болгоно. Хэрвээ байгаль орчны урьдчилсан тайлангаар сөрөг нөлөөлөл үүсэхээр гарвал дахин нэмэлт судалгаа хийнэ. Байгаль орчны судалгааны тайланг боловсруулахдаа төсөл санаачлагч нь тухайн төслийн хэрэгжилтээс байгаль орчинд үзүүлэх богино, дунд болон урт хугацааны сөрөг нөлөөлөл мөн түүнийг бууруулах арга, үйл явцыг тусгана. Байгаль орчны судалгаагүй эсвэл сөрөг нөлөөллийг бууруулах, саармагжуулах арга замыг нэмэлт судалгаагаар харуулж батлуулаагүй тохиолдолд үүсэх хохирлыг ийм төслийг хэрэгжүүлэгч төлөхөөр хуульчилсан байна.
  - Хуульд оруулсан зохицуулалтын өөр нэг заалт нь бохирдлын хяналт (control of pollution) бөгөөд “Балбын Засгийн газар нийтэд гарсан мэдэгдлээр аливаа тээврийн хэрэгсэл, төхөөрөмж, тоног төхөөрөмж, аж үйлдвэрийн аж ахуйн нэгж, зочид буудал, ресторан, бусад газар, бараа, үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй бохирдлын нөлөөлөл, эсвэл аливаа аюултай бодисыг хаях, ялгаруулахаас үүсэх нөлөөг бууруулах, арилгахад шаардлагатай стандартуудыг тодорхойлно”. Энэхүү бохирдлын хяналтын үй ажиллагааны хүрээнд энэ хуульд заасан бохирдлыг хориглох, хянах, зааварлах захиргааны эрхийг тогтоож, бохирдлын хяналтын лаборатори байгуулах, мөн энэ чиглэлээр ажиллах байцаагчийн эрх үүргийг давхар тодорхойлсон.
  - Хуулийн дагуу уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудалд Байгаль орчин, ойн асуудал эрхэлсэн сайд голлон хариуцна. Сайдын ажил үүрэгт (1) уур амьсгалын өөрчлөлт түүнээс шалтгаалах нөлөөллийн судалгааг хариуцах, (2) дасан зохицох хөтөлбөрийг орон нутаг болоод нийт улсын хэмжээнд боловсруулах, (3) уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг бууруулах ажлыг хэрэгжүүлэх, эрсдэлийг удирдах, (4) шаардлагатай стандартыг тогтоож хэрэгжилтийг нь хангуулах, (5) олон улсын хэлэлцээрийн хүрээнд нүүрстөрөгчийн арилжаанд оролцох зэрэг эрх үүрэгтэй.
  - Мөн хуулиар Хүрээлэн байгаа орчныг хамгаалах сан (Environmental protection fund) байгуулсан бөгөөд сангийн үндсэн зорилго нь (1) байгаль орчныг хамгаалах, бохирдлоос урьдчилан сэргийлэх, (2) уур амьсгалын өөрчлөлтийн удирдлагыг хэрэгжүүлэх, (3) соёлын өвийг хамгаалах зэргийг санхүүжүүлэх явдал. Сан нь төв засгийн газар, орон нутгийн төсөв, хувь хүн байгууллагын тусламж дэмжлэг, гадаад улсын болон олон улсын байгууллагаас ирэх (Сангийн яам зөвшөөрөл өгнө) мөнгөн хөрөнгө зэргээс санхүүжнэ.
  - Байгаль орчны болон уур амьсгалын өөрчлөлтийн удирдлагыг хэрэгжүүлэх хамгийн том байгууллага нь ерөнхий сайдаар ахлуулсан Үндэсний зөвлөл

(National council) байхаар хуульчилсан. Энэ зөвлөл нь (1) байгаль орчин болон уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой урт хугацааны тайлан, төлөвлөгөө, хөтөлбөрийн хүрээнд Байгаль орчин, ойн асуудал эрхэлсэн сайд болон бусад гишүүдэд чиглэл өгөх,(2) үндэсний хөтөлбөр, бодлогыг тодорхойлох, (3) орон нутгийн удирдлагад уур амьсгалын өөрчлөлт, байгаль хамгаалах асуудлаар бодлогын чиглэл өгөх,(4) байгаль орчин, уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой хууль эрх зүйн баримт бичгүүдэд үнэлэлт өгөх зэрэг өргөн хүрээний эрхтэй.

Балба улсын уур амьсгалын хуулийн дүгнэлт

- Уур амьсгалын өөрчлөлтийг суурь хуулиар бус засгийн газрын төвшний бодлогоор шийддэг байсан нь 2011 оны бодлогод дурдсанаар хэрэгжихгүй байх 8 төрлийн эрсдэл үүсгэдэг байсан. Эдгээр эрсдэлүүд нь Байгаль орчныг хамгаалах хууль батлагдсаны дараа тодорхой хэмжээгээр буурч нийт 3 эрсдэл байгааг шинэ бодлогодоо тодорхойлжээ.
- Балба улсын хувьд Байгаль орчныг хамгаалах хууль нь дан ганц уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой асуудал руу чиглээгүй, хүрээлэн байгаа орчны судалгаа түүний шаардлага, орчны бохирдол ба түүний зохицуулалтууд, орон нутгийн нөлөөлөл, эдийн засаг, соёлын өв зэргийг хамруулсан.
- Хууль нь уур амьсгалын өөрчлөлтөөс Балба улсын нийгэм, эдийн засаг, газар нутаг, өв соёлыг хамгаалахыг урьтал болгосон харин олон улсын гэрээ, хэлэлцээрээр хүлээсэн үүргээ биелүүлэх явдлыг гол зорилго гэж тодорхойлоогүй.
- Хуулиар өмнө орхигдож байсан асуудлууд болох үндэсний хороо, байгаль хамгаалах санг шинээр байгуулж, Байгаль орчин, ойн асуудал эрхэлсэн сайдын эрх үүргийг тодорхой тусгасан.

5.7. Филиппин улс

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухайн хууль (Climate Change Act of 2009) Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг бууруулах, дасан зохицох тал дээр Филиппин улс хууль эрх зүйн зохицуулалтын уламжлал сайтай бөгөөд энэ чиглэлд бүр 90-ээд оны үеэс эхлэн тодорхой үйл ажиллагаа хэрэгжүүлж эхэлсэн³⁵. Улс орнуудын уур амьсгалын өөрчлөлтийн хуулиудаас Филиппиний хууль дээгүүр үнэлэгддэг³⁶.

Хууль нь дараах гол онцлог санаа, зохицуулалттай. Үүнд:

- Хуулийн зорилго нь “Байгалийн хэмнэл, зохицолд нийцсэн эрүүл экологид байх ард нийтийн эрхийг бүрэн хамгаалж, сайжруулах нь төрийн бодлого юм. Энэ үүднээс тус улс хүний хэрэгцээг хангахын зэрэгцээ одоогийн болон ирээдүй хойч үеийнхний байгаль орчны чанарыг хадгалахын тулд тогтвортой хөгжлийг дэмжсэн Филиппиний хөтөлбөр 21-ийг баталсан”. Ингэж тунхагласны дараагаар НҮБ-ын Уур амьсгалын өөрчлөлтийн суурь конвенцод нэгдэн орсон улсын хувьд хүлээх үүргийн хүрээнд хийх ажлуудаа томъёолсон байна.
- Хууль нь уур амьсгалын өөрчлөлтийг бүх шийдвэр гаргах бүх түвшинд үүний дотор гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, хөгжлийн төлөвлөлт, ядуурлыг бууруулах зэргийг хамруулсан гэж үздэг. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үзэл санааг төрөөс

³⁵ Climate change, coming soon to a court near you, National climate change legal frameworks in Asia and the Pacific, December 2020, ADB

³⁶ Is the Philippines' climate law the best in the world?, Tierney Smith, May 05, 2012, <https://www.climatechangenews.com/2012/05/05/is-the-philippines-climate-law-the-best-in-the-world/>

боловсруулах бодлого, хөгжлийн төлөвлөгөө, ядуурлыг бууруулах стратегийн төрөл бүрийн төвшинд холбож уялдуулахаар заасан.

- Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай хууль нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн бодлогын үндсэн зарчмууд³⁷ болох (1) урьдчилан сэргийлэх зарчим, (2) нийтлэг боловч ялгаатай үүрэг хариуцлагууд, (3) гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Хюгогийн³⁸ үйл ажиллагааны хүрээ, (4) “агаар мандалд хүлэмжийн хийн агууламжийг тодорхой хэмжээнд тогтворжуулж уур амьсгалын системд хүний оролцоотой хөндлөнгийн нөлөөлөл осолтой төвшинд очихоос сэргийлэх” НҮБ-ын зорилт зэргийг агуулсан.
- Хуулийн зорилгод (1) орон нутгийн удирдлагын оролцоог нэмэгдүүлэх, бие даасан шийд гаргах эрх өгөх, (2) ядуу иргэд, эмэгтэйчүүд, хүүхдүүдийн эрхийг уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөлөл, гамшгаас хамгаалах, (3) уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллөөс сэргийлэх, бууруулах үйл ажиллагаанд иргэд, төрийн бус байгууллагууд, бизнесийн байгууллагуудыг татан оролцуулах зэрэг олон шинэлэг санааг оруулсан.
- Хуулийн зорилтод хүрэх үр дүнг ямар нэгэн хэмжих нэгж ашиглан хугацаа зааж оруулаагүй.
- Хуулиар Филиппин улсын Ерөнхийлөгч даргалдаг, яамдын сайд нар, хот болон орон нутгийн төлөөлөл, бизнесийн төлөөлөл, академик байгууллагуудын төлөөлөл, төрийн бус байгууллагын төлөөлөл оролцсон Уур амьсгалын өөрчлөлтийн комисс (Climate Change Commission) байгуулсан. Комисс нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн бодлогыг удирдан чиглүүлэхээс гадна (а) Үндэсний уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндсэн стратеги (National Framework strategy on climate change), (б) Үндэсний уур амьсгалын өөрчлөлтийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөө (National Climate Change Action Plan) боловсруулах мөн (в) орон нутгийн удирдлагуудад өөрсдийн төлөвлөгөөг боловсруулахад нь заавар, чиглэл өгөх үүрэгтэй. Мөн хуулиар заасны дагуу үндэсний хэмжээнд уур амьсгалын өөрчлөлтийн стратегийг боловсруулах, хэрэгжүүлэхээс эхлэн энэ төрлийн үйл ажиллагаанд төсөв, санхүүжилт олгох, орон нутагт олон талын туслалцаа үзүүлэх, олон улсын хэмжээнд уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлээр Филиппин улсын эрх ашгийг Гадаад явдлын яамны удирдлагын дагуу төлөөлөх, орон нутаг болон бизнесийн байгууллагуудыг холбож чиглүүлэх зэрэг өргөн хүрээний эрх мэдэл, үүрэгтэй.
- Хуулиар мөн Уур амьсгалын өөрчлөлтийн алба (Climate Change Office)-ыг байгуулж нь гүйцэтгэх захирал нь Комиссын дэд дарга байхаар заасан. Энэ алба нь Уур амьсгалын өөрчлөлтийн комиссын шууд удирдлагад ажиллах бөгөөд Комиссоос уг албаны орон тоо, албан тушаалуудыг хуулийг хэрэгжүүлэх шаардлагын хүрээнд тохируулан бүрдүүлнэ. Гүйцэтгэх захирал албан тушаалтнууд болон ажиллагсдыг сонгодог.
- Хуулийн дагуу орон нутгийн засаг захиргаа нь Үндэсний стратеги болон Үйл ажиллагааны төлөвлөгөөтэй уялдсан Орон нутгийн уур амьсгалын өөрчлөлтийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулах ёстой. Энэ нь орон нутаг томоохон эрх мэдэл өгч байгаа хэрэг бөгөөд тухайн орон нутаг өөрийн байгаль цаг уурын онцлог, нөхцөлд тохируулан уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг бууруулах, дасан зохицох, гамшгаас сэргийлэх бололцоо олгосон.

³⁷ United Nations Framework Convention on Climate Change, New York, 9 May 1992, United Nations Treaty Series, Vol. 1,771, No. 30822. Art. 2.

³⁸ Hyogo Framework for Action

- Комисс хуулийн дагуу уур амьсгалын өөрчлөлт болон гамшгийн чиглэлээр мэргэшсэн Мэргэжилтнүүдийн баг (Panel of Technical Experts)-ийг байгуулах бөгөөд шалгуур болон орон тоог мөн Комисс тогтооно. Энэхүү Мэргэжилтнүүдийн баг уур амьсгалын өөрчлөлтийн болзошгүй нөлөөнд өртөмтгий хүн амын суурьшлын дасан зохицох чадавхыг сайжруулах, эрсдэлийн үнэлгээ хийх зорилгоор уур амьсгалын шинжлэх ухаан, технологийн ололт, шилдэг туршлагын талаар Комисст техникийн зөвлөгөө өгнө.
- Хуульд мөн уур амьсгалын өөрчлөлтийн стратеги болон хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд засгийн газрын бүрэлдэхүүн болсон яамд, төрийн өмчийн санхүүгийн байгууллагууд, төрийн мэдээллийн агентлаг ямар үүрэг гүйцэтгэхийг заасан.
- Засгийн газрын бүрэлдэхүүний агентлагууд, орон нутгийн удирдлагын төвүүд нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн хөтөлбөр, төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд зориулан өөрийн төсвөөс хүрэлцэхүйц хэмжээний хөрөнгийг өөрийн санд бүрдүүлэх үүрэгтэй.
- Хуулийн хэрэгжилтийг хянах зорилгоор сенатын 5 гишүүн, 5 төлөөлөл бүхий Конгрессын хяналтын хамтарсан хороог (Joint Congressional Oversight Committee) энэхүү хуулийн дагуу байгуулсан.

Филиппин улсын уур амьсгалын хуулийн дүгнэлт:

- 2015 оны Парисын хэлэлцээрийн дараа хуулиа шинэчлээгүй ер нь 2009 онд анхлан баталснаас хойш хуульдаа нэмэлт өөрчлөлт оруулаагүй. Олон улсын хэмжээнд хийсэн гэрээ хэлцэл, амлалтуудыг хуулийн гол зорилго болгоогүй харин Филиппин улсын эрх ашиг, иргэдийн амьжиргаа, нийгмийн тулгамдсан асуудлуудыг уур амьсгалын өөрчлөлтийн үед орхигдуулахгүйгээр шийдвэрлэхийг зорилго болгосон.
- Хуулиар шинэ бүтэц, алба, тогтолцоо байгуулаад тэдгээрийн үйл ажиллагаа, дотоод зохион байгуулалт, ажиллах процессын талаар хуульд оруулаагүй харин тухайлсан журмаар зохицуулахаар хуульчилсан. Энэ нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээнд гарч болох олон тооны тодорхойгүй нөхцөл байдалд нийцүүлэн тухайн бүр журмаа өөрчлөн (хууль өөрчлөхгүйгээр) асуудлыг шийдвэрлэдэг байх бололцоог хуулиар байгуулагдсан бүтэц, албанд олгосон гэж үзэж байна. Тухайлахад, Уур амьсгалын өөрчлөлтийн комисс хуулийн дагуу Мэргэжилтнүүдийн багийг байгуулах бөгөөд шалгуур болон орон тоог мөн Комисс тогтоох эрхтэй. Энэ нь илүү уян хатан тогтолцоо бий болгох талтай, жишээ нь үерийн давтамж ихэссэн үед Комисс илүүтэйгээр энэ чиглэлийн мэргэжилтнүүдийг Мэргэжилтнүүдийн багт авах бөгөөд үерийн аюул өнгөрөх үед орон тоог нь багасгах бололцоо олгоно.
- Орон нутагтаа эрх мэдэл давуу олгосон нь Филиппиний өөрийнх нь газар нутгийн онцлогтой холбоотой. Энэ улс 7600 гаруй арлаас бүрддэг тул уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй гамшгийн үед төв засгийн газраас тухайн аралд хүрэх бололцоо муу, арал болгон нь өөрийн тогтоц, онцлогтой учраас нэгдсэн төлөвлөгөөг орон нутагт зориулан гаргах бололцоогүй нь гол шалтгаан болсон байх талтай.
- Филиппиний уур амьсгалын хууль нь анхнаасаа тухайн улсын өмнө тулгарч ирсэн уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй гамшигтай тэмцэх, эрсдэлт хүчин зүйлсийг бууруулах, урьдчилсан сэргийлэх зэрэг хэрэгцээ шаардлагыг хангах зорилготой гарсан. Өнөөг хүртэл энэ хандлагаа өөрчлөөгүй нь тухайн улсын өмнө тулгарсан үндэсний хэмжээний эрх ашгийг урьтал болгосон нь харагдаж байна.

- Засгийн газрын яамд, харьяа агентлагууд уур амьсгалын өөрчлөлтийн хөтөлбөр, төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд хэрхэн ажиллах, дэмжих мөн энэ ажилд зориулан жилийн төсвөөсөө сан бүрдүүлэхийг нь хуульчилсан нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлд хийгдэх үйл ажиллагаа амжилттай хэрэгжих гол нөхцөлүүдийг хуулийн хүрээнд бүрдүүлсэн байна.
- Энэ улс байнга шахам байгаль цаг уурын гамшигт өртдөг, олон тооны арлаас бүрддэг, мөн иргэний (civil), нийтийн (common), лалын (Islamic), орон нутгийн (Indigenous) хуулиуд зэрэгцэн оршдог учраас уур амьсгалын хуулийг маш олон хүрээг хамарсан хирнээ цомхон, мөн эрх мэдлийг нэг газарт төвлөрүүлээгүй харин тухайн хэсгүүдэд нь эрх мэдлийг шилжүүлэх зарчим баримталжээ.
- Хуулийн хэрэгжилтийг хянах зорилго бүхий Конгрессын хяналтын хамтарсан хороо нь Комиссоос тусдаа байгууллага бөгөөд Комиссын гишүүдээс орохгүй. Хамгийн том эрх мэдэл бүхий байгууллагад хөндлөнгийн хяналтын эрхийг олгосон нь зөв шийдэл болсон байна.

5.8. Кени улс

Кени улс уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай суурь хуулийг Африк тивээс анхлан баталсан орон³⁹. Анхлан уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлыг 1990-ээд оноос эхлэн цогц байдлаар шийдэх тал дээр нэлээд амжилт гаргасан. Хэдий тийм боловч Кени улс уур амьсгалын өөрчлөлтийг салбарын хуулиуд болон олон тооны бодлого, хөтөлбөрөөр дамжуулан шийддэг байсан. Байгаль орчны бодлогын баримт бичиг нь 1999 онд баталсан Байгаль орчны менежментийн зохицуулалтын тухай хууль (Environmental Management Coordination Act)-д тулгуурлаж байсан ч уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухайлсан суурь хууль гаргах шаардлагатай тулгарчээ. 2010 онд Кенийн засгийн газар Уур амьсгалын өөрчлөлтийн албаны тухай хууль (Climate Change Authority Bill)-ийг парламентаар батлуулсан боловч тус улсын ерөнхийлөгч нь хориг тавьсан. Тус улс 2015 онд Парисын хэлэлцээрт нэгдсэнээр 2016 онд Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухайн хууль (Climate Change Act) баталсан. Энэхүү хууль батлагдсанаар Кени улс уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай Парисын хэлэлцээрийг нутагшуулах талаар тодорхой алхам хийсэн үндэстнүүдийн лигт нэгдэв.

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухайн хууль (Climate Change Act)⁴⁰ Кени улсын Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай хууль нь дараах гол онцлог санаа, зохицуулалттай. Үүнд:

- Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай хуулийн зорилго нь “Кени улсын тогтвортой хөгжлийг хангахын тулд уур амьсгалын өөрчлөлтийн эсрэг хариу арга хэмжээг сайжруулах зохицуулалтын тогтолцоог бүрдүүлж, уур амьсгалын өөрчлөлтөд тэсвэртэй байдлыг сайжруулах, нүүрстөрөгч багатай хөгжлийг дэмжих механизмыг боловсруулах, удирдах, хэрэгжүүлэх, зохицуулах явдал юм.”
- Хуульд 3 том зорилт тусгасан. Зорилт 1 нь Кени улсыг тогтвортой хөгжүүлэхэд уур амьсгалын өөрчлөлтөд уян хатан байх болон нүүрстөрөгч багатай хөгжлийг дэмжих тогтолцооны хөгжүүлэлт, удирдлага, хэрэгжүүлэлт, зохицуулалтад энэ хууль үйлчилнэ. Зорилт 2 нь хуулийг эдийн засгийн бүх салбарт хэрэглэхээр заасан бөгөөд хуулийг хэрэгжүүлэхэд тухайн салбарууд ямар арга хэмжээ авч

³⁹ Legislating the Paris Agreement in Africa, Constance Dlamini and others, European Capacity Building Initiative, March 2021

⁴⁰ Climate Change Act, The Republic of Kenya, No. 11 of 2016

ажиллахыг нарийвчлан оруулсан. Зорилт 3-т зааснаар энэхүү хуулийн хүрээнд олгосон эрх, үүрэг нь бусад хуулиар олгосон эрх, үүрэг дээр нэмэгдэнэ.

- Хуульд шинэлэг байдлаар орсон зохицуулалт нь Чиглүүлэх жишиг болон зарчмууд (Guiding values and principles) юм. Энэ зохицуулалтаар бүх төвшний төрийн байгууллагууд хуулийг хэрэгжүүлэх, хэрэглэх, тайлбарлах, уур амьсгалын хүрээнд бодлогын шийдвэр гаргах зэрэгт бүгдээр хуульд оруулсан ёс зүйн болоод бусад хэм хэмжээг (үндсэн хуулийг сахих, шударга байдал болон ил тод, оролцоог хангах г.м) баримтлахаар заасан.
- Хуулиар Кени улсын ерөнхийлөгч нь даргалах Уур амьсгалын өөрчлөлтийн зөвлөл (Climate Change Council)-ийг байгуулсан нь хамгийн том эрх бүхий байгууллага юм. Зөвлөлийн дэд дарга нь тус улсын дэд ерөнхийлөгч, нарийн бичиг нь Байгаль орчин, уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудал хариуцсан сайд, бусад гишүүдийн зарим нь засгийн газрын гишүүд (сангийн яам, эдийн засгийн яам, эрчим хүчний яам, байгаль орчин уур амьсгалын өөрчлөлтийн яам) мөн тодорхой хэсэг нь хувийн хэвшил, иргэний нийгэм, шинжлэх ухааны салбарын төлөөллүүд байхаар хуульчилсан. Засгийн газрын бус төлөөллүүдэд тавих тодорхой шалгууруудыг хуульд оруулсан. Зөвлөл нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний зохицуулалтын механизмыг бүрдүүлж дараах үүргийг хангаж ажиллана. Үүнд:
  1. үндэсний болон орон нутгийн засгийн газруудын хариуцах уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиг үүргийг хангах;
  2. үндэсний уур амьсгалын өөрчлөлтийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг батлах, хэрэгжилтэд хяналт тавих;
  3. уур амьсгалын өөрчлөлтөд хариу арга хэмжээ авах болон нүүрстөрөгч багатай уур амьсгалын өөрчлөлтөд тэсвэртэй хөгжилд хүрэхэд шаардлагатай бусад арга хэмжээнүүд, хууль тогтоох, бодлого боловсруулах зэрэгт үндэсний болон орон нутгийн засгийн газруудад зөвлөх;
  4. хүйсийн болон үе хоорондын талаарх нийтийн боловсролын стратеги, хэрэгжүүлэх хөтөлбөрийг батлах;
  5. үндэсний болон орон нутгийн засгийн газар, олон нийт, бусад сонирхогч талуудтай холбоотой уур амьсгалын өөрчлөлтийн мэдээллийг нэгтгэх, түгээх зэргийг хамруулсан уур амьсгалын өөрчлөлтийн талаарх судалгаа, сургалтад бодлогын чиглэл өгөх;
  6. энэ хуулийн зорилтод хүрэхийн тулд салбарын хууль тогтоомжууд, бодлогыг хянан үзэх, өөрчлөх, уялдуулах талаар зааварчилгаа өгөх;
  7. энэ хуулийн дагуу байгуулагдсан Уур амьсгалын өөрчлөлтийн санг удирдах;
  8. хүлэмжийн хийн ялгарлыг зохицуулах зорилтуудыг тогтоох.
- Байгаль орчин уур амьсгалын өөрчлөлтийн яамны сайдын эрх хэмжээ, үүргийг хуульд дараах байдлаар тусгасан. Үүнд:
  1. уур амьсгалын өөрчлөлтийн бодлого, стратеги болон Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үйл ажиллагааны үндэсний төлөвлөгөөг (National Climate Change Action Plan) боловсруулж, батлуулахаар Уур амьсгалын өөрчлөлтийн зөвлөлд хүргүүлэх, төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг нь тодорхой хугацаанд хянах;
  2. уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой асуудлаарх олон улсын хэлэлцээрийг засгийн газрын гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн сайдтай зөвлөлдөж удирдан зохицуулах;
  3. хүйсийн болон үе хоорондын хариуцлагын талаарх нийтийн боловсрол, уур амьсгалын өөрчлөлтийн стратеги, хэрэгжүүлэх хөтөлбөрийг батлах;

4. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн захиргаа (Climate Change Directorate)-аар дамжуулан уур амьсгалын өөрчлөлт, хариу арга хэмжээний асуудлаар орон нутгийн засаг захиргаанд харилцан тохиролцоо, хэрэгцээнд үндэслэн техникийн туслалцаа үзүүлэх;
  5. уур амьсгалын өөрчлөлтөд хариу арга хэмжээ авах, нүүрстөрөгч багатай, уур амьсгалд уян хатан хөгжлийн чиглэлд дэвшил гаргах талаарх олон улсын болон үндэсний үүрэг амлалтын хэрэгжилтийн талаар жилд хоёр удаа парламентад тайлагнах.
- Хуулиар уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлаар ажиллах мэргэжлийн баг бүхий Уур амьсгалын өөрчлөлтийн захиргаа (Climate Change Directorate) байгуулсан. Захиргаа нь Уур амьсгалын өөрчлөлтийн зөвлөл болон Байгаль орчин уур амьсгалын өөрчлөлтийн яамны сайдад зөвлөмж, мэргэжлийн туслалцаа үзүүлнэ. Мөн Зөвлөлийн өмнөөс энэхүү хуульд заасан зарим үүргүүдийг гүйцэтгэнэ. Захиргаа нь бүтцийн хувьд Байгаль орчин уур амьсгалын өөрчлөлтийн яамны харьяа байгууллага боловч удирдлагыг нь Төрийн/нийтийн албаны хороо (Public Service Commission) томилно. Захиргаа нь ажлын үр дүнгээ Байгаль орчин уур амьсгалын өөрчлөлтийн яамны сайдад тайлагнана.
  - Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээнд төрийн болоод хувийн хэвшлийн хүлээх үүргийг тус бүрд нь заалтууд болгон оруулсан. Зөвлөл нь болон Байгаль орчин уур амьсгалын өөрчлөлтийн яамны сайдын санал болгосноор төрийн хамааралтай байгууллагад уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлээр үүрэг өгдөг. Ийм үүрэг авсан байгууллагууд нь энэ хуулийн дагуу ажиллана.
  - Уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлд явагдаж байгаа бүх үйл ажиллагааг хянах байгууллага нь Байгаль орчны менежментийн үндэсний алба (National Environmental Management Authority) гэж хуулиар тодорхойлсон. Энэ байгууллага нь 1999 онд батлагдсан Байгаль орчны менежментийн зохицуулалтын тухай хуулийн дагуу бий болсон бүтэц. Энэ албанаас хяналт хийх болон бусад ажилд нь саад учруулсан, тухайн газар нутагт нэвтрүүлээгүй, оруулаагүй, шаардсан мэдээ, мэдээлэл өгөөгүй, худлаа эсвэл төөрөгдүүлэх мэдээлэл өгсөн иргэд мөнгөн торгууль төлөхөөс гадна 5 хүртэл жилээр шоронд суух ялаар шийтгүүлнэ.
  - Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай хуулийн 23-р хэсэгт зааснаар уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөг бууруулах, дасан зохицох үйл ажиллагааны эсрэг үйлдэл хийсэн гэж үзвэл тухайн хүнийг өөр хэн нэгэн нь Байгаль, газрын шүүх (Environment and Land Court)-д өгөх эрхтэй. Шүүхийн шийдвэр нь эдгээр үйлдлийг таслан зогсоох, урьдчилан сэргийлэх эсвэл уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой зөрчлийн хохирогчдод нөхөн төлбөр олгох зэргийг хамардаг.
  - Уур амьсгалын өөрчлөлтийн сан (Climate Change Fund)-г хуулийн дагуу байгуулсан бөгөөд Сан нь Зөвлөлөөс баталсан уур амьсгалын өөрчлөлтийн тэргүүлэх арга хэмжээ, хөндлөнгийн оролцоог санхүүжүүлэх механизм байхаар хуульчилсан. Сангийн санхүүжилтийн эх үүсвэрт парламентаас баталсан бусад хуулийн дагуу нэгдсэн сангаас олгох хөрөнгө, хандив, хишиг, тусламж, бэлэг, мөн санд төлөх энэхүү хуулийн дагуу хуваарилсан мөнгө орно. Мөн тус сан нь Кени улс руу болон дотоодоос орох уур амьсгалын санхүүжилтийн урсгалыг хянана. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн зөвлөл нь сангийн удирдлагыг хэрэгжүүлнэ.
  - Хуульд уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлээр дараах үйл ажиллагаа явуулсан хүмүүст Байгаль орчин уур амьсгалын өөрчлөлтийн яамны сайд нь Сангийн сайдтай зөвшилцсөний үндсэн дээр дэмжлэг үзүүлэхээр заасан.

1. хүлэмжийн хийн ялгаруулалтыг бууруулах, сэргээгдэх эрчим хүчийг ашиглах зэрэг уур амьсгалын өөрчлөлтийг арилгах арга хэмжээг дэмжиж хэрэгжүүлсэн;
2. цаг агаарын өөрчлөлтийн сөрөг нөлөөллийг бууруулах арга хэмжээ авсан;
3. уур амьсгалын өөрчлөлтийг арилгахад чиглэсэн хөтөлбөрүүдэд магадлан итгэмжлэгдсэн сургалт явуулахад оролцсон;

Кени улсын уур амьсгалын хуулийн дүгнэлт:

Кени улсын Уур амьсгалын тухай хууль нь олон улсын гэрээ хэлэлцээрээр хүлээсэн үүргээ биелүүлэх явдлыг дан ганц зорилго болгоогүй. Парисын хэлэлцээр болон Киотогийн протоколын талаар хуульд огт дурдаагүй харин олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүрэг, амлалт гэсэн нийтлэг томъёолол оруулсан.

Хууль нь шинэлэг зохицуулалтууд нэлээд оруулсан. Тухайлахад, хүний үйл ажиллагаа уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг бууруулах, дасан зохицох үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлсөн гэж үзвэл энэ хүнийг өөр хүмүүс шүүхэд өгөх эрхтэй. Мөн уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлд хуульд заасан эерэг үйл ажиллагаа явуулсан иргэдэд тусламж, дэмжлэг өгч урамшуулна. Хувь хүн Уур амьсгалын өөрчлөлтийн зөвлөл (Climate Change Council) болон Уур амьсгалын өөрчлөлтийн захиргаа (Climate Change Directorate)-д өргөдөл гаргаж мэдээлэл хүсэх эрхтэй. Хуулийг хэрэгжүүлэх нийтлэг ёс зүйн зарчмыг Чиглүүлэх жишиг болон зарчмуудаар тогтоосон.

Хуулийн хэрэгжилтийг хянах, нийцүүлэх үйл ажиллагааг 1999 онд байгуулагдсан Байгаль орчны менежментийн үндэсний алба (National Environmental Management Authority) хэрэгжүүлнэ. Энэ нь шинэ хуулийн хэрэгжилтийг хянуулахаар өмнөх бүтцийг ашиглахаар зохицуулсан нь шинэ байгууллага, бүтэц бий болгохоос сэргийлсэн алхам болсон байх талтай.

Кени улсын хувьд 17 жилийн туршид дотооддоо уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлээр хууль гаргах оролдлого хийсний эцэст 2016 онд Африк тивд анхны уур амьсгалын өөрчлөлтийн бие даасан хууль гаргасан. Хэдийн тийм боловч энэ хууль одоо болтол бүрэн хэмжээгээр бүрэн хэмжээгээр мөрдөгдөж эхлээгүй байгаа. Гол шалтгаан нь дотоодын улс төр түүнтэй холбоотой маргаан, улс төрчдийн сонирхол, байр суурийн ялгаанаас үүдэн хуулийн хэрэгжилтийн гол цөм болсон Уур амьсгалын өөрчлөлтийн зөвлөл бүрдэхгүй байгаа. Мөн авлига болон улс төрчдийн нүүрсний орд газраас олох ашиг⁴¹ олох сонирхол энэ хуулийг хэрэгжүүлэхэд гол саад болж байна.

ОЛОН УЛСЫН ХЭМЖЭЭНД УУР АМЬСГАЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙГ ЮУ ГЭЖ ҮЗЭЖ БАЙНА ВЭ?:

Олон улсын хэмжээнд Их Британи улс 2008 онд Уур амьсгалын хууль баталсан нь энэ чиглэлд гарсан анхны суурь хууль болсон юм. Улс орнууд 2015 оны Парисын гэрээгээр улс орнууд ҮТХН-ийн амлалт авснаас хойш уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлд тухайлсан суурь хууль гаргах явдал хурдсаж Их Британи улсын анхлан гаргасан хуулийн зарчмууд дээр түшиглэн одоогоор Европоос 16, Америк тивээс 8 орон, Ази тивээс 10, Африк тивээс 1 орон уур амьсгалын

⁴¹ Climate governance series Kenya, Climate governance, Climate Analytics, New Climate Institute, December 2020

өөрчлөлтийн суурь хууль батлаад байна. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлд тухайлсан суурь хууль гаргадаг одоогийн хандлагаас өмнө улс орнууд ой, ус, агаар, хүрээлэн байгаа орчин, газар зэрэг салбарын хуулиуд мөн эрчим хүчний хуулиараа дамжуулан уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлыг шийддэг практиктай байсан. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн гол баримт бичиг нь энэ чиглэлд зориулж голдуу Засгийн газрын төвшинд баталсан үндэсний стратеги, хөтөлбөр, төлөвлөгөө байсан нь нийтлэг хандлага гэж үзэж болох юм.

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн суурь хуультай байх нь хуульгүй байснаасаа илүүтэй гэсэн нотолгоо бүхий судалгаа одоогоор хийгдээгүй нь дараах шалтгаануудтай холбоотой гэж үзэж байна. Үүнд:

- 1) уур амьсгалын өөрчлөлтийн суурь хууль 2015 оноос хойш бий болсон хандлага;
- 2) хууль баталсан ихэнх орнууд хуулийн хэрэгжилтийг эхлүүлээд удаагүй байгаа;
- 3) судлаачдын хэлснээр “эдгээр төрлийн өргөн хүрээтэй, амбицтай, том хүрээг хамарсан эрх зүйн баримт бичгүүдийг тайлбарлах "уур амьсгалын суурь хууль" эсвэл " суурь уур амьсгалын хууль тогтоомж" гэсэн тодорхойлолт хараахан гараагүй байна⁴²;
- 4) судалгаа хийх хэмжээний хангалттай дата, мэдээлэл, статистик мэдээ бүрдээгүй.

Хэдий тийм боловч энэхүү тандан судалгааны хүрээнд уур амьсгалын суурь хуультай болон хуульгүй байх үеийн үр дагаврын талаар бусад улсуудын туршлага, уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээнд хийсэн ажлууд зэргээс үндэслэн дүгнэлт хийлээ.

УУР АМЬСГАЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ТУХАЙЛСАН СУУРЬ ХУУЛЬГҮЙ БАЙХ:

- Уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлээр гарсан бодлогын баримт бичгүүд ихэнхдээ Засгийн газрын төвшинд батлагддаг учраас хуулийн хэмжээний хүчин чадал багатай. Хуульчлагдсан бусад үйл ажиллагааны дараа хийгддэг.
- Бодлогын төвшинд гарсан олон тооны баримт бичгүүд нь суурь хуульд үндэслэдэггүй болохоор хэрэгжилт сул, дийлэнх нь хэрэгждэггүй. Хуульгүй ихэнх орнууд ийм туршлагатай байна. Судалгаанд хамрагдсан Йордан улсын хувьд уур амьсгалын өөрчлөлтийг хамруулсан 10 гаруй төрлийн бодлогын баримт бичгүүд бий боловч хэрэгжилт нь хангалтгүй байсан нь үүний жишээ болно.
- Суурь хуульгүйн улмаас бодлогын баримт бичигт оруулсан үйл ажиллагаа, төлөвлөгөөт ажлуудыг хэрэгжүүлэх хуулийн шаардлага байхгүй, хуулийн дагуу албадан хэрэгжүүлэх боломжгүй. Хэрэгжихгүй байх олон тооны эрсдэл үүсдэг. Балба улс уур амьсгалын суурь хуульгүй байх үеийн бодлогын баримт бичигтээ төлөвлөсөн ажлууд нь нэр бүхий 8 эрсдэлээс үүдэн хэрэгжихгүй байх талтайг онцолж дурдсан.
- Суурь хуульгүйн улмаас бодлогын баримт бичигт заасан ажлууд нэн тэргүүний бус, ач холбогдол багатай зардлын зүйлд хамаарч төсвийн хуваарилалтад орох магадлал бага байдаг. Өөрөөр хэлбэл тухайлсан зориулалтын сан, төсөвлөсөн хөрөнгөгүй үлдэж төлөвлөсөн ажлууд санхүүжилтгүй болдог.

⁴² Enacting Framework Legislation on climate Change: Rationale, Trends and Outlook, Michael A. Mehling & James Rawlings, 2019 (unpublished manuscripts)

- Суурь хуульгүй байхын хамгийн том сул тал нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлыг дангаар хариуцах үндэсний хэмжээний байгууллага үүсдэггүй. Үүнээс улбаалж энэ асуудал улс төрийн дэмжлэггүй орхигдож бусад салбарын яамд, агентлагууд хэрэгжилтийн явцад оролцдоггүй, дэмждэггүй. Суурь хуульгүй орнуудад голдуу байгаль орчны асуудал эрхэлсэн сайд нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлыг хариуцдаг бөгөөд энэ нь эрх мэдлийн хэмжээ талаасаа нөлөөлөл багатай.

УУР АМЬСГАЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ТУХАЙЛСАН СУУРЬ ХУУЛЬТАЙ БАЙХ:

- Бодлогын баримт бичгүүд нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн суурь хуульд үндэслэн боловсруулагдана. Засгийн газрын төвшинд боловсруулах хэдий ч хэрэгжилт нь хуулийн шаардлага болох учраас эрх зүйн хүч, нөлөөлөлтэй.
- Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хууль нь энэ чиглэлд хийгдэх зарим ажлуудыг хуулийн зорилго, зорилт болгодог. Ийм байдлаар хуульд хамрагдсан ажлуудын жишээ нь улс орнууд уур амьсгалын өөрчлөлтийн хуульдаа Парисын хэлэлцээрээр хүлээсэн үүргээ хуулийн зорилго болгосон явдал юм.
- Уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлд гарах бодлогын баримт бичиг, төлөвлөгөө, хөтөлбөрүүд хэрэгжих магадлал ихтэй болно.
- Тухайлсан төлөвлөгөөт ажил, үйл ажиллагаа нь санхүүжилтийн эх үүсвэрийг сан болон бусад хуулийн дагуу эх үүсвэрээр бүрдүүлнэ. Дийлэнх улс орнууд уур амьсгалын өөрчлөлтийн сан байгуулахыг хуулиар шийдвэрлэсэн нь хуульчилсан санхүүжилтийн эх үүсвэр ямар чухал байсныг харуулж байна.
- Суурь хууль нь уур амьсгалын өөрчлөлтийг хариуцах хамгийн том эрх мэдэл бүхий байгууллага үүсгэж улс төрийн манлайлал, дэмжлэг бий болно. Судалгаанд хамрагдсан орнууд шинээр баталсан уур амьсгалын өөрчлөлтийн хуульдаа үндэсний хэмжээний эрх мэдэлтэй байгууллагыг уур амьсгалын өөрчлөлт хариуцсан хороо, комисс, зөвлөл нэрийн дор байгуулж ерөнхий сайд эсвэл ерөнхийлөгч нь даргалахаар хуульчилсан.
- Мөн Экологийн Институт болон Европын Уур Амьсгалын Фондоос⁴³ хийсэн судалгаагаар дөрвөн төрлийн шалтгаанаар улс орнууд уур амьсгалын хуультай болж байна.
  - 1) Хууль эрх зүйн хэлбэрээр тогтолцоо бий болгох нь өгсөн амлалтаасаа буцаж очиход хэцүү болгодог;
  - 2) Хууль бол чин сэтгэлийн илэрхийлэл мөн. Улс орнууд амлалтаа хуульчилснаар гадны оролцогчдод ч сонсогддог;
  - 3) Уур амьсгалын урт хугацааны зорилтыг хуульд тусгаснаар уур амьсгалын ажлыг илүү чухал, гол болгодог;
  - 4) Уур амьсгалыг нэн тэргүүний зорилт болгох замаар бодлогын чиглэлүүдийн уялдаа холбоог сайжруулдаг. Зөвхөн улс төрийн тунхаглал ийм нөлөө үзүүлэхгүй.

⁴³ Climate laws in Europe -good practice in net zero management, Ana Barreira and others, Ecological Institute, European Climate Foundation, February 2020

ОЛОН УЛС ДАХЬ УУР АМЬСГАЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ХУУЛЬ, ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ЕРӨНХИЙ ДҮГНЭЛТ:

Одоогоор нийтдээ 35 орон уур амьсгалын өөрчлөлтийн суурь хуультайгаас 16 нь Европын улсууд бөгөөд эдгээр улсууд нь хоорондоо улс төр, эдийн засаг, нийгмийн хөгжил ойролцоо, соёл шашин нь адилхан. Энэ нөхцөлийг харгалзан судалгаанд хамрагдсан орнуудыг Европын орнууд болон бусад орнууд гэсэн ангиллаар хувааж судаллаа.

1.Европын орнууд;

Европын орнуудын уур амьсгалын өөрчлөлтийн хуулиуд нь дараах нийтлэг шинжтэй. Нарийвчилсан судалгааг Их Британи, Герман, Австри улсуудын уур амьсгалын хуулийн хүрээнд хийсэн.

- **Хуулийн зорилтдоо эсвэл эрх барих дээд байгууллагын үүрэгт НҮБ-ийн уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай суурь конвенцын зарчим, Парисын хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх явдлыг ямар нэгэн хэлбэрээр оруулдаг.** Энэ нь бусад буурай хөгжилтэй орнуудтай харьцуулахад уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлыг шийдвэрлэх явцад дагалдан гарах бусад асуудлууд (ажилгүйдэл, ядуурал, дэд бүтцийн хүрэлцээгүй байдал, нийгмийн салбарын хангамж муу гэх мэт) харьцангуй бага байдагтай нь холбоотой.
- **Зарим орнууд хэлэлцээрээр хүлээсэн хүлэмжийн хийн ялгарлыг бууруулах ҮТХН-ийн амлалтаа хугацаатай хуулийн зорилт болгон оруулсан.** Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хууль нь давхар өөр асуудлуудыг шийдвэрлэх, зохицуулах шаардлагагүй учраас шууд амлалт руугаа чиглэдэг.
- **Хуулиуд нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн хууль гаргахтай холбоотойгоор шинэ нүсэр бүтэц бий болгоогүй.** Өмнө нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлээр тодорхой үйл ажиллагааг бусад хуулиудын хүрээнд (эрчим хүч, хог хаягдал, байгаль орчин) явуулж байсан учраас байгуулсан алба, нэгж, бүтцээрээ дамжуулан шинэ хуулийн хэрэгжилтийг хангах бололцоо ихтэй.
- **Хуулийг хэрэгжүүлэх бодлогын баримт бичгийн оронд ажлын тайлан гаргадаг.** Амлалтаа зорилт болгож тодорхой хэмжих нэгж, хугацаатай хуульчилсан орнуудын хувьд хууль нь бодлогын баримт бичгийн үүргийг давхар гүйцэтгэдэг байх талтай.

2.Бусад улсуудын хууль

Бусад орнуудын судалгаанд Пакистан, Балба, Кени, Филиппин улсуудыг хамруулсан. Йордан улс Ойрх Дорнодын орнуудаас анхлан уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний бодлоготой болсон, мөн хуульгүйгээр энэ чиглэлд бодлого хэрэгжүүлэгч орон гэдгээр нь жишиг болгон судалгаанд оруулсан.

- **Хуулийн зорилтдоо Парисын хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх явдлыг оруулаагүй.** Харин НҮБ-ийн уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай суурь конвенц, олон улсын хэлэлцээрээр хүлээсэн үүргээ биелүүлэх гэсэн ерөнхий заалтаар томъёолдог. Энэ нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээнд тухайн улсад шийдвэрлэх олон асуудлууд (ажил эрхлэлт, ядуурал, нутаг орны өөрийн соёл, дэд бүтцийн хүрэлцээ гэх мэт) шинээр гарч ирдэг.

- **Хэлэлцээрээр хүлээсэн хүлэмжийн хийн ялгарлыг бууруулах ҮТХН-ийн амлалтаа хуулийн дагуу парламент эсвэл засгийн газраар батлагдах бодлогын баримт бичигтээ оруулдаг.** Амлалтаа хуульчлах нь олон улсын хэмжээнд заавал биелүүлэх үүрэг болох эрсдэлтэй, нөгөө талаар тухайн улсуудын улс төрийн нөхцөл байдал, улсынх нь хөгжлийн стратеги нөлөөлөх талтай.
- **Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хууль гаргахтай холбоотойгоор эрх барих дээд байгууллагын (Үндэсний хороо, комисс, зөвлөл) дор ажиллах ажлын алба шинээр байгуулдаг.** Ихэнх орнууд өмнө нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлээр тодорхой үйл ажиллагааг авч хэрэгжүүлж байгаагүй учраас шинээр мэргэжлийн алба байгуулах хэрэгцээ үүсдэг.
- **Сан байгуулдаг.** Өмнө нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлээр далайцтай үйл ажиллагаа явуулаагүй мөн энэ зорилгоор хөрөнгө мөнгө төсөвлөж байгаагүй зэргээс үүдэн хуулиар сан байгуулах зайлшгүй шаардлага үүсдэг.
- **Хуулийн хамрах хүрээ нь өргөн.** Мөн хүчин төгөлдөр салбарын хуулиуд нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлээр зохицуулалт хийдэггүйгээс шинэ хуулиар салбаруудад олон тооны асуудал зохицуулахад хүрдэг.

УУР АМЬСГАЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ХУУЛЬТАЙ ХОЛБООТОЙ ИРЭЭДҮЙН ЧИГ ХАНДЛАГА:

Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой асуудлуудыг улс орнууд суурь хуулиар эсвэл бодлогын баримт бичгийн хүрээнд эсвэл эдгээрийн хослол байдлаар зохицуулах гэсэн нийтлэг 3 хэлбэр байна. Үүнээс бодлогын баримт бичгээр зохицуулах хэлбэр нь цаашид халагдах төлөвтэй. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн суурь хууль гарснаар

- (1) тухайн улсын олон улсын хэмжээнд авсан амлалтыг дотооддоо хуульчилдаг;
- (2) хуульчилснаар зорилт тодорхой болж биелэх боломж, магадлал ихэсдэг;
- (3) хууль баталснаар үндэсний хэмжээний эрх мэдэл бүхий байгууллага бий болж хуулийн хэрэгжилт сайжирна;
- (4) тухайлсан төсөв бүхий зориулалтын сан байгуулагдаж санхүүгийн эх үүсвэр нь шийдэгддэг;
- (5) уур амьсгалын асуудлыг дотоодын улс төрийн нөлөөллөөс хамгаалдаг гэсэн нийтлэг дүгнэлт хийж байна.

Цаашид дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлт сөрөг нөлөөлөл их үүсгэхийн хирээр улс орнуудын энэ чиглэлд авч байгаа арга хэмжээ, үйл ажиллагааны үр дүн хурцаар тавигдана. Энэ хүрээнд хийгдэх ёстой эхний ажил нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн суурь хуулийг боловсруулж хууль тогтоох байгууллагаараа батлуулах явдал. Одоогоор уур амьсгалын өөрчлөлтийн хуулийг улс бүр заавал батлан гаргах үүрэг хүлээгээгүй, ийм шахалт байхгүй боловч олон улсын хэмжээнд энэ чиглэлд тухайлсан суурь хуультай байх нь илүү гэсэн чиг хандлага давамгайл байна. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хууль цаашдаа олон улсын хэмжээнд байнга яригдах сэдэв бөгөөд хуулийг хэрэгжүүлэх явдал нь тухайн улсын хувьд дэлхий нийтийн өмнө хүлээсэн үүргүүдийн нэг болох юм.

Хэдийгээр ийм зураглал, төсөөллийн талаар судлаачид гаргаж тавиагүй боловч хөгжингүй орнуудаас буурай болон хөгжиж буй орнуудад үзүүлэх зээл, тусламжийн үндсэн шаардлагад уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээнд хийж байгаа үйл ажиллагааны үр дүн нэг хэсэг нь болж орох боломжтой. Энэ төсөөллийг цаашид үргэлжлүүлэхэд энэ нь олон улсын хэмжээнд хэлэлцэгдэх Climatepolitic буюу уур амьсгалын бодлого болон хэлбэршиж ч мэдэх юм.

Иймд манай улсын хувьд уур амьсгалын хуулийг боловсруулж батлуулах нь зайлшгүй шаардлага бөгөөд энэ чиглэлд хуультай болсноор дараах давуу талууд бий болж, тодорхой эрсдэлт нөхцөлөөс сэргийлнэ. Үүнд:

- Олон улсын хэмжээнд Монгол улсын хувь нэмэр, амлалт, үүрэг хуульчлагдана;
- Уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудал салбарын хуулиудын дунд тарж, шингэх эрсдэл үүсэхгүй;
- Үндэсний хэмжээнд батлах бодлогын баримт бичиг, хөтөлбөр, стратеги, төлөвлөгөө нь хуульд үндэслэж, хэрэгжих боломж нь нэмэгдэнэ;
- Одоогоор уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээнд бий болсон Үндэсний Хороо болон бусад бүтэц, хөтөлбөр, үйл ажиллагаанууд энэ хуульд суурилна, эрх үүрэг, хоорондын уялдаа нь хуульчлагдана;
- Уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлд ажиллах байгууллагууд, бүтцүүд бий болж хугацаа алдахгүйгээр үйл ажиллагаагаа эхлүүлнэ, явц дундаа илүү хэлбэршиж хуулийн хүрээнд шаардлагатай тохируулга, засвар, өөрчлөлт хийгдэнэ;
- Олон нийт болон бизнесийн байгууллагуудад энэхүү хуулийн талаар тодорхой ойлголт үүсэж уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээнд хийгдэх дараагийн алхмуудад (нүүрстөрөгчийн татвар, нүүрстөрөгчийн арилжаа гэх мэт) шаардлагатай соёл, хандлага сууна;
- Төрийн байгууллагууд уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээнд хүлээсэн үүргээ биелүүлэх, хамтран ажиллах зэрэгт суралцаж хэлбэршинэ;
- Уур амьсгалын өөрчлөлтийн чиглэлд явуулах үйл ажиллагаанууд сангаар дамжин хэрэгжих санхүүгийн эх үүсвэртэй болно;
- Хууль батлагдсанаар Монгол Улс алдагдал ба гарз хохирол, шударга шилжилт зэрэг шинээр бий болж буй арга хэрэгслүүдийн бэлтгэл ажлуудыг хийж эхлэх бололцоо бүрдэнэ.

ЗУРГАА. ЗӨВЛӨМЖ

МОНГОЛ УЛСЫН УУР АМЬСГАЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ТАЛААРХ ОДООГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН АНХААРАХ АСУУДЛУУД

1. Хуулийн зорилт, зохицуулах харилцааг Монгол Улсын бодлогын зорилтууд, ҮТХН-ийн зорилттой уялдуулах;
2. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлаарх эрх бүхий байгууллагуудын хүлээх эрх, гүйцэтгэх үүрэг, хариуцлагыг тодорхой болгох;
3. Нийслэл, орон нутгийн захиргааны байгууллагуудын оролцоо чиг, үүргийг тодорхойлох;
4. Салбарын оролцогч талуудыг бүх төвшинд хамруулах зохицуулалтыг бий болгох, салбарын институцийн чадавхыг бэхжүүлэх, салбаруудын уур амьсгалын өөрчлөлт, хүлэмжийн ялгарлын тооллого хийх аргачлалыг тодорхой болгох;
5. Аж ахуйн нэгж, байгууллага, мэргэжлийн судалгаа, шинжилгээний байгууллага, иргэд, олон нийтийн оролцоог тодорхойлох;
6. ХХ-н тооллого, ХШҮ-тэй холбоотой тогтолцоог бий болгох шаардлагатай;
7. Уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах, хүлэмжийн хийг бууруулах тусгайлсан зохицуулалт;
8. Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох асуудлыг тусгайлан зохицуулах;
9. ҮТХН-ийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөнд тусгагдсан ажлуудыг хэрэгжүүлэхэд салбар дундын зохицуулалтыг ханган ажиллах нэн чухал бөгөөд хяналт, шалгалт, тайлангийн нэгдсэн тогтолцоо, удирдлага, зохицуулалтын тогтолцоо, санхүүжилтийн нэгдсэн механизмыг бүрдүүлэх зохицуулалтыг хангах шаардлагатай;
10. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн сан, ил тод байдал, тайлагналт, урамшууллын тогтолцоог бүрдүүлэх.

ОЛОН УЛСЫН ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГААНД ҮНДЭСЛЭН МОНГОЛ УЛСЫН УУР АМЬСГАЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН АГУУЛГА, БҮТЦИЙН ТАЛААР:

Судалгаанаас үзэхэд улс орнуудын уур амьсгалын өөрчлөлтийн хуулиуд нь дараах нийтлэг хэв шинжүүдтэй байна.

- Хуулийн зорилт нь:
  - (1) Тухайн улсын тогтвортой хөгжлийг уур амьсгалын өөрчлөлтийн үед хангах, нийгэм эдийн засгийн тэнцвэртэй байдлыг хадгалах,
  - (2) Олон улсын гэрээ болон Парисын хэлэлцээрээр хүлээсэн үүргээ биелүүлэх гэсэн хоёр хэсгээс бүрддэг. Зарим улсууд аль нэг дээр нь төвлөрсөн, зарим нь хоёр зорилтыг хамтад нь хуульдаа оруулсан байна.
- Тухайн улс өөрийн хөгжлийн стратеги, нийгэм эдийн засгийн хөгжил, улс орны онцлог, зайлшгүй нөхцөлүүдээ хуульдаа тусгадаг.
- Өмнө нь байгуулсан бүтэц зохион байгуулалт, нэгжүүд, албад, ажил үүргийг уур амьсгалын өөрчлөлтийн хуулиар хумьж, цэгцэд оруулж нэгтгэдэг.

- Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хуулийг хэрэгжүүлэх зорилгоор ямар нэгэн мөнгөн дүн бүхий төсөв, төсөвлөсөн санхүүжилтийн хэмжээ хуульдаа оруулаагүй. Шаардлагатай санхүүжилтийн эх үүсвэрийг төлөвлөсний дагуу тухайн жилийн төсөвтөө тусгахыг хуульчилсан. Хуулийн хэрэгжилтийг хангахад шаардлагатай уур амьсгалын өөрчлөлтийн санг хуулийн дагуу байгуулдаг.
- Ихэнх орнууд (Европын бус) орнууд хуульдаа ямар нэгэн шинэ татвар, хураамж, төлбөр авах тухай оруулаагүй.
- Хуулийн хэрэгжилтийг хангах баримт бичиг (голдуу стратеги, бодлого, төлөвлөгөө гэсэн нэршилтэй) нь 5 болон түүнээс дээш жилээр төлөвлөгдсөн урт хугацааны төлөвлөгөө байх бөгөөд хуульд нэрээрээ тусаж, ямар хүрээг хамрах, ямар үйл ажиллагаа хийгдэх, тодорхой хугацаанд хүрэх үр дүн нь юу болох нь тусгагдана.
- Хуулиар уур амьсгалын өөрчлөлтийн хуулийг хэрэгжүүлэх үндэсний хэмжээний эрх мэдэл бүхий байгууллага (хороо, зөвлөл, комисс гэсэн нэршилтэй) байгуулж ерөнхийлөгч, ерөнхий сайд, байгаль орчны асуудал эрхэлсэн сайд нарын аль нэг нь толгойлдог. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн санг энэ байгууллага голлон удирддаг. Энэ бүтэц нь хуулийг хэрэгжүүлэхэд эрх зүйн том хүчин зүйл болохоос гадна улс төрийн нөлөөллийг бууруулдаг талтай.
- Хуулийн хэрэгжилтэд бусад төрийн байгууллагууд ямар үүрэгтэй орохыг нарийвчлан тусгадаг. Өмнө нь дан ганц бодлогын баримт бичгээр уур амьсгалын өөрчлөлтийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх оролдлого хийсэн орнууд дээр энэ хандлага түгээмэл ажиглагдаж байна.
- Хяналтын тогтолцоог хөндлөнгийн мэргэжлийн багаар бүрдүүлж хуулийн хэрэгжилтийг хянуулдаг. Мөн олон нийтийн хяналт, ил тод байдлыг хуульдаа тодорхой хэмжээгээр тусгадаг байна.
- Гарах шийдвэрт уур амьсгал, байгаль орчин, эдийн засаг, нийгмийн чиглэлээр мэргэшсэн эрдэмтэд, судлаачдын дүгнэлтийг хүлээн авч тусгахаар оруулсан. Энэ нь улс төрийн давуу тал олж авах гэсэн ямар нэгэн оролдлого мөн шинжлэх ухаанч бус байр сууриас шийд гаргах эрсдэлийг хаах зорилготой байна.

МОНГОЛ УЛСЫН УУР АМЬСГАЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН АГУУЛГА, БҮТЦИЙН ТАЛААР:

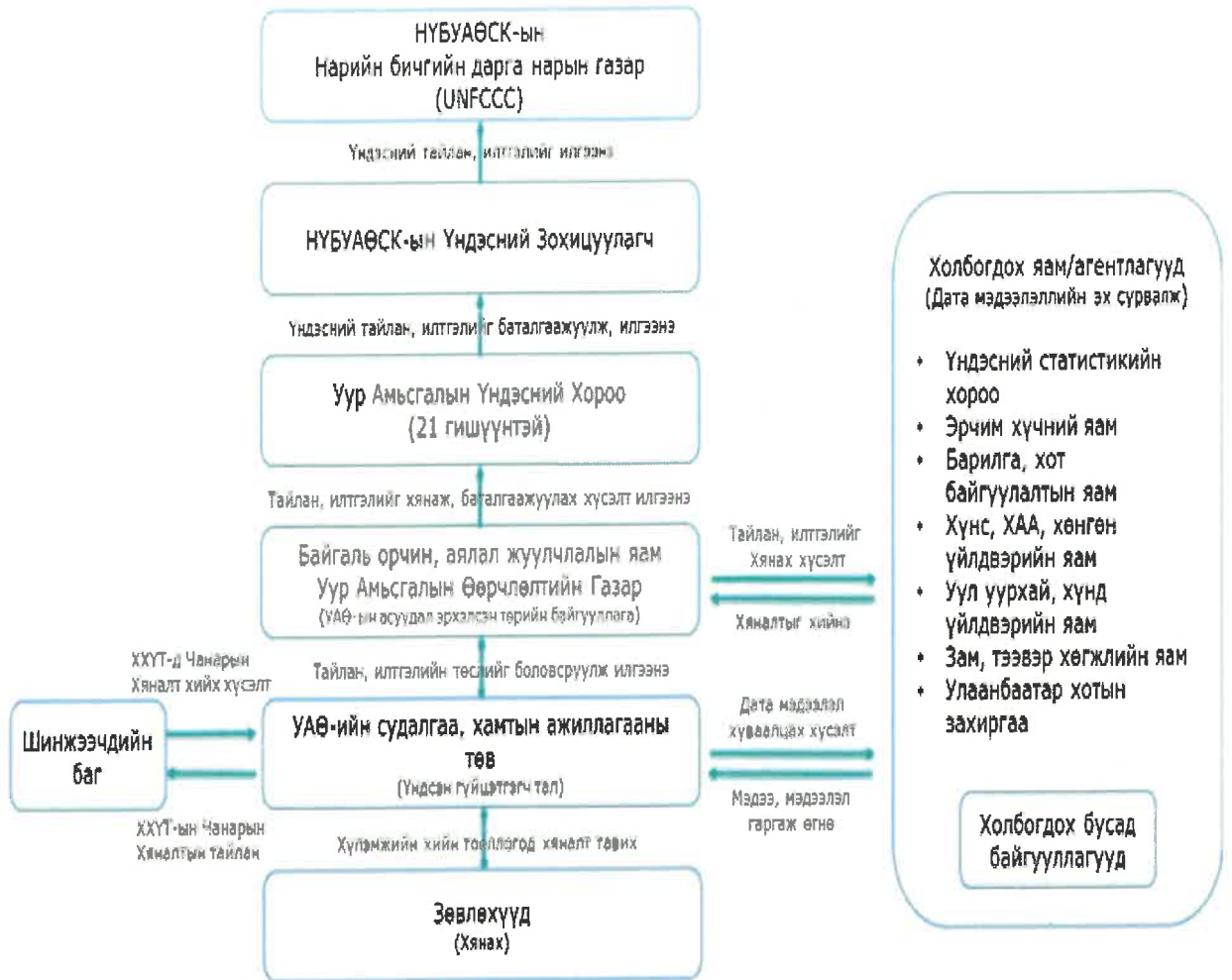
Уур амьсгалын өөрчлөлийн хуульд орох зайлшгүй зохицуулалтууд болон хуулийн төслийн бүтэц:

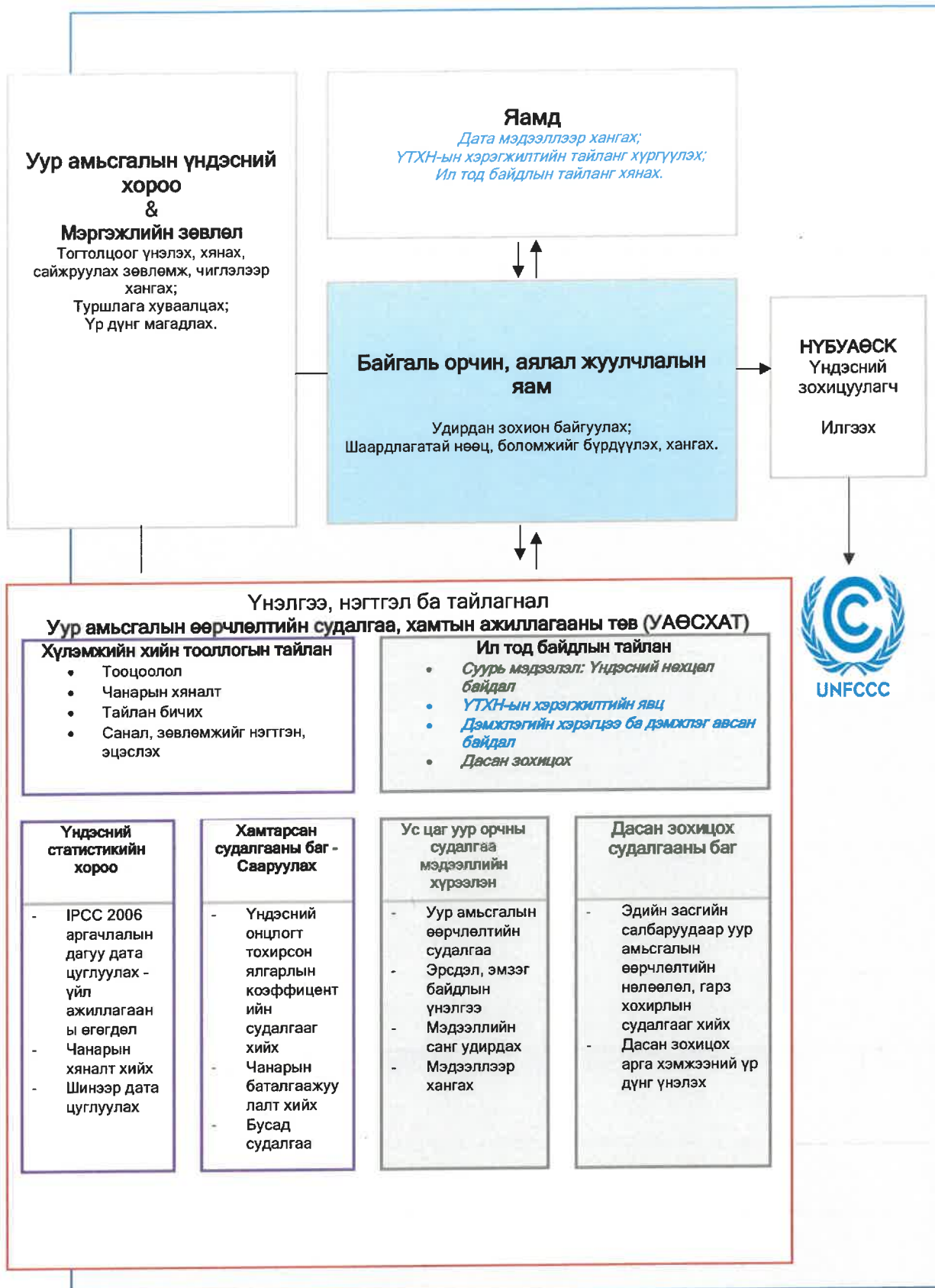
Хуулийн төслийн зохицуулалтад тусгах асуудлууд:

1. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээнд манай улсын тодорхойлсон зорилго, зорилтууд;
2. Олон улсын гэрээ, хэлэлцээрт оруулах хувь нэмэр, авсан амлалт, үүрэг, ҮТХН
3. Манай улсын байгаль цаг уур, газар зүй, хөрш орнууд, нийгэм, эдийн засаг, соёл, ахуй, заншилтай холбоотой зайлшгүй нөхцөл, өгөгдлүүд, онцлогууд;
4. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн бүтцийн тогтолцоо, түүний эрх, үүрэг, хариуцлага,
5. Манай улсын хөгжлийн стратеги, урт хугацааны зорилтууд;
6. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээнд өмнө нь шийдвэрлэгдээгүй асуудлууд;
7. Хувийн хэвшил, төрийн бус байгууллагууд, банк санхүүгийн байгууллагуудын явуулж байгаа үйл ажиллагаа;
8. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн сангийн зохицуулалт, түүний орлого, удирдлага.

Хуулийн төслийн бүтэц нь дараах хэлбэртэй байна:

- Нэгдүгээр бүлэг: Нийтлэг үндэслэл, Монгол улсын хөгжлийн зорилт, 2050, net-zero, алсын хараа, Парисын хэлэлцээр, ҮТХН, хуулийн хамрах хүрээ
- Хоёрдугаар бүлэг: Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолт, /хүлэмжийн хийн төрлүүд, дасан зохицох, бууруулах, сааруулах, шингээлт, loss and damage/
- Гуравдугаар бүлэг: УИХ, Засгийн газар, төрийн байгууллагууд, үндэсний хороо, ТӨҮГ, ажлын алба болон орон нутгийн эрх, үүрэг
- Дөрөвдүгээр бүлэг: Аж ахуйн нэгж, олон улсын байгууллагууд, төрийн бус байгууллагууд, нөхөрлөл, иргэдийн оролцоо, хамрагдалт
- Тавдугаар бүлэг: Мэргэжлийн байгууллагын болон олон нийтийн оролцоо,
- Зургаадугаар бүлэг: Уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах, хүлэмжийн хийг бууруулах,
- Долоодугаар бүлэг: Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох
- Наймдугаар бүлэг: Уур амьсгалын өөрчлөлтийн сан, тайлагналт, ил тод байдал
- Есдүгээр бүлэг: Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний стратеги
- Аравдугаар бүлэг: Бусад

ХҮНИЙ ЭРХЭД ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ

Үзүүлэх үрнөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт		Тайлбар
1.Хүний эрхийн суурь зарчмуудад нийцэж байгаа эсэх	1.1.Ялгаварлан гадуурхахгүй ба тэгш байх			
	1.1.1.Ялгаварлан гадуурхахыг хориглох эсэх	Тийм М	Үгүй	Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай хуулиар Ялгаварлан гадуурхахнөхцөл байдал үүсэхгүй.
	1.1.2.Ялгаварлан гадуурхсан буюу аль нэг бүлэгтдавуу байдал үүсгэх эсэх	Тийм М	Үгүй	
	1.2.Оролцоог хангах			
	1.2.1.Зохицуулалтын хувилбарыг сонгохдоо оролцоог хангасан эсэх, ялангуяа эмзэг бүлэг, цөөнхийн оролцох боломжийг бүрдүүлсэн эсэх	Тийм М	Үгүй	Байгууллага, албан тушаалтнуудаас санал авч, оролцоог хангаж буй.
	1.2.2.Зохицуулалтыг бий болгосноор эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа, эсхүл хөндөгдөж болзошгүй иргэдийг тодорхойлсон эсэх	Тийм М	Үгүй	
	1.3.Хууль дээдлэх зарчим ба сайн засаглал, хариуцлага			
	1.3.1.Зохицуулалтыг бий болгосноор хүний эрхийг хөхиүлэн дэмжих, хангах, хамгаалах явцад ахиц дэвшил гарах эсэх	Тийм М	Үгүй	Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай хуулиар хүний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлж дэмжлэг үзүүлнэ.
	1.3.2.Зохицуулалтын хувилбар нь хүний эрхийн Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хүний эрхийг хамгаалах механизмын талаар НҮБ-аас өгсөн зөвлөмжид нийцэж байгаа эсэх	Тийм М	Үгүй	
	1.3.3.Хүний эрхийг зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлагыг тусгах эсэх	Тийм М	Үгүй	УАӨ-ийн тухай хуулийн төслийг боловсруулахад НҮБ-ын суурь конвенцын агуулга, зарчмыг баримталж ажиллана. Хууль тогтоомж зөрчигчдөд ногдох хариуцлагыг Зөрчлийн хуульд тусгана.

2. Хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт агуулсан эсэх	2.1. Зохицуулалт нь хүний эрхийг хязгаарлах тохиолдолд энэ нь хууль ёсны ашиг сонирхолд нийцсэн эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт агуулаагүй
	2.2. Хязгаарлалт тогтоох нь зайлшгүй эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	
3. Эрх агуулагч	3.1. Зохицуулалтын хувилбарт хамаарах бүлгүүд буюу эрх агуулагчдыг тодорхойлсон эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Хүний эрхэд нөлөө үзүүлэх эрх агуулагчийн заалт тус хуульд тусгахгүй болно
	3.2. Эрх агуулагчдыг эмзэг байдлаар нь ялгаж тодорхойлсон эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	
	3.3. Зохицуулалтын хувилбар нь энэхүү эмзэг бүлгийн нөхцөл байдлыг харгалзан үзэж, тэдний эмзэг байдлыг дээрдүүлэхэд чиглэсэн эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	
	3.4. Эрх агуулагчдын, ялангуяа эмзэг бүлгийн ялгаатай хэрэгцээг тооцсон мэдрэмжтэй зохицуулалтыг тусгах эсэх (хөгжлийн бэрхшээлтэй, үндэстний цөөнх, хэлний цөөнх, гагцхүү эдгээрээр хязгаарлахгүй)	Тийм	<u>Үгүй</u>	
4. Үүрэг хүлээгч	4.1. Үүрэг хүлээгчдийг тодорхойлсон эсэх	<u>Тийм</u>	Үгүй	УАӨ-ийн асуудлыг хариуцан хэрэгжүүлэгч төрийн байгууллага, албан тушаалтан, аж ахуйн нэгж, иргэд болон бусад байгууллагуудын харилцааг зохицуулахаар тусгаж буй. Хүний эрхэд шууд хамааралтай бус.
5. Жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуульд нийцүүлсэн эсэх	5.1. Жендерийн үзэл баримтлалыг тусгасан эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Жендерийн асуудал тусгагдахгүй болно.
	5.2. Эрэгтэй, эмэгтэй хүний тэгш эрх, тэгш боломж, тэгш хандлагын баталгааг бүрдүүлэх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	

ЭДИЙН ЗАСАГТ ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт		Тайлбар
1. Дэлхийн зах зээл дээр өрсөлдөх чадвар	1.1. Дотоодын аж ахуйн нэгж болон гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж хоорондын өрсөлдөөнд нөлөө үзүүлэх эсэх	<u>Тийм</u>	Үгүй	Энэ хуулийн дагуу олон улсын хөрөнгө оруулалт, хамтын ажиллагааны боломжийг нэмэгдүүлэх тул дотоодын аж ахуйн нэгжүүдэд эергээр нөлөөлөх

				болно.
	1.2.Хил дамнасан хөрөнгө оруулалтын шилжилт хөдөлгөөнд нөлөө үзүүлэх эсэх (эдийн засгийн байршил өөрчлөгдөхийг оролцуулан)	<u>Тийм</u> <u>М</u>	Үгүй	Эерэг нөлөөтэй.
	1.3.Дэлхийн зах зээл дээрх таагүй нөлөөллийг Монголын зах зээлд орж ирэхээс хамгаалахад нөлөөлж чадах эсэх	<u>Тийм</u> <u>М</u>	Үгүй	Дэлхийн зах зээл дээрээс ногоон санхүүжилтийн суурь нөхцөлийг бүрдүүлэх эерэг талтай.
2.Дотоодын зах зээлийн өрсөлдөх чадвар болон тогтвортой байдал	2.1.Хэрэглэгчдийн шийдвэр гаргах боломжийг бууруулах эсэх	Тийм М	<u>Үгүй</u>	Шууд нөлөө үзүүлэхгүй.
	2.2.Хязгаарлагдмал өрсөлдөөний улмаас үнийн хөөргөдлийг бий болгох эсэх	Тийм М	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй.
	2.3.Зах зээлд шинээр орж ирж байгаа аж ахуйн нэгжид бэрхшээл, хүндрэл бий болгох эсэх	Тийм М	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөө байхгүй. Эсрэгээрээ хувийн хэвшлийн үйл ажиллагааг дэмжиж, бизнес эрхлэх боломжийг нэмэгдүүлнэ.
	2.4.Зах зээлд шинээр монополийг бий болгох эсэх	Тийм М	<u>Үгүй</u>	Эсрэгээрээ ногоон эдийн засгийг дэмжинэ.
3.Аж ахуйн нэгжийн үйлдвэрлэлийн	3.1.Зохицуулалтын хувилбарыг хэрэгжүүлснээр ажахуйн нэгжид шинээр зардал үүсэх эсэх	Тийм М	<u>Үгүй</u>	Шинээр зардал үүсгэхгүй.
болон захиргааны зардал				
	3.2.Санхүүжилтийн эх үүсвэр олж авахад нөлөө үзүүлэх эсэх	<u>Тийм</u> <u>М</u>	Үгүй	Ногоон санхүүжилтийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлнэ.
	3.3.Зах зээлээс тодорхой бараа бүтээгдэхүүнийг худалдан авахад хүргэх эсэх	Тийм М	<u>Үгүй</u>	Үгүй.
	3.4.Бараа бүтээгдэхүүний борлуулалтад ямар нэг хязгаарлалт, эсхүл хориг тавих эсэх	Тийм М	<u>Үгүй</u>	Хориг, хязгаар тавихгүй.
	3.5.Аж ахуйн нэгжийг үйл ажиллагаагаа зогсооход хүргэх эсэх	Тийм М	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй.

4.Мэдээлэх үүргийн улмаас үүсэж байгаа захиргааны зардлын ачаалал	4.1.Хуулийн этгээдэд захиргааны шинж чанартай нэмэлт зардал (Тухайлбал, мэдээлэх, тайлан гаргах г.м) бий болгох эсэх	Тийм М	Үгүй	Тийм, гэхдээ УАӨ-ийн ил тод байдалтай холбоотой харьцангуй бага зардлаар мэдээлэл, тайлагналт хийгдэх боломжтой.
5.Өмчлөх эрх	5.1.Өмчлөх эрхийг (үл хөдлөх, хөдлөх эд хөрөнгө, эдийн бус баялаг зэргийг) хөндсөн зохицуулалт бий болох эсэх	Тийм М	Үгүй	Үгүй.
	5.2.Өмчлөх эрх олж авах, шилжүүлэх болон хэрэгжүүлэхэд хязгаарлалт бий болгох эсэх	Тийм М	Үгүй	Үгүй.
	5.3.Оюуны өмчийн (патент, барааны тэмдэг, зохиогчийн эрх зэрэг) эрхийг хөндсөн зохицуулалт бий болгох эсэх	Тийм М	Үгүй	Сөрөг нөлөө байхгүй.
6.Инновац болон судалгаа шинжилгээ	6.1.Судалгаа шинжилгээ, нээлт хийх, шинэ бүтээлгаргах асуудлыг дэмжих эсэх	Тийм М	Үгүй	Шинэ хууль нь инновацыг дэмжих болно.
	6.2.Үйлдвэрлэлийн шинэ технологи болон шинэ бүтээгдэхүүн нэвтрүүлэх, дэлгэрүүлэхийг илүүхялбар болгох эсэх	Тийм М	Үгүй	Шинэ хууль нь Монголд үр өгөөжтэй, илүү үр ашигтай шинэ технологи нэвтрүүлэхэд дөхөм болно.
7.Хэрэглэгч болон гэр бүлийн төсөв	7.1.Хэрэглээний үнийн түвшинд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм М	Үгүй	Сөрөг нөлөө байхгүй.
	7.2.Хэрэглэгчдийн хувьд дотоодын зах зээлийг ашиглах боломж олгох эсэх	Тийм М	Үгүй	Шууд нөлөөгүй.
	7.3.Хэрэглэгчдийн эрх ашигт нөлөөлөх эсэх	Тийм М	Үгүй	Үгүй.
	7.4.Хувь хүний/гэр бүлийн санхүүгийн байдалд (шуудбуюу урт хугацааны туршид) нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм М	Үгүй	Шууд нөлөөгүй.
8.Тодорхой бүс нутаг, салбарууд	8.1.Тодорхой бүс нутагт буюу тодорхой нэг чиглэлдажлын байрыг шинээр бий болгох эсэх	Тийм М	Үгүй	Үгүй.
	8.2.Тодорхой бүс нутагт буюу тодорхой нэг чиглэлдажлын байр багасгах чиглэлээр нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм М	Үгүй	Сөрөг нөлөөгүй.
	8.3.Жижиг, дунд үйлдвэр, эсхүл аль нэг салбарт нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм М	Үгүй	Ногоон санхүүгийн хөрөнгө оруулалтын боломжийг үүсгэж эерэг нөлөө үзүүлнэ.
9.Төрийн захиргааны	9.1.Улсын төсөвт нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм М	Үгүй	Тодорхой хэмжээнд нөлөө

байгууллага				үзүүлнэ.
	9.2.Шинээр төрийн байгууллага байгуулах, эсхүл төрийн байгууллагад бүтцийн өөрчлөлт хийх шаардлага тавигдах эсэх	Тийм	Үгүй	Одоо байгаа институтийн бүтцийг хадгална.
	9.3.Төрийн байгууллагад захиргааны шинэ чиг үүрэгбий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Институтийн асуудлын хүрээнд чиг үүрэг нэмэгдэнэ.
10.Макро эдийн засгийн хүрээнд	10.1.Эдийн засгийн өсөлт болон ажил эрхлэлтийнбайдалд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Улс орны дэд бүтэц, нийгэм, эдийн засгийн томоохон зорилтуудыг хэрэгжүүлэх суурь нөхцөлийг бий болгоно. Эдийн засгийн өсөлт, хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхэд эерэгнөлөөтэй.
	10.2.Хөрөнгө оруулалтын нөхцөлийг сайжруулах, захзээлийн тогтвортой хөгжлийг дэмжих эсэх	Тийм	Үгүй	
	10.3.Инфляц нэмэгдэх эсэх	Тийм	Үгүй	Шууд нөлөө үзүүлэхгүй.
11.Олон улсын харилцаа	11.1.Монгол Улсын олон улсын гэрээтэй нийцэжбайгаа эсэх	Тийм	Үгүй	УАӨ-ийн талаарх олон улсын гэрээ, конвенцод бүрэн нийцнэ.

НИЙГЭМД ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт		Тайлбар
		Тийм	Үгүй	
1.Ажил эрхлэлтийн байдал,	1.1.Шинээр ажлын байр бий болох эсэх	Тийм	Үгүй	Үгүй.
хөдөлмөрийн зах зээл	1.2.Шууд болон шууд бусаар ажлын байрны цомхотголбий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй.
	1.3.Тодорхой ажил мэргэжлийн хүмүүс болонхувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдэд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Шууд нөлөө үзүүлэхгүй.
	1.4.Тодорхой насны хүмүүсийн ажил эрхлэлтийнбайдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Шууд нөлөө үзүүлэхгүй
2.Ажлын стандарт, хөдөлмөрлөх эрх	2.1.Ажлын чанар, стандартад нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Эерэг байдлаар нөлөөлнө.
	2.2.Ажилчдын эрүүл мэнд, хөдөлмөрийн аюулгүйбайдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Шууд нөлөө үзүүлэхгүй

	2.3.Ажилчдын эрх, үүрэгт шууд болон шууд бусаарнөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Шууд нөлөө үзүүлэхгүй
	2.4.Шинээр ажлын стандарт гаргах эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Шууд нөлөө үзүүлэхгүй
	2.5.Ажлын байранд технологийн шинэчлэлийгхэрэгжүүлэхтэй холбогдсон өөрчлөлт бий болгох эсэх	<u>Тийм</u>	Үгүй	Салбарын хүрээнд шинэ технологийн шинэчлэл хийгдэж ажлын байранд эерэг өөрчлөлт орох боломжтой.
3.Нийгмийн тодорхой бүлгийг хамгаалах асуудал	3.1.Шууд болон шууд бусаар тэгш бус байдал үүсгэхэсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй.
	3.2.Тодорхой бүлэг болон хүмүүст сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх. Тухайлбал, эмзэг бүлэг, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, ажилгүй иргэд, үндэстний цөөнхөд гэх мэт	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй.
	3.3.Гадаадын иргэдэд илэрхий нөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй.
4.Төрийн удирдлага, сайн засаглал, шүүх эрх мэдэл, хэвлэл мэдээлэл, ёс суртахуун	4.1.Засаглалын харилцаанд оролцогчдод нөлөөлөхэсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй.
	4.2.Төрийн байгууллагуудын үүрэг, үйл ажиллагаанднөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй.
	4.3.Төрийн захиргааны албан хаагчдын эрх, үүрэг,харилцаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй.
	4.4.Иргэдийн шүүхэд хандах, асуудлаашийдвэрлүүлэх эрхэд нөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй.
	4.5.Улс төрийн нам, төрийн бус байгууллагын үйлажиллагаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Шууд нөлөө байхгүй.
5.Нийтийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал	5.1.Хувь хүн/нийт хүн амын дундаж наслалт, өвчлөлт,нас баралтын байдалд нөлөөлөх эсэх	<u>Тийм</u>	Үгүй	Эерэг нөлөө үзүүлнэ.
	5.2.Зохицуулалтын хувилбарын улмаас үүсэх дуу чимээ, агаар, хөрсний чанарын өөрчлөлт хүн амын эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй.
	5.3.Хүмүүсийн амьдралын хэв маяг (хооллолт,хөдөлгөөн, архи, тамхины хэрэглээ)-т нөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй.
6.Нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, боловсролын систем	6.1.Нийгмийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжиднөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Үгүй.
	6.2.Ажилчдын боловсрол, шилжилт хөдөлгөөнднөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөөгүй.

	6.3. Иргэдийн боловсрол (төрийн болон хувийн хэвшлийн боловсролын байгууллага) олох, мэргэжил эзэмших, давтан сургалтад хамрагдахад сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Эерэг нөлөө үзүүлнэ.
	6.4. Нийгмийн болон эрүүл мэндийн үйлчилгээ авахад сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Үгүй.
	6.5. Их, дээд сургуулиудын үйл ажиллагаа, өөрийн удирдлагад нөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Шууд нөлөө байхгүй.
7. Гэмт хэрэг, нийгмийн аюулгүй байдал	7.1. Нийгмийн аюулгүй байдал, гэмт хэргийн нөхцөл байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Шууд нөлөө байхгүй.
	7.2. Хуулийг албадан хэрэгжүүлэхэд нөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Шууд нөлөө байхгүй.
	7.3. Гэмт хэргийн илрүүлэлтэд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Шууд нөлөө байхгүй.
	7.4. Гэмт хэргийн хохирогчид, гэрчийн эрхэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Шууд нөлөө байхгүй.
8. Соёл	8.1. Соёлын өвийг хамгаалахад нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Үгүй.
	8.2. Хэл, соёлын ялгаатай байдал бий болгох эсэх, эсхүл уг ялгаатай байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Шууд нөлөө байхгүй.
	8.3. Иргэдийн түүх, соёлоо хамгаалах оролцоонд нөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Шууд нөлөө байхгүй.

БАЙГАЛЬ ОРЧИНД ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ

ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ	ХОЛБОГДОХ АСУУЛТ	ХАРИУЛТ		ТАЙЛБАР
1. Агаар	1.1. Зохицуулалтын хувилбарын үр дүнд агаарын бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Агаарын бохирдлыг бууруулах боломжтой.
2. Зам тээвэр, түлш, эрчим хүч	2.1. Тээврийн хэрэгслийн түлшний хэрэглээг нэмэгдүүлэх/бууруулах эсэх	<u>Тийм</u>	Үгүй	УАӨ-ийн хүрээнд түлш, эрчим хүчний хэрэглээг хэмнэлттэй болно.
	2.2. Эрчим хүчний хэрэглээг нэмэгдүүлэх эсэх	<u>Тийм</u>	Үгүй	
	2.3. Эрчим хүчний үйлдвэрлэлд нөлөө үзүүлэх эсэх	<u>Тийм</u>	Үгүй	УАӨ-ийн эрчим хүчний Үйлдвэрлэлийг үр ашигтай, хэмнэлттэй болгоно. Маш том эерэг нөлөө үзүүлнэ.
	2.4. Тээврийн хэрэгслийн агаарын бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Бууруулах нөлөөтэй.

3.Ан амьтан, ургамлыг хамгаалах	3.1.Ан амьтны тоо хэмжээг бууруулах эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөөгүй.
	3.2.Ховордсон болон нэн ховор амьтан, ургамалдсөргөөр нөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөөгүй.
	3.3.Ан амьтдын нүүдэл, суурьшилд сөргөөр нөлөөлөхэсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөөгүй.
	3.4.Тусгай хамгаалалттай газар нутагт сөргөөрнөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөөгүй.
4.Усны нөөц	4.1.Газрын дээрх ус болон гүний ус, цэвэр уснынөөцөд сөргөөр нөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөөгүй.
	4.2.Усны бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөөгүй.
	4.3.Ундны усны чанарт нөлөөлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөөгүй.
5.Хөрсний бохирдол	5.1.Хөрсний бохирдолтод нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөөгүй.
	5.2.Хөрсийг эвдэх, ашиглагдсан талбайн хэмжээгнэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөөгүй.
6.Газрын ашиглалт	6.1.Ашиглагдаагүй байсан газрыг ашиглах эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Үгүй.
	6.2.Газрын зориулалтыг өөрчлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	
	6.3.Экологийн зориулалтаар хамгаалагдсан газрынзориулалтыг өөрчлөх эсэх	Тийм	<u>Үгүй</u>	Сөрөг нөлөөгүй.
7.Нөхөн сэргээгдэх/нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялаг	7.1.Нөхөн сэргээгдэх байгалийн баялгийг өөрөө нөхөн сэргээгдэх чадавхыг нь алдагдуулахгүйгээр зохистой ашиглах эсэх	Тийм	Үгүй	Шууд нөлөөгүй.
	7.2.Нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялгийнашиглалт нэмэгдэх эсэх	Тийм	Үгүй	Шууд нөлөөгүй.